

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Muhasebe, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PERFORMANS ANALİZİ:
HİBRİT BİR ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ**

Doktora Tezi

Osman Yavuz AKBULUT

Sivas
Aralık 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Muhasebe, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PERFORMANS ANALİZİ:
HİBRİT BİR ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ**

Doktora Tezi

Osman Yavuz AKBULUT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yüksel AYDIN

Sivas
Aralık 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

.../.../

Osman Yavuz AKBULUT

TEŞEKKÜR

Doktora eğitim hayatım sürecinde ve bu çalışmayı gerçekleştirmiş olduğum zaman periyodunda hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen, tezin içeriğini oluşturmamda özgün çalışma fırsatı veren değerli danışman hocam Doç. Dr. Yüksel AYDIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, bu yolda yürümeme vesile olan ve doktora tez çalışmam boyunca görüşleri, önerileri ve tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli hocam Doç. Dr. Özcan IŞIK'a, çalışmama yaptığı özgün ve bütüncül katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, hayatım boyunca, bana en büyük desteği veren, hayatımın her alanında yanımda olup benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, verdiğim her kararın arkasında duran, beni motive eden, varlıklarıyla bana güç veren, başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkür ederim. Bu vesileyle yapmış olduğum çalışmanın, ilgili alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamasını en içten dileklerimle temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
ABSTRACT	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
FİNANSAL SİSTEM VE BANKACILIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ.....	3
1.1. Finansal Sistem ve Bankaların Sistemdeki Yeri.....	3
1.2. Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi.....	5
1.3. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi.....	6
1.3.1. Bankacılığın Dünya'daki Tarihsel Gelişimi.....	6
1.3.2. Bankacılığın Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi.....	12
1.3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1922).....	13
1.3.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932).....	19
1.3.2.3. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944).....	22
1.3.2.4. Özel Bankalar Dönemi (1945-1959).....	24
1.3.2.5. Planlı Dönem (1960-1980).....	26
1.3.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası).....	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
BANKALARIN EKONOMİDEKİ FONKSİYONLARI, BANKA TÜRLERİ VE BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ	39

2.1. Bankacılık Sisteminin Temel Fonksiyonları.....	39
2.1.1. Likidite Yaratma Fonksiyonu.....	39
2.1.2. Kredi Taleplerini Değerlendirme ve İzleme Fonksiyonu.....	40
2.1.3. Ekonomik İstikrarı Sağlama Fonksiyonu	40
2.1.4. Fon Aktarma Fonksiyonu	41
2.1.5. Hizmet Fonksiyonu	41
2.1.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu	41
2.1.7. Ekonomi ve Maliye Politikalarına Yardım Fonksiyonu.....	42
2.1.8. Kaynaklara Akışkanlık Sağlama Fonksiyonu	42
2.1.9. Fonları Hareketlendirme Fonksiyonu.....	42
2.1.10 Ulusal ve Uluslararası Ticareti Geliştirme Fonksiyonu	43
2.1.11. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu	43
2.1.12. Finansal Danışmanlık Fonksiyonu	44
2.2. Bankaların Sınıflandırılması	44
2.2.1. Temel Fonksiyonuna Göre Bankalar.....	44
2.2.1.1. Mevduat (Ticari) Bankaları.....	44
2.2.1.2. Kalkınma ve Yatırım Bankaları	45
2.2.1.3. Katılım Bankaları.....	47
2.2.1.4. Merkez Bankaları.....	48
2.2.2. Yasal Niteliklerine Göre Bankalar	49
2.2.2.1. Şahıs Şirketi Şeklindeki Bankalar.....	49
2.2.2.2. Sermaye Şirketi Şeklinde Kurulan Bankalar	50
2.2.2.3. Özel Yasalarla Kurulan Bankalar	50
2.2.3. Hizmet Sunduğu Kesimin Özelliklerine Göre Bankalar	51
2.2.3.1. Bireysel Bankacılık.....	51

2.2.3.2. KOBİ Bankacılığı	51
2.2.3.3. Ticari Bankacılık	52
2.2.3.4. Kurumsal Bankacılık	52
2.2.4. Örgütlenme Alanının Yaygınlığa Göre Bankalar.....	52
2.2.4.1. Yerel Bankalar	52
2.2.4.2. Bölgesel Bankalar	53
2.2.4.3. Ulusal Bankalar	53
2.2.4.4. Uluslararası Bankalar.....	53
2.2.4.5. Kıyı Bankaları (Off-Shore).....	54
2.2.5. Mülkiyet Yapısına Göre Bankalar.....	55
2.2.5.1. Kamu Sermayeli Bankalar	55
2.2.5.2. Özel Sermayeli Bankalar	56
2.2.5.3. Karma Sermayeli Bankalar	56
2.2.5.4. Yabancı Sermayeli Bankalar	56
2.2.6. Faaliyet Konularına Göre Bankalar.....	57
2.2.6.1. Tek Amaçlı (Uzman ya da Toptancı) Bankalar	57
2.2.6.2. Çok Amaçlı (Perakendeci) Bankalar	57
2.3. Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi	58
2.3.1. Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk	58
2.3.2. Bankacılıkta Risk Yönetiminin Amacı ve Önemi.....	59
2.3.3. Bankacılıkta Risk Yönetim Süreci	61
2.4. Türk Bankacılık Sisteminin Taşıdığı Riskler	62
2.4.1. Enflasyon Riski	63
2.4.2. Faiz Oranı Riski	64
2.4.3. Piyasa Riski	64

2.4.4. Politik Risk	65
2.4.5. Döviz Kuru Riski.....	66
2.4.6. Yönetim Riski.....	67
2.4.7. İş ve Endüstri Riski	68
2.4.8. Finansal Risk	68
2.4.9. Likidite Riski.....	69
2.4.10. Kredi Riski	70
2.4.11. Operasyonel Riskler	73
2.4.12. Yoğunlaşma Riski	74
2.4.13. Ülke ve Transfer Riski	75
2.4.14. İtibar Riski.....	75
2.4.15. Yasal Düzenleme Riski	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE ÇOK BOYUTLU PERFORMANS ANALİZİ.....	77
3.1. Literatür İncelemesi	77
3.2. Çalışmanın Literatüre Katkısı.....	91
3.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	93
3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları	94
3.5. Veri ve Metodoloji.....	94
3.5.1. Bankacılık Sektöründe Finansal Performans	95
3.5.2. Bankacılık Sektöründe Sürdürülebilirlik Performansı	98
3.5.3. Çalışmada Önerilen ÇKKV Metodolojisi ve Uygulama Prosedürü	105
3.5.3.1. ÇKKV Metodolojisi.....	105
3.5.3.2. SPC Objektif Ağırlıklandırma Yöntemi	108

3.5.3.3. RANCOM Subjektif Ağırlıklandırma Yöntemi.....	109
3.5.3.4. Kriterlere İlişkin Nihai Ağırlıklandırma Prosedürü.....	111
3.5.3.5. AROMAN Yöntemi.....	112
3.6. Bulgular	114
3.6.1. SPC Yönteminden Elde Edilen Bulgular	114
3.6.2. RANCOM Yönteminden Elde Edilen Bulgular.....	117
3.6.3. Kriterlerin Nihai Ağırlıklarına İlişkin Bulgular	119
3.6.4. AROMAN Yönteminden Elde Edilen Bulgular.....	120
3.7. Duyarlılık Analizleri.....	125
3.7.1. Kriter Ağırlıklarındaki Değişikliklerin Alternatiflerin Sıralaması Üzerindeki Etkisinin Analizi.....	126
3.7.2. Kriterlerin Nihai Ağırlıklarının Belirlenmesinde Kullanılan ψ Parametresindeki Değişimlerin Sıralama Üzerindeki Etkisinin Analizi.....	127
3.7.3. Sıralamaların Tersine Dönmesi Olgusunun Sıralama Düzeni Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	128
3.7.4. Önerilen Modelin Çeşitli ÇKKV Modelleri ile Karşılaştırılması.....	128
3.7.5. AROMAN Modelinde Kullanılan λ Parametresindeki Değişimlerin Sıralama Üzerindeki Etkisinin Analizi.....	129
3.8. Pratik ve Yönetimsel Çıkarımlar	130
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA	137
ÖZ GEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AHP	: Analytic Hierarchy Process
AHS	: Analitik Hiyerarşi Süreci
API	: Açık Piyasa İşlemi
ARAS	: Additive Ratio Assessment
AROMAN	: Alternative Ranking Order Method Accounting for Two-Step Normalization
ATM	: Automatic Teller Machine
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements
BİST	: Borsa İstanbul
CILOS	: Criterion Impact Loss
CoCoSo	: Combined Compromise Solution
CODAS	: Combinative Distance-based Assessment
COPRAS	: Complex Proportional Assessment
CRITIC	: Criteria Importance Through Intercriteria Correlation
ÇKKV	: Çok Kriterli Karar Verme
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DEMATEL	: Decision Making Trial and Evaluation Laboratory
EDAS	: Evaluation based on Distance from Average Solution
EIB	: European Investment Bank
FED	: Federal Reserve System
FFIEC	: The Federal Financial Institutions Examination Council
FUCOM	: Full Consistency Method
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GİA	: Gri İlişkisel Analiz
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development

IDOCRIW	: The Integrated Determination of Objective Criteria Weights
IMF	: International Money Found
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KOBİ	: Küçük ve Ortak Ölçekli İşletme
LBWA	: Level Based Weight Assessment
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan sonra
MABAC	: Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison
MACBETH	: Measuring Attractiveness by a Categorical Based Evaluation Technique
MAIRCA	: Multi Attributive Ideal-Real Comparative Analysis
MARCOS	: Measurement Alternatives and Ranking according to Compromise Solution
MEREC	: Method based on the Removal Effects of Criteria
MOORA	: Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis
MOOSRA	: Multi-Objective Optimization, Scoring, Ranking, and Assessment.
MPSI	: Modified Preference Selection Index
MSD	: Modified Standard Deviation Method
OCRA	: Operational Competitiveness Rating Analysis
PROMETHEE	: Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation
PSI	: Preference Similarity Index
RAFSI	: Ranking of Alternatives through Functional mapping of criterion sub-intervals into a Single Interval
RANCOM	: Ranking Comparison
RAWEC	: Ranking of Alternatives by Criterion Weights
SD	: Standard Deviation
SPC	: Symmetry Point of Criterion
SSRP	: Single-Step Raster Path
SV	: Statistical Variance
SWARA	: Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis

TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduat ve Sigorta Fonu
TOPSIS	: Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
VIKOR	: Vise Kriterijumska Optimizacija Ikompromisno Resenje
VZA	: Veri Zarflama Analizi
WASPAS	: Weighted Aggregated Sum Product Assessment
WB	: The World Bank
WEDBA	: Weighted Euclidean Distance Based Approach
yy.	: yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Türk Finans Sistemi ve Aktif Büyüklükleri	4
Tablo 2. Cumhuriyet Öncesi Kurulan Bankalar	18
Tablo 3. 1944-1959 Dönemi Türkiye’de Kurulan Bankalar	26
Tablo 4. 1960-1980 Dönemi Türkiye’de Kurulan Bankalar	27
Tablo 5. 1960-1980 Dönemi Türkiye’deki Banka ve Şube Sayıları	28
Tablo 6. 1981-2023 Dönemi Türkiye’deki Banka ve Şube Sayıları	36
Tablo 7. Kalkınma ve Yatırım Bankaları Arasındaki Farklar	47
Tablo 8. Karar Alternatifleri.....	95
Tablo 9. Temel Performans Göstergeleri	104
Tablo 10. Başlangıç Karar Matrisi	114
Tablo 11. Kriterlere İlişkin Simetri Noktaları	115
Tablo 12. Mutlak Uzaklıklar Matrisi.....	115
Tablo 13. Simetrik Modül Matrisi.....	116
Tablo 14. SPC Objektif Ağırlıklandırma Yöntemi Sonuçları	117
Tablo 15. Değerlendirici Uzmanlar ve Özellikleri	118
Tablo 16. İkili Karşılaştırma Matrisi.....	118
Tablo 17. RANCOM Subjektif Ağırlıklandırma Yöntemi Sonuçları	119
Tablo 18. Kriterlerin Nihai Ağırlıkları	120
Tablo 19. Doğrusal Normalizasyon.....	121
Tablo 20. Vektör Normalizasyon	122
Tablo 21. Toplam Ortalama Normalize Matris	122
Tablo 22. Ağırlıklandırılmış Normalize Matris	123
Tablo 23. AROMAN Yöntemi Sonuçları.....	124

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. ÇKKV Metodolojisi.....	107
Şekil 2. Çalışmanın Uygulama Süreci	107
Şekil 3. Yeni Ağırlıklara Dayalı Olarak Alternatiflerin Sıralanması.....	127
Şekil 4. ψ Parametresine Göre Alternatiflerin Yeniden Sıralanması	127
Şekil 5. Alternatiflerin Çeşitli Senaryolara Dayalı Sıralamaları.....	128
Şekil 6. Farklı ÇKKV Yöntemlerine Göre Alternatiflerin Sıralama Sonuçları	129
Şekil 7. λ Parametresine Göre Alternatiflerin Yeniden Sıralanması	130

ÖZET

Küreselleşme ve rekabet koşullarının makro düzeyde yaşandığı günümüz dünyasında, bankalar finansal sistem bünyesinde hem fon arz edenler açısından hem de fon talep edenler açısından oldukça önemli görevler üstlenmektedirler. Bu açıdan, finansal sistemdeki en önemli finansal araçlardan biri olan bankaların sürekli olarak denetlenmesi, performanslarının gözlemlenmesi, ölçülmesi ve ölçümler sonucunda elde edilen bulguların ise objektif bir biçimde değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2018-2023 dönemine ilişkin çok boyutlu sürdürülebilirlik performansını analiz etmektir. Bu amaçla, mevcut araştırma SPC, RANCOM ve AROMAN metodolojilerini içeren yeni bir hibrit karar verme modeli sunulmaktadır. Geliştirilen karar verme modelinde, kriterlere önem ağırlıkları atamak için SPC ve RANCOM ağırlıklandırma yöntemleri kullanılırken, bankaların sıralanması için nispeten yeni bir teknik olan AROMAN kullanılmıştır. Önerilen modelin sağlamlığını kontrol etmek amacıyla çeşitli duyarlılık ve kıyaslama analizleri yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, mevduat bankalarının sürdürülebilirlik performansını belirlemede en önemli kriter, çalışanların eğitimi için harcanan toplam saattir. Diğer taraftan çok boyutlu sürdürülebilirlik performansı açısından en başarılı banka Garanti BBVA'dır. Ayrıca, duyarlılık ve karşılaştırma analizleri, bu çalışmadaki entegre çerçevenin bankaların sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesinde kullanılabilecek güçlü, güvenilir ve faydalı bir karar aracı olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Sürdürülebilirlik Performansı, ÇKKV, SPC, RANCOM, AROMAN

ABSTRACT

In today's world of globalization and competitive conditions at the macro level, banks play very important roles within the financial system, both as providers of funds and as demanders of funds. In this regard, it is very important that banks, which are one of the most important financial intermediaries in the financial system, are continuously audited, their performance is observed and measured, and the results of the measurements are objectively evaluated. The purpose of this study is to analyse the multidimensional sustainability performance of deposit banks operating in the Turkish banking sector for the period 2018-2023. For this purpose, the current research presents a new hybrid decision-making model that incorporates SPC, RANCOM and AROMAN methodologies. In the developed decision-making model, SPC and RANCOM weighting methods are used to assign importance weights to the criteria, while AROMAN, a relatively new technique, is used to rank the banks. In order to check the robustness of the proposed model, various sensitivity and benchmark analyses were conducted. According to the findings of the study, the most important criterion in determining the sustainability performance of deposit banks is the total hours spent on employee training. On the other hand, Garanti BBVA is the most successful bank in terms of multidimensional sustainability performance. Moreover, the sensitivity and benchmarking analyses prove that the integrated framework in this study is a powerful, reliable and useful decision tool that can be used to evaluate the sustainability performance of banks.

Key Words: Banking Sector, Sustainability Performance, MCDM, SPC, RANCOM, AROMAN

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerin yanı sıra özellikle gelişmekte olan ülkelerde de bankacılık sektörü, finansal sistem içindeki en önemli aracı kuruluşlardan biridir. Hem piyasa odaklı hem de banka odaklı finansal sistemlerde, para ve sermaye piyasalarında gerçekleştirilen işlemlerin neredeyse tamamı bankacılık sektörü tarafından gerçekleştirilir. Bankacılık sektörü, genel olarak finansal sistem bünyesinde görev alan fon arz eden ve fon talep eden kesimleri bir araya getirerek bu iki kesim arasında fonların transferine aracılık etmektedir. Kar elde etmek içgüdüleriyle faaliyet gösteren bankalar, finansal sistemdeki tasarrufları yatırımlara yönlendirerek reel sektörün finansman ihtiyacını karşılamak için oldukça önemlidir. Bankacılık sektörü, ülkelerin gerek ekonomik gerekse sürdürülebilir kalkınması açısından kritik bir rol oynar ve bu rol, sadece ekonomiye finansal istikrar sağlamaktan daha fazlasını içerir. Sağlıklı ve makro düzeyde güçlü alt yapıya sahip bir bankacılık sektörü özellikle kredi riski başta olmak üzere sistematik ve sistematik olmayan risklerin ortaya çıktığı dönemlerde sürdürülebilir refahın anahtarıdır. Bu sebeple, herhangi bir kriz durumundan etkilenmeden ya da minimum düzeyde etkilenecek çıkabilmek için bankaların performansları sürekli olarak analiz edilmeli ve elde edilen ampirik bulgular ile bankacılık işlemleri sağlam temellere dayandırılmak üzere gerekli düzenleme ve iyileştirmeler yapılmalıdır.

Bankacılık sektöründe yapılan performans değerlendirmeleri iç paydaşlarla birlikte dış paydaşlar ve karar verici mekanizmalar için oldukça önemlidir. Performans ölçümlerinin temel amacı, mevcut kaynakların etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını belirlemektir. Bankaların ya da herhangi bir firmanın performans değerlendirmesini yalnızca finansal göstergeler kapsamında yapmak yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Çünkü firma performansı dış ekonomik çevre ile ayrılmaz şekilde bir bütünlük göstermektedir. Sürdürülebilirlik göstergeleri, firmaların sadece finansal performanslarını değil, aynı zamanda çevresel, sosyal ve yönetim konularındaki performanslarını da yansıtarak, paydaşlara daha kapsamlı bir bakış sunmaktadır.

Bankaların farklı bakış açıları ile analiz edilmesi, ülke ekonomilerinin büyümesi ve kalkınması ile sektördeki faaliyetler açısından da önemlidir. Bu değerlendirme süreci, bankaların finansal performanslarının ötesine geçerek çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim faktörlerini de dikkate alır ve uzun vadeli başarıları için uygun stratejiler geliştirmelerine yardımcı olur. Dolayısıyla bu çalışma ile bankaların performansının değerlendirilmesi için finansal ve finansal olmayan göstergeler kullanılarak çok boyutlu, özgün, kapsayıcı ve bütüncül bir ÇKKV modeli önerilmektedir. Bu kapsamda BİST’te işlem gören 6 mevduat bankasının 2018-2023 yılına ilişkin verileri SPC, RANCOM ve AROMAN yöntemleri ile değerlendirilerek söz konusu modelin uygulanabilirliği test edilmiştir.

Mevcut çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türk finans sistemi ile bu sistem içerisindeki en önemli finansal aracı kuruluşlardan biri olan bankacılık sisteminin kavramsal çerçevesi ve bankaların gerek dünyadaki gerekse Türkiye’deki tarihsel gelişim sürecini içermektedir.

İkinci bölüm, bankaların ülke ekonomilerinde üstlenmiş oldukları temel fonksiyonlar ile banka türlerinin teorik açıdan ele alınmasıyla başlamıştır. Devamında ise risk kavramı ve bankacılık sektöründe karşılaşılan riskler ile bu risklerin yönetim süreci hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölüm ise önerilen kavramsal çerçevenin test edildiği ve sonuçların doğrulandığı bölümdür. Bu bölümde, öncelikle çalışmanın amacına uygun olarak önceki literatür incelenerek kronolojik olarak özetlenmiştir. İkinci aşamada, seçilen banka örnekleminin çok boyutlu performansının analizi için seçilmiş olan SPC, RANCOM ve AROMAN yöntemlerinin uygulama prosedürleri verilmiştir. Üçüncü aşamada, önerilen model kapsamında elde edilen ampirik bulgular rapor edilmiş olup, dördüncü aşamada, önerilen modelin tutarlılığı çeşitli duyarlılık analizleri ile desteklenmiştir. Son bölüm olan beşinci bölümde genel değerlendirmelere ve politika önerilerine yer verilmiştir. Bu açıdan tez çalışmasında yürütülen araştırma amacı kapsamında yapılan ampirik uygulama ve elde edilen sonuçlar mevcut literatüre katkı sağlamaktadır. Banka performansının çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayan çalışmanın gelecekte yapılacak çalışmalara örnek olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM VE BANKACILIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Çalışmanın ilk bölümünde, genel olarak Türk finans sistemi ile bu sistem içerisindeki en önemli finansal aracı kuruluşlardan biri olan bankacılık sisteminin kavramsal çerçevesi ve bankaların gerek dünyadaki gerekse Türkiye’deki tarihsel gelişim süreci teorik açıdan ele alınmıştır.

1.1. Finansal Sistem ve Bankaların Sistemdeki Yeri

Piyasa kavramı en genel anlamıyla, arz ve talep unsurlarının karşı karşıya geldiği yer ya da mekânlar olarak ifade edilmektedir. Piyasa kavramı reel piyasalar ve finansal piyasalar olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan “reel piyasa” olarak adlandırılan piyasa, mal ve hizmetler ile bu mal ve hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci) alınıp satıldığı piyasalardır (Sarıkamış 2000: 470). “Finansal piyasa” ise, bir ekonomide elinde ihtiyacı olandan fazla fon bulunduranların ve ihtiyaçlarını karşılamak için fona ihtiyaç duyanların bir araya getirilmesi suretiyle, söz konusu iki kesim arasında fonların transferini sağlayan araç gereçlerin ve bunları düzenleyen hukuki ve idari kuralların bütünüdür (Aydın 2006: 3; Kılıç 2012: 301).

Finansal sistem, sadece gelişmiş ülke ekonomileri için değil aynı zamanda Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde de her zaman bir fon transfer mekanizması görevi görmektedir. Ülke ekonomilerinin lokomotifi konumunda olan bankalar başta olmak üzere birçok aracı kurum ve kuruluş için finansal sistem birçok kolaylaştırıcı hizmetler sunmaktadır (Alam vd. 2011: 56). Bankalar, finansal sistem içerisinde görev alan en büyük paya sahip finansal kuruluşlardır (Funso vd. 2012: 31). Gerek piyasa odaklı finansal sistemler için gerekse piyasa odaklı finansal sistemler için para ve sermaye piyasalarında gerçekleştirilen işlemlerin büyük bir kısmı bankalar vasıtasıyla yerine getirilmektedir (Dietrich, Wanzenried 2014: 337).

Temel amacı gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler neticesinde kar elde etmek olan bankalar, reel sektör ya da diğer bir ifade ile üretim sektörünün gereksinim duyduğu fonların teminini sağlayarak hem finansal piyasaların gelişimine hem de ülke ekonomilerinin gelişmesine ve kalkınmasına doğrudan katkı sağlamaktadırlar (Bucevska, Hadzi Misheva 2017: 147; Hasanov vd. 2018: 2). Türk bankacılık sektörüne ilişkin verileri sağlayan TBB, TKBB ve BDDK'nın düzenli olarak yayınlamış oldukları yıllık raporlardan elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türk Finans Sistemi ve Aktif Büyüklükleri

Sektör (2023 Aralık)	Aktif Büyüklük (Milyar TL)	Toplam İçerisindeki Pay (%)
Bankalar	21.100	79,4
Portföy Yönetim Şirketleri	2.753	10,4
Sigorta Şirketleri	843	3,2
İşsizlik Sigorta Fonu	675	2,5
Emeklilik Yatırım Fonları	400	1,5
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	246	0,9
Finansal Kiralama Şirketleri	182	0,7
Faktöring Şirketleri	224	0,8
Finansman Şirketleri	116	0,4
Aracı Kurumlar	100	0,1
Reasürans Şirketleri	22	0
Girişim Sermayesi	14	0,1
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	1	0
Toplam	26.589	100

Kaynak: TBB 2023; TKBB 2023.

2023 Aralık ayı itibari ile yayınlanan raporlardan elde edilen bilgilere göre Türk finans sisteminin aktifler açısından büyüklüğü 26.589 milyar TL'dir. Tablodan anlaşılabacağı üzere bu aktiflerin 21.100 milyar TL'si bankalar, 2.753 milyar TL'si portföy yönetim şirketleri ve 843 milyar TL'si ise sigorta şirketleri tarafından üretilmiştir. Diğer bir ifade ile Türk finans sistemindeki aktiflerin %79,4'ü bankalar, %10,4'ü portföy yönetim şirketleri ve %3,2'si ise sigorta şirketleri tarafından üretilmiştir. Sonuç olarak, bu durum Türk finans sisteminin banka odaklı bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmanın devam eden kısımları bankacılık sistemine odaklanarak sürdürülmüştür.

1.2. Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi

Banka kavramı, Fransızca’da “banque”, İtalyanca’da ise “banco” kelimelerinden dilimize geçmiş olan bir kavramdır. Söz konusu kavramlar, Türkçe’de masa, tezgâh veya sıra anlamında kullanılmaktadır (Rose, Hudgins 2008: 7). Banka kavramının kullanımı ilk olarak Avrupa’da sonraki süreçte İtalyancadaki pratiğine göre ülkemizde kullanılmaya başlanmıştır (Weatherford 1997: 73). Fakat bu kavram İtalyancaya, Latince “bancus” kelimesinden, Latinceye ise Cermenik kabilelerinde kullanılan “bakki” kelimesinden geçmiş olup, ilk dönemlerde işlemlerin yapılmakta olduğu masa ve tezgâhları tanımlamak üzere kullanılmıştır. Bankacılığı ilk yapan toplulukların başında gelen Lombardiyalı Yahudiler, bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek için pazarlara konulan masalara ve tezgâhlara “banco” ismini vermişlerdir. Bu sebeple banka kavramının kökeninin “banco” kelimesinden geldiği düşünülmektedir (Parasız 2000: 107).

Banka kelimesi, en geniş anlamı ile ekonomide elinde fon fazlası olan kişilerden belirli bir bedel ödemek koşuluyla fonlarını toplayarak, bu fonları yine ekonomide çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere fon talebinde bulunan kişi ya da kurumlara yine belirli bir bedel karşılığında kullandırmayı amaçlayan sistemdir (Uzunoğlu 1996: 3). Tarih öncesi dönemden başlayarak sürekli olarak değişen ve gelişen bir yapı olarak günümüze kadar ulaşan bankacılık sistemi, artık oldukça modern bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreç içerisinde bankalar için birçok açıdan farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Yapılmış olan tanımlar dikkate alındığında, bankacılığı tek bir tanım içerisinde ifade etmek doğru olmayacaktır.

Kocaimamoglu (1977) bankacılığı, para, kredi ve sermaye üçgeni içerisinde her türlü işlemi düzenleyerek gerçekleştiren, devletin, gerçek ve tüzel kişilerin her türlü ihtiyacını karşılamak üzere faaliyetler gerçekleştiren iktisadi kuruluşlar olarak tanımlamıştır.

AB’ye bağlı Avrupa Komisyonu (1977) banka faaliyetlerinin düzenlemesine ilişkin olarak hazırlamış olduğu yönergede bankaları, halktan fon ya da mevduat adı altında toplamış oldukları birikimleri, kredi olarak çeşitli kesimlere kullandıran kuruluşlar olarak ifade etmiştir (Yeler 2006: 41).

Öcal (1973) bankaları, elinde parası olup kendisi kullanmayan kesim ile elinde parası olmayıp ancak çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için paraya ihtiyaç duyan kesimleri bir araya getirerek söz konusu iki taraf arasında aracılık görevi üstlenen kurumlar olarak değerlendirmiştir.

Akgüç (1989) bankaları, mevduat vb. isimler altında tasarruf sahiplerinden kaynak toplayan ve bu kaynakları sürekli olarak çeşitli mali işlemler veya kredilerde kullanan kurum ya da kuruluşlar olarak ifade etmiştir. Buna ilaveten Takan (2001) ise bankaları, tasarruf sahiplerinin kaynaklarını mevduat olarak kabul edip, bu kaynakları mümkün olduğunca verimli şekilde kullanarak kar elde etmeyi amaçlayan kuruluşlar olarak tanımlamıştır. Bankalarla ilgili olarak yapılan literatür dikkate alındığında yukarıda bazıları verilen tanımlar gibi birçok tanım yapmak mümkün olup bu tanımların sayısı artırılabilir. Yapılan tanımlardan hareketle bankalar, tasarruf sahiplerinden mevduat adı altında topladıkları kaynakları, kredi gibi birçok yolla verimli işlemlerde kullanmak vasıtasıyla kar elde etme amacı güden ekonomik kuruluşlar olarak tanımlanabilir (Altun 2006: 3; Yıldırım 2004: 12).

1.3. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Bankaların tarihsel süreç içerisinde dünyada ve Türkiye’de göstermiş olduğu gelişim süreci bu bölümde ele alınmıştır.

1.3.1. Bankacılığın Dünya’daki Tarihsel Gelişimi

M.Ö 7. yy. ‘da Lidyalılar tarafından paranın icat edilmesiyle birlikte ortak bir mübadele aracı ortaya çıkmıştır. Bu durum, ticaretin gelişmesi ve küreselleşmesi konusunda oldukça önemli bir etki yaratarak “sarrafları” ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple, tarihsel süreçte sarraflar hem bankerlerin hem de bankaların öncüsü olarak değerlendirilmektedir. Hanehalkı, taahhüdünü yerine getirmeyip iflas edenlerin sarrafların bancosunu ya da diğer isimle işlem yaptıkları tezgâhları kırmaktadır. Bundan dolayı iflas eden kişilere, batı dilinde kökeni banco kelimesinden gelen “bankrupt” sıfatı verilmektedir. Sarrafların bu süreçte işlem yaptıkları alanları büyütme, nakit ve zamanın şartlarına bağlı olarak mal kabulüne başlayarak kendi portföylerine kredi imkânları sunmaları “mevduat ve transfer” bankalarının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Para ticareti ise bu süreçte gerçek manada mal ve

sermaye ticareti gerçekleştiren gruplarla, dönemin tefecileri ve mal tüccarlarından oluşan burjuvazi sınıf ile ortaya çıkmıştır (Yetiz 2016: 107-109).

Bankacılık alanında yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde ilk bankacılık faaliyetlerinin eski Sümer ve Babil dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Bankacılık hizmeti olarak ifade edebileceğimiz ilk hizmetlerin M.Ö. 3500 yılında Sümerler tarafından kurulmuş ve “maket” olarak isimlendirilen ilk banka kuruluşlarında gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Arkeolojik olarak yapılan kazı çalışmalarından elde edilen bulgular ise tespit edilen en eski banka benzeri yapının “Uruk” kenti yakınlarında bulunan “Kızıl Tapınak” olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, Babil İmparatorluğu dönemlerinde önemi sürekli olarak artmakta olan bankacılık sistemine ilişkin ilk düzenlemelerin ve kuralların “Hammurabi Kanunlarında” bulunduğu ifade edilmektedir (Güney 2017: 1). Tarih öncesi medeniyetlerde dini mekanlar olarak nitelendirilen tapınaklar, dönemin en güvenilir yapıları olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi, dini mekânların hırsızları bile caydırıcı bir özelliğe sahip olduğu düşüncesidir. Dönemin varlıklı veya zengin insanları, mallarını korumak için tapınaklara yönelmişlerdir. Bunun sonucunda bankacılık faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bankacılık faaliyetlerinin ilk olarak tapınaklarda görevli olan din adamları veya rahipler tarafından yapıldığı kabul edilmektedir (Aydın 2006: 21; Vardar 2010: 3).

Tarihsel süreçte dönemin varlıklı insanların tapınaklara bırakmış olduğu mallar, din adamları tarafından hasat bittikten sonra geri tahsil edilmek koşuluyla tarımla uğraşan çiftçi kesime kredi olarak kullanılmıştır. Çiftçilerin almış oldukları bu kredilerin geri ödenmesinde, ilk zamanlarda aynı sonraki zamanlarda ise parasal karşılıklar kullanılmıştır. Daha sonraki süreçte elde edilen arkeolojik buluntular, hesaplar arası işlemlerin, mevduat ve buna benzer varlıkların alışverişinin yer aldığı belgelerin olduğunu ortaya koymaktadır (Kaya 2017: 43).

M.Ö. 2000 yılında, Hammurabi Kanunlarında, bankacılık ile ilgili ilk düzenlemelere ve kurallara yer verilmiştir. Bu kapsamda, maket isimli yapılarda gerçekleştirilen finansal işlemlerin nasıl yapılacağı, borç alışverişinin hangi şartlarda yapılacağı, borçların geri ödenmesindeki şartların ne olacağı, borcun ödenmemesi durumunda uygulanacak faiz vb. kurallar söz konusu kanunda detaylı olarak

dönemin karar vericileri tarafından ele alınmıştır (Özden 2009: 15). Ayrıca, doğal afet gibi olumsuz bir durum sebebi ile eğer üretici mahsul elde edemezse, ilgili yılda üreticinin hem borcunu ödemeyeceği hem de ödenmeyen borca faiz işletilemeyeceği de kanunda açıkça belirtilmiştir. Bununla beraber, kullanılan kredili işlemlerde taşınır veya taşınmaz malların rehini, gayrimenkul ipotekleri ve dönemin önde gelen saygın insanların kefaletinin de zaman zaman sözleşmelere konu olduğu ifade edilmektedir. Uzak ülkelerle yapılan mal ticaretlerinde, banknot niteliğinde kabul edilen çek veya teminat mektuplarının kullandığı araştırmalardan elde edilen bulgular arasında yer almaktadır (Akrep 2017:469).

İnsanlığın ortaya çıktığı ilk çağlardan başlayarak günümüze kadar ulaşan bankacılık faaliyetleri, toplumun ihtiyaçlarından dolayı ağırlıklı olarak Yunanistan, Roma ve Kartaca'da ortaya çıkmış olup, sonraki dönemlerde Hristiyanlığın engeline takılmıştır. Bankacılık sisteminin gelişmesini engelleyen en önemli etken bu dönemlerde “faiz” olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni, Müslümanlık ve Hristiyanlıkta faizin dinen yasak olmasıdır. Bu nedenle hem Yahudiler hem de Lombardlar iki tarafta da bankacılık hizmeti vermiştir. Aslında Yahudilikte de faize karşı bir hassasiyet vardır. Bu hassasiyet, bir Yahudi'nin başka bir Yahudi'ye faizle borç vermesinin Eski Ahit'e göre yasak olması şeklindedir. Fakat Yahudilerin başka dinlere ait kimselere faiz karşılığında borç vermesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu noktada hem Yahudiler hem de Lombardlar bankacılık faaliyetleri için gitmiş oldukları her yerde aynı kuralları ve hükümleri uygulamak vasıtasıyla ticari faaliyetlerde ve bankacılık işlemlerinde bir hukuk zemininin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Bankacılığın gelişmesine katkısı yadsınamaz olan bir diğer önemli faktör ise Avrupa'da düzenlenen panayır ve pazarlardır. 12. yy. ve 14. yy. arasında Avrupa'da birçok fuar ve panayır düzenlenmiştir. Bu fuar ve panayırlar bankacılığın tanıtımına ve gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Ferguson 2008: 34-36).

M.Ö. 7. yy. 'da Yunanistan yönetimindeki krallar kendi isimlerine para bastırmaya başlamışlardır. Bu dönemde Persler yapmış oldukları fetihler (Kartaca, Sicilya ve Lidya) ile bankacılığın Ortadoğu'da yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Küresel ticaretin dünya çapında yayılmaya başlaması ile bankacılık hizmetleri ilk defa maket denilen mekânların kontrolünden çıkmıştır. Ticaretle uğraşan zenginlerin

bu dönemde bankacılık alanında uzmanlaşmaya başladıkları görülmektedir. Bununla beraber Eski Yunan, Roma ve Mısır'da da bu dönemde bankacılık işlemlerinin yapıldığı ve bu işlerle uğraşan kurumların sayısının arttığı ifade edilebilir (Parasız 2000: 107).

M.Ö. 4. yy'e gelindiğinde, bankacılık faaliyetleri daha önceki toplumlarda olmadığı kadar çeşitlilik kazanmıştır. Özel girişimcilerin yanı sıra kiliseler ve dönemin devlet yöneticileri de finansal işlemlere başlayarak, mevduat kabulü, kredi tahsis ve para birimleri arasında değişimler yapmaya başlamışlardır (Takan, Boyacıoğlu 2013: 2).

M.Ö. 3. yy'den M.S. 2. yy'e kadar olan süreçte yönetsel olarak en parlak dönemini yaşayan Roma İmparatorluğu döneminde, bankacılık oldukça hızlı bir gelişim ve değişim dönemi yaşamıştır. Roma'da, bankaların çalışma koşulları, çalışma kuralları, çalışma şartları çıkarılan kanunlar ve yönetmelikler vasıtasıyla oldukça sıkı bir şekilde düzenlenerek denetlenmiştir. Roma'da bankacılık üst tabaka ve alt tabaka olmak üzere iki kesim tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat halk bu sistemde üst tabakanın yönettiği bankalara çok fazla ilgi göstermemiştir. Bunun yerine daha alt tabaka olan tüccar ve tacirlerin yönetiminde olan bankacılık kesimine daha fazla rağbet olmuştur (Takan, Boyacıoğlu 2013: 3).

Orta Çağ'da, denizcilik faaliyetlerinin oldukça fazla geliştiği ifade edilmektedir. Denizcilik faaliyetlerinin gelişmesi okyanuslara ve denizaşırı seferlere çıkmak için dayanıklı gemilerin üretimini zorunlu bir hale getirmiştir. İlk kez bu dönemde dayanıklı gemilerin yapılması, denizaşırı seferlerin önünü açarak deniz ticaretinin gelişmesine ilgiyi artırmıştır (Ustaoglu 2014: 3). Dönemin tacir ve tüccarları daha fazla kazanç elde etmek arzusuyla yeni yerleri keşfetmek için denizcileri destekleyerek bu sürecin gelişime hız kazandırmışlardır. Bunun sonucunda, keşfedilen yerlerde değerli madenler bulunmaya başlanmıştır. Çıkarılan madenler Avrupa ekonomisine kazandırıldığı için, Avrupa bankalarının gelişimine ciddi katkılar sağlanmıştır (Tutucuoglu 2010: 3-4). Bu dönemde bankacılıkta, yeni bir bankacılık profili ortaya çıkmıştır. Bu profil önceki dönem bankacılık sisteminin genel özellikleri içerisinde yer alan ihtiyatlılık ve ileri görüşlülüğe ilave olarak

bankalara, girişim ve kar düşüncesini aşılamaaya başlamıştır (Afşar, Afşar 2007: 118-119; Yetiz 2009: 9).

1453 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkileyen İstanbul'un fethi bankacılık sisteminin gelişmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkılar sağlamıştır. Tarihsel süreçte yeni bir çağı başlatan fetih sonucunda "Rönesans Hareketleri" ortaya çıkmıştır. Rönesans ile dünya ticaretinin güzergahı değişmiştir. Bu değişim, kiliselerin faize karşı tutumunun değişmesine neden olmuştur. Bu tarihe kadar faize karşı oldukça sert bir tutum içinde olan kiliseler, ilk kez bu dönemde yumuşamaya başlayarak yasal olmayan faizi yasal olarak görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, bankacılık faaliyetlerinin daha da gelişmesine katkı sağlamıştır. Bankacılık faaliyeti yapan kişi ya da kurumlar Orta Çağ'da zayıf iken, Rönesans döneminde kendini topluma kabul ettirdikleri için daha güçlü birer yapı haline gelmişlerdir (Sezgin, Şendoğdu 2008: 16-18).

Dünya ticaretinin gelişmesine rağmen, ekonomilerde ortak bir mübadele aracının olmaması, özellikle Güney Amerika'dan gelen madenler ile farklı nitelikte madeni paraların basılması, piyasadaki farklı para birimlerini artırmıştır. Bu durum, piyasadaki farklı para birimlerinin birbiri karşısındaki değerlerinin hesaplanmasını oldukça zor bir hale getirmiştir (Kargın 2006: 34). Söz konusu karışıklığın üstesinden gelmek için ilk kez 1609 yılında günümüzün modern bankalarından biri olan "Amsterdam Bankası" Hollanda'da kurulmuştur. Banka kurulduktan sonra ilk olarak sabit nitelik ve değerde bir hesap parası olarak "Florini" oluşturulmuştur. Buna ilaveten 1619 yılında kurulan "Hamburg Bankası" ise "banka markı" adındaki parayı ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yine farklı ülkelerde çeşitli bankalar kurularak bankacılığın modernleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1637 yılında İtalya'da "Venedik Bankası", 1654 yılında ilk merkez bankası olma niteliğine sahip olan "İngiltere Bankası" ve bu bankayı takiben 1800 yılında "Fransız Emisyon Bankası" kurulmuştur (Kaya 2017: 44; Parasız 2000: 108).

Yeni Çağ'da, devletlerin daha zengin olmak amacıyla yeni yerleri veya bölgeleri sömürgeleştirme isteği ve özel sektörün yeni üretim işletmelerini kurma istekleri ekonomik sistemlerin canlanmasına katkı sağlamıştır. Canlanan ekonomik hayat, nakit sermayeye olan talebi artırarak özellikle kredi alanlarında yeni bir

ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu noktada 1637’de kurulan Venedik Bankası, çek ve banknot kullanımını sağlamak üzere “Banka Hesabı” sistemini geliştirerek kullanıma sunmuştur. Sanayi Devrimi ile dünya çapında gerek yatırımlara gerekse kredilere olan talepler artış göstermiştir. Uluslararası ticaretin yaygınlaşması ise bankacılık sisteminin tüm dünyada gelişmesine olanak sağlamıştır (Mikayılov 2015: 6; Yardımcıoğlu, Büyüksalvarcı 2007: 143).

1640 yılında dönemin İngiltere Kralı I. Charles, Londra Kulesi’nde saklanan ve tüccarlara ait olan altınlara el koymuştur. Bu durum, dönemin tüccarlarının devlete olan güvenini sarsıcı bir etki yaratmıştır. Bunu bir güven problemi haline getiren tüccarlar altınlarını, bundan sonraki dönemde “goldsmith” adı verilen altın tüccarlarına vermeye başlamışlardır. Goldsmithler ise tüccarlardan aldıkları altınlar karşılığında tüccarlara “şahadetname” isminde belge vermişlerdir. Goldsmithler biriken altınları borç isteyenlere “goldsmith notes” ismiyle kendi oluşturdukları çekler ile vermeye başlamışlardır. 18. yy. döneminde bu çekler piyasada oldukça yaygınlaşarak, değerli kâğıtların paraya dönüşümü yolundaki ilk adımların atılmasına imkân sağlamıştır (Öcal, Çolak 1994: 14; Yetiz 2016: 109).

ABD’de modern bankacılığın başlaması da yine 18. yy’e kadar dayanmaktadır. İlk olarak 1782’de “Bank of North America” kurulmuştur. Bunun ardından 1791 yılında “Bank of The United States” hem bir merkez bankası hem de özel banka niteliğinde kurulmuştur. Bank of The United States mevduat kullanımları ve kredilerin kullanımlarından sorumlu bir kamu kuruluşu olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1863 yılında ABD’de çıkarılan banka kanunu ile gerek ulusal bankaları gerekse eyalet bankalarını kapsayan ikili bir bankacılık sistemi oluşturulmuştur (Mishkin 1986: 264-266). Bu dönemin sonunda 1913 yılında “ABD Merkez Bankası (FED)” kurularak modern bankacılık sistemi başlatılmıştır (Özdemir 2010: 870; Yazıcı 2015: 3).

Batı ülkelerinde bankacılık sisteminin uzmanlaşmasını sağlayan asıl etken bankaların birleşmesi olmuştur. Ticari kapitalizmin, sanayi kapitalizmine dönüşmesi ile ekonomideki küçük ölçekli işletmeler yerlerini büyük ölçekli işletmelere bırakmıştır. Küçük bankalar sınai faaliyetlere başlayarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Çivi 1985: 21).

19. yy'e gelindiğinde bankalar, ülkelerin ekonomik ve ticari faaliyetlerinde düzenleyici kuruluşlar konumuna gelmiştir. Bu gelişmeler, bankaların faaliyet konularına göre uzmanlaşmasına katkıda bulunmuştur.

20. yy. bankalar ve ülkeler için zorlayıcı olmuştur. 1914-1918 arasında yaşanan I. Dünya Savaşı, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve 1939-1945 arasında yaşanan II. Dünya Savaşı başta olmak üzere birçok ekonomik olumsuzluk hem bankacılık hem de ülkeler için olumsuz etkiler yaratmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülke ekonomileri arasındaki belirgin farklılıklar, ülkeler arasında gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmemiş ekonomi kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu durum, bankaları bir taraftan devletlerin finans sistemine göre şekil almaya yönlendirirken diğer taraftan özellikle gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde ise ekonomileri kalkındırmak için “Kalkınma Bankacılığı” sistemine yönlendirmiştir (Aydın 2006: 22). Bu kapsamda, sermayesi devlete ait olan ancak, uluslararası nitelikte hizmet veren kredi kurumları kurulmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası 1944'te ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods' da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansı sonunda, savaşın sebep olduğu ekonomik ve sosyal boyuttaki yaraların sarılması için “Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)” kurulmuştur. Söz konusu bankayı takiben yine 1944 yılında uluslararası parasal işbirliğini desteklemek, finansal istikrarı sağlamak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, yüksek istihdamı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve dünya genelinde yoksulluğu azaltılmak için “Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. Aynı şekilde yine 1944 yılında yoksul ülkelere ekonomik ve kültürel açıdan destek sağlamak için “Dünya Bankası (WB)” ve 1958 yılında ekonomik kriz dönemlerinde ihtiyaçları öncelik sırasına göre düzenleyerek özellikle zor zamanlarda istihdam ve reel ekonominin istikrarı açısından kırılgan KOBİ'lere kapsamlı, hızlı ve etkin destek vermek için “Avrupa Yatırım Bankası (EIB)” kurulmuştur (Vurucu, Arı 2017: 26-28).

1.3.2. Bankacılığın Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bankacılığın gelişim süreci, ekonomik uygulama ve politikalara bağlı olarak gelişim göstermiştir. Türkiye'de bankacılığın gelişimi Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki

temel başlık altında ele alınsa da bankacılık sistemi asıl gelişimini Cumhuriyet'ten sonraki süreçte göstermiştir. Bankacılık sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar ekonomik hayatta kendisine çok fazla yer bulamamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde bankacılık faaliyetlerinin görülme sebebi, devletin içinde bulunduğu şartların getirdiği zorunluluktur. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile bankacılık sisteminin gelişmesi ve ekonomik hayata etkisi sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu sebeple Türkiye'de bankacılığın gelişim süreci temelde altı başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar (Kahraman 2019: 9-10);

- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1922)
- Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)
- Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944)
- Özel Bankalar Dönemi (1945-1959)
- Planlı Dönem (1960-1980)
- Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 sonrası)

1.3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1922)

Dünya tarihinde bankacılık sektörünün geçmişi oldukça eski dönemlere dayansa da Türkiye'de bankacılığın tarihi dünyada olduğu kadar eski değildir. Bunun sebebi ise özellikle Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süreçte Türkiye'de bankacılığa dair herhangi bir uygulamanın ya da faaliyetin olmamasıdır. Osmanlı Devleti'nde halkın büyük bir kısmının tarımla veya askerlik mesleği ile uğraşması, faizin Müslümanlık dinine göre haram olarak kabul edilmesi, ticaret ya da pazar faaliyetlerinde alışverişlerin genellikle mal karşılığı olarak ifade edilen trampa sistemine göre olması, vergilerin ağırlıklı olarak ayni olarak ödenmesi para ekonomisinin içselleştirilmesine engel olmuştur. Bu gibi nedenler, Osmanlı Devleti'nin, bankacılık ile tanışmasını oldukça geciktirmiştir (Sümer 2016: 488; Boyacıoğlu 2003: 525-526). Osmanlı Devleti'nde, Batı'da yaşanan gelişme, sanayileşme ve küreselleşme süreçleri yaşanmadığı için diğer ülkelerdeki gibi bir bankacılık sistemine gerek duyulmamış ve bu tür faaliyetler hiçbir kesim tarafından teşvik edilmemiştir. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu bankacılığa yalnızca özellikle son dönemlerde hazinenin iç ve dış borçlanmasını kolaylaştırmak için

gereksinim duymuştur. Bu ihtiyaç ise, yabancı bankalarla giderilmeye çalışılmıştır (Tokgöz 2011: 23).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. ve 18. yy. genel olarak Avrupa'da sanayi devriminin yaşandığı, batı ve doğu arasında yeni ticari yolların ortaya çıktığı, vergi gelirlerinde azalmaların görüldüğü ve savunma giderlerinin oldukça yüksek olduğu bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti bu olaylar karşısında ilk olarak tarımsal ürünler ve hammadde ihracatına başlamıştır. Buradan sağlanan gelirlerle mal ve mamul ithal etmiştir. Bu faaliyetler zaman içerisinde gerek toplumsal yapının gerekse ekonomik yapının bozulmasına sebebiyet vererek merkezi yönetimin gücünü azaltmıştır. Bu sebeple 19. yy. Osmanlı İmparatorluğu'nda, merkezi yönetimin yeniden yapılanma süreci ve dünya ticaretine entegrasyonu ile geçmiştir. Bununla beraber, Türkiye'de bankacılığın gelişmemesinde, Osmanlı Devleti döneminde yaşanan sanayi devrimine ayak uydurulamaması ve batı ülkelerinin gerisinde kalınması sonucunda kapalı bir ekonomik sistemin benimsenmesi de oldukça fazla etkili olmuştur (Anbar 2009: 19-20).

İngiltere ilk olarak, Osmanlı Devleti'nden 1836 yılında sanayileşme sonrasındaki süreçte ticari faaliyetlerin daha fazla kesime ulaşması için bir banka kurmasını istemiştir. Fakat bunun gibi birçok istek Osmanlı Devleti tarafından kabul edilemeyerek geri çevrilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 1842 yılında "İzmir Bankası" faaliyet göstermek için bir girişimde bulunmuştur. Ancak, yöneticiler bu bankaya da diğer bankalarda olduğu gibi gerekli faaliyet izni ve yetkisi verilmediği için banka daha kurulamadan faaliyetlerine son vermiştir (Serdaroğlu 2011: 50-52).

Osmanlı Devleti'nde her ne kadar bankacılık faaliyetlerine gereksinim duyulmasa da bu dönemlerde bankacılık faaliyetlerine benzer faaliyetlerin olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti ilk kez 1840 yılında hazinenin bütçe açıklarını kapatmak için "Kaime-i nakdiye-i mutebere" isminde ve kâğıt para basımı yapmıştır.

Kaime olarak adlandırılan ve el yapımı olarak basılan bu kâğıt paralar, günümüzdeki kâğıt banknotlardan ziyade, faizli borç senetleri ya da hazinenin çıkardığı değerli kâğıtlar olarak işlem görmüştür (Bulut 2015: 6). Osmanlı Devleti bu dönemlerde çok fazla dış ticaret açığı verdiğinden kaimelerin değeri, diğer ülke

paraları karşısında çok fazla düşüş göstermiştir. Bu durum, Osmanlı'nın karşısına ithalat faaliyetlerinin finansmanında kaynak bulmayı zorlaştıran bir ortamı getirmiştir (Bulut 2015: 7). Osmanlı Devleti, bu sorunun üstesinden gelebilmek ve kaimelerin değerini koruyabilmek için çareler aramaya başlamıştır. Kaimelerin değerini koruyabilmek amacıyla Galata bankerlerinden “Jacques Alléon” ve “Manolaki Baltazzi” adındaki iki Fransız banker ile ithalat faaliyetlerinin finansmanında sabit kur üzerinden anlaşma sağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kısa sürede ciddi para basma işlemi yaptığı ifade edilmektedir. Devletin para basmasındaki temel gerekçe ise ithalat işlemleri için yeterli düzeyde kaynağa sahip olunmamasıdır. Fakat diğer ülke paraları karşısında kaimlerin değer kaybının önüne geçilemediği için devlet daha fazla ticaret açığı ile karşı karşıya gelmiştir (Keskin vd. 2008: 50-51).

19. yy. Osmanlı Devleti için modern anlamda bankacılığın yaşanmadığı bir dönem olsa da sarraflar ve Galata Bankerleri bu dönemde bankacılık işlemi yapmaya devam etmişlerdir. 1845 yılında Jacques Alléon ve Manolaki Baltazzi adındaki Galata Bankerleri ile yapılan anlaşma neticesinde, 1847 yılında söz konusu bankerler, Osmanlı Devleti'nde bir banka kurmaya karar vermiştir (Cantekinler 2007: 6). Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde ilk kurulan banka 1847 yılında Galata Bankerleri tarafından kurulan ve Osmanlı hâkimiyeti altında olan “Bank-ı Dersaadet” ya da diğer ismiyle “İstanbul Bankası” olmuştur (Yenici 2006: 5). Temel amacı, kuru sabit tutmak olan banka 25 milyon sermaye ile faaliyetlerine başlamıştır. Fakat banka çok uzun süre faaliyet gösterememiştir (Akgüç 1989: 11). Özellikle 1848 yılından sonra devletin kredi toplayamaması ve ortakların menfaati sebebi ile 1852 yılında kapatılmıştır. Diğer taraftan devletin yüklü miktarlardaki dış borçlarını finanse etmek için bankaların kurulması artık bir zorunluluk haline gelmiştir (Mıkayılov 2015: 7).

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk banka İstanbul Bankası olsa da bankacılık faaliyetlerinin aslında 1856 yılında kurulan “Osmanlı Bankası” ile başladığı ifade edilmektedir (Bakan 2001:31). 1839 yılındaki Tanzimat Fermanı'ndan sonraki dönemde Osmanlı Devleti'nin harcamalarının büyük ölçüde arttığı hatta devlet gelirlerinin, giderlerden çok daha az olduğu tespit edilmiştir. Devlet bu durumda artan borçlarını finanse etmek amacıyla dönemin bankerleri ve sarraflarından borçlanma yoluna gitmiştir. Alınan borçlara karşılık olarak, kaimelerin ihracı ve

toplanacak vergiler gösterilmiştir. Bununla beraber, 1853-1856 arasında yaşanan Kırım Savaşı'ndan sonra 1856 yılında Paris Barış Antlaşması imzalanarak, Osmanlı Devleti'ne dış borç alma imkânı sunulmuştur (Bayraktar 2002: 77-78). Bunun sonucunda, Osmanlı Bankası kurulmuştur. Söz konusu banka, dış borç bulunması sürecinde Osmanlı Devleti ile yabancı para sermayedarları arasında bir aracılık görevi üstlenmesi amacıyla 500.000 sterlin İngiliz sermayesi ile kurulmuştur (Coşkun vd. 2012: 3; Özdemir 2010: 871).

Osmanlı Bankası'nın kurulmasında temel olarak iki amaç benimsenmiştir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin borç alma ve borç verme kalemleri arasındaki ilişkinin tespit edilerek düzenlemesi olurken, ikinci amaç, devletin yapacak olduğu ödemelerde güvenli ortam sağlayan kurum olmaktır. 1863 yılına gelindiğinde İngiliz sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası kendi bünyesine Fransız sermayesini de katarak sermaye çeşitlemesi yapmıştır. Yapılan çeşitleme Osmanlı Bankası üzerinde iki farklı etkiye neden olmuştur. Bunlardan ilki, bankanın isminin değişmesi olmuştur. Bu kapsamda söz konusu bankanın yeni ismi “Bank-ı Osmanî-i Şahane” olmuştur. Diğer bir etki ise, artık yeni isimle Osmanlı Devleti'nde banknot basma yetkisini kendi tekiline almak olmuştur (Apak, Tay 2012:69; Kent 2005: 2). Ayrıca, Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren kazançlarını bu bankada saklayacağını, yapacak olduğu tüm ödemelerini bu banka aracılığıyla yapacağını, iç ve dış borçlanma işlemlerinde kullanılacak olan tahvilleri bu banka aracılığı ile ihraç edeceğini ve devlet bütçesinde yer almayan hiçbir harcamanın yapılmayacağını kabul etmiştir (Bakan 2001: 31). Osmanlı Devleti için bir merkez bankası gibi faaliyet gösteren Bank-ı Osmanî-i Şahane, Cumhuriyet döneminde TCMB kurulana kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Bunlarla beraber, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının yeniden yapılandırılabilmesi ve denetlenebilmesi ile borçların tahsilatı için gerektiği durumlarda devletin bazı gelirlerine el koyma yetkisine sahip olan bir diğer banka, 1881 yılında kurulan “Duyun-u Umumiye İdaresi” ile “Osmanlı Bankası” da devletin temel finansal kuruluşlarından biri olmuştur (Tabakoğlu 2015: 461).

1856-1922 döneminde Osmanlı Devleti'nde 18 yabancı sermayeli banka kurulmuştur ve bu bankaların temel görevi Osmanlı Devleti'ne finansman sağlamaktır. 1861 yılında ilk kez ulusal sermayeli bir banka olarak “Mithat Paşa” tarafından kurulan “Memleket Sandıkları” kurulmuştur. Memleket Sandıkları,

günümüzdeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin faaliyetlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuştur. İlk başta bankanın sermayesi imece usulü ile toplanırken, sonraki dönemlerde tarımla uğraşan köylülerden, elde ettikleri mal varlıklarına oranla buğday alınarak, söz konusu bankaya kaynak sağlanmaya çalışılmıştır. Banka sonraki yıllarda kaynak bulmakta zorlanınca yolsuzluklara başladığı için Osmanlı Devleti tarafından “Menafi Sandıkları” olarak yeniden düzenlenmiştir. Menafi Sandıklarının sermayesi dönemin vergilendirme sistemlerinden biri olan Aşar Vergisi’nde “Menafi Hissesi” adı altında bir artış yapılarak toplanmıştır. Menafi Sandıkları yaklaşık 20 yıl faaliyet gösterdikten sonra kuruluş amaçlarından saptığı ya da diğer bir ifade ile kuruluş amaçlarını gerçekleştiremediği için 1888 yılında “Ziraat Bankası” olarak yeniden oluşturulmuştur (Kanuşağı 2019: 16). Ziraat Bankası, 1916 yılında çıkarılan bir kanunla devlet bankası unvanına sahip olmuştur. Söz konusu bankanın diğer özelliği ise Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine geçiş yapabilen en köklü ulusal sermayeli banka olmasıdır. Aynı dönemde kurulan bankaların bir kısmı Osmanlı Bankası’na katılarak faaliyetlerine devam ederken, bankaların büyük bir kısmı 1876 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında kapatılmıştır (Akgüç 1989: 11-14).

Osmanlı İmparatorluğu’nun kullanmış olduğu borçları geri ödemesinde yaşadığı istikrarsızlık sebebi ile 1875 yılında hükümet ile Osmanlı Bankası arasında yeni bir anlaşma düzenlenmiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı Bankası, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki şehirlerde bedel ödemedi arsalar olarak şube sayısını artırmıştır. Yine anlaşma gereği söz konusu bankaya, devletin piyasaya arz edeceği borçlanma senetlerinin satış yetkisi ve devlet bütçesini kontrol etme yetkileri de verilmiştir (Akgüç 2007:7-8). TCMB kurulana kadar bir merkez bankası olarak faaliyet gösteren Osmanlı Bankası, devletin gelirlerinin tahsilatını gerçekleştirmek, şubelerden merkeze ya da merkezden şubelere aktarımlar yapmak, finansal konularda devlete danışmanlık yapmak, piyasadaki faiz oranlarını belirlemek ve DİBS’lerin teşvik edilmesi gibi birçok önemli görevi yerine getirerek Osmanlı Devleti’nin bankacılık sisteminde önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Bankası, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak 2001 yılına kadar çeşitli şekillerde ve çeşitli düzenlemelere tabi tutularak faaliyetlerine devam etmiştir. 2001 yılına

gelindiğinde banka, Garanti Bankası ile birleşerek faaliyet göstermeye devam etmiştir (Bayraktar 2011: 96-99).

Osmanlı Devleti’nde bir milli banka kurma düşüncesi ise ilk kez II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Drama vekili olarak görev yapan “Rıza Bey” tarafından 1908 yılında gündeme getirilmiştir. Rıza Bey tamamıyla ulusal sermayeye sahip bir bankanın kurulmasını önermiş ancak bu teklif kimse tarafından kabul görmeyerek reddedilmiştir (Oktar, Varlı 2009: 8). 1908 yılından sonra başlayan Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı’nın benzeri faktörler sebebi ile ulusal banka fikrinin yerini, belirli amaçlara hizmet edecek olan yerel bankaların kurulması fikri almıştır. Fakat daha sonra 1917 yılına gelindiğinde, bugünkü mevduat bankalarının özelliklerini taşıyarak ve Rıza Bey’in önerdiği şekilde tamamıyla milli sermaye ile “Osmanlı İtibar-i Milli Bankası”, “Maliye Nazırı Cavit Bey” ’in öncülüğünde kurulmuştur. Özellikle 19. yy. ‘da Osmanlı İmparatorluğu’nda çok sayıda banka kurulmuş olsa da bunların içerisindeki tek ulusal sermayeli banka Osmanlı İtibar-i Milli Bankası olmuştur. Bankanın kuruluş amacı, tamamıyla ulusal sermayeli olan bir kredi kuruluşu oluşturularak gerek devletin gerekse hanehalkının finansman ihtiyacının giderilmesidir. Bankanın, ileride merkez bankası olarak görev yapması planlansa da 1924 yılında “Türkiye İş Bankası” ile birleştirilmiştir (Özer 2014: 38-40; Tokgöz 2011: 25). Aşağıda yer alan Tablo 2’de Cumhuriyet öncesi dönemde kurulan bankalara ilişkin özet bilgiler sunulmuştur.

Tablo 2. Cumhuriyet Öncesi Kurulan Bankalar

No	Banka İsimleri	Kuruluş Tarihi	Sonuç
1	İstanbul Bankası (Banka-i Dersaadet)	1847	Osmanlı Dönemi’nde Galata Bankerleri tarafından kurulan ilk banka özelliğine sahiptir. Fakat kuruluş amacında saptığı için 1852 yılında kapatılmıştır.
2	Banka-i Osmani	1856	Banka 1863 yılında Banka-i Osman-i Şahane’ye katılmıştır.
3	Türkiye Bankası	1860	Banka kuruluş amaçlarını gerçekleştiremediği için 1861 yılında faaliyetlerine son vermiştir.
4	Banka-i Osman-i Şahane	1863	Osmanlı Dönemi’nden başlayarak uzun süre farklı farklı faaliyetlerde bulunan banka son olarak 2001 yılında Garanti Bankası’na devredilmiştir. Bu banka da tarih sürecinde Osmanlı’dan başlayarak günümüze ulaşabilen

			sayılı bankalardan biri olma özelliğine sahiptir.
5	Şirketi Umumiye-i Osmaniye Bankası	1864	1893 yılında kuruluş amaçlarının dışına çıktığı için faaliyetlerine son verilmiştir.
6	Şirketi Maliye-i Osmaniye Bankası	1865	Kısa süre faaliyetlerine devam ettikten sonra, Osmanlı Bankasına devredilmiştir.
7	İtibari Umumi-i Osmani Bankası	1869	1899 yılında tasfiye edilerek faaliyetlerine son verilmiştir.
8	Avusturya- Osmanlı Bankası	1871	Söz konusu banka 1874 yılında Banka-i Osman-i Şahane ile birleşerek faaliyetlerine devam etmiştir.
9	Avusturya-Türk Bankası	1872	Banka kuruluş amaçlarını gerçekleştiremediği için 1873 yılında tasfiye edilmiştir.
10	İkinci İstanbul Bankası	1872	Söz konusu banka 1894 yılında Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniye'sine katılarak faaliyet göstermeye devam etmiştir.
11	Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi	1872	1899 yılında tasfiye edilerek faaliyetlerine son verilmiştir.
12	Menafi Sandıkları	1883	1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları, bu yılda Menafi Sandıkları ismini almıştır.
13	Ziraat Bankası	1888	1883 yılında kurulan Menafi Sandıkları bu dönemde, Ziraat Bankası olarak isim değiştirmiştir. Günümüzde de faaliyetlerine devam eden banka, Cumhuriyet öncesi dönemde kurulup hala faaliyetlerine devam eden tek banka olma özelliğine sahiptir.
14	Selanik Bankası	1888	Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası adı ile faaliyetlerine devam etmiştir.
15	Midilli Bankası	1891	1909 yılında faaliyetlerine son verilmiştir.
16	Türkiye Milli Bankası	1909	1913 yılında tasfiye edilerek faaliyetleri durdurulmuştur.
17	Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	1910	1914 yılında tasfiye edilerek faaliyetleri durdurulmuştur.
18	Osmanlı İtibar-i Milli Bankası	1917	Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte ilk özel sermayeli ticari banka olarak kurulan Türkiye İş Bankası ile birleştirilmiştir.

Kaynak: Akgüç 1989: 5-6; Aydın 2006: 11-13

1.3.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki ekonomik koşullar dikkate alındığında, yaşanan savaşların olumsuz etkileri, batı ülkelerine kıyasla geri kalmış bir sanayi, tarım faaliyetlerinin ilkel yöntemlere dayalı olması ve Osmanlı'dan kalan dış borçlar sebebi ile ekonominin oldukça kötü durumda olduğu göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet döneminde bankacılık sistemi tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi yabancı sermayenin elinde kalmıştır. Ekonomik koşullar sebebi ile yeni bir bankanın kurulması mümkün olmadığından 1923 yılında İsviçre'de yapılan Lozan Barış Antlaşması Konferansı'nda Osmanlı Bankası'nın 1935 yılına kadar imtiyaz süresi uzatılmıştır (Bahar 2004: 159; Zarakolu 1974: 15).

1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet döneminde Türkiye'de aktif olarak faaliyet gösteren 13 yabancı ve 22 ulusal olmak üzere toplamda 35 banka ile bu bankalara ait 439 şube bulunmaktadır (Eyceyurt 2016: 7). Türkiye'de ulusal ekonomiye bir yol haritası çizmek amacıyla 1923 yılında İzmir'de "Milli İktisat Kongresi" düzenlenerek bankacılık sisteminin ekonomideki rolü ele alınmıştır. Konferansta, yalnızca milli bankacılık sisteminin gelişmesi ile milli ekonomi politikalarının bir sonuç vereceği belirtilmiştir. Milli bankaların kurulabilmesi için devletten destek almanın gerekli olduğu konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Milli banka kurma fikrinin altında yatan diğer sebep, mevcut şartlarda bankacılık ve kredi işlemlerinin büyük bir kısmı yabancı sermayeli bankaların denetiminde olmasına karşın, sistemde Türk sermayesinin daha fazla olmasıdır (Erdoğan 1993: 488; Parasız, Eroğlu 2017: 20-21). Bu gelişmeler doğrultusunda, "Mustafa Kemal Atatürk" 'ün de yönlendirmesiyle 1924 yılında "Türkiye İş Bankası A.Ş." ilk ulusal sermayeli özel sektör mevduat bankası olarak kurulmuştur. 1 milyon TL sermaye ile kurulan Türkiye İş Bankası'nın sermayesinin 250 bin TL'lik kısmı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanmıştır. Söz konusu bankanın genel müdürlüğüne daha önce Cumhurbaşkanlığı görevi de yapan "Celal Bayar" getirilmiştir. Aynı şekilde, 1924 yılında Ziraat Bankası'nın da sermayesi güçlendirilerek hem tarımla uğraşan kesime finansman desteği sağlama hem de bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirme yetkisi verilmiştir (Özçelik, Tuncer 2007: 255-256).

Milli İktisat Kongresi'ne katılım sağlayan sanayicilerin talepleri üzerine 1925 yılında, ülkede bulunan sanayicilerle birlikte madenlerin gelişimini desteklemek ve finanse etmek üzere "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası" ilk kalkınma bankası olarak kurularak faaliyetlerine başlamıştır (Şahin 2009: 35-36). Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulduktan sonra kısıtlı olan kaynakların büyük bir bölümünü devir yoluyla aldığı ortaklarına yönlendirdiği için hem sanayi kesim için hem de maden kesim için pek fazla finansal destek sağlayamamıştır. Bundan dolayı, söz konusu

bankanın işletmeciliğe dair faaliyetleri “Devlet Sanayi Ofisine”, bankacılığa dair faaliyetleri ise “Sınai Kredi Bankası” kapsamına verilmiştir. Banka 1932 yılında “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası” ismini aldıktan sonra 1933 yılında bütün faaliyetleri “Sümerbank” kapsamına alınarak tasfiye edilmiştir (Pehlivan 2022:14-16; Polatoğlu 2019: 447).

Osmanlı Devleti’nden miras olan ve yetimlerin haklarını teminat altına almak için kurulan “Eytam Sandıkları” vasıtasıyla toplanan tasarrufların yeterince verimli bir şekilde korunmadığı ve değerlendirilmediği tespit edilmiştir. Bu sebeple, savaştan yeni çıkmış bir ülkenin yeniden inşasını sağlamak ve inşaat işi ile uğraşan kesime finansman sağlamak üzere, toplanan eytam tasarruflarının bankaya devredilerek kaynak sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin imarını üstlenmek, inşaat teşebbüslerine destek olmak ve yetimlerin hakkını korumak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün imzasıyla “Emlak ve Eytam Bankası” kurularak faaliyete geçirilmiştir. Söz konusu banka daha sonra 1946 yılında “Türkiye Emlak Kredi Bankası” ‘na devredilmiştir (Keskin vd. 2008: 3).

1929-1930 dönemi tüm dünya ekonomilerini ciddi ölçüde etkileyen Dünya Ekonomik Buhranından, Türk ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi de etkilenmiştir. Bu dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren birçok banka kapanmıştır. Buhranın ardından Türkiye genel olarak devletçilik ilkesi kapsamında bir ekonomi politikası benimsemiştir (Buluş, Kabaklarlı 2010: 1-3). 1930 yılına gelindiğinde ise 1715 sayılı kanunla alınan karar gereği 30 Haziran 1930 tarihinde TCMB kurularak, Türk Bankacılık Sistemindeki en büyük adım atılmıştır. Ülkede bir merkez bankası kurulması fikri her ne kadar 1920’li yıllarda başlasa da 1926 yılından sonraki dönemlerde ortaya çıkan bütçe açıkları ve çeşitli finansal zorluklar bu süreci geciktirmiştir (Keyder 1991: 41). TCMB, ülkede para basmak ve basılan paranın değerini diğer para birimleri karşısında korumak, ekonomiye likidite sağlamak, bankalara finansman sağlamak ve ülkedeki fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kurularak, 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete başlayabilmiştir (Mizrahi, Kandemir 2018: 152; TCMB 2008: 4).

Ulusal bankalar dönemi olarak adlandırılan 1923-1932 döneminde genel olarak ulusal bankacılığın önemi artmış ve çok sayıda banka bu dönemde

kurulmuştur (Bakan, 2001: 32). Bu dönemde 29 banka kurulmuş olup, kurulan bankaların büyük bir kısmı bulundukları bölgelerdeki tüccarların gereksinim duyduğu finansman desteğini sağlamak üzere faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bulundukları bölgelerde faaliyet gösteren yerel bankalar, finansman ihtiyacının karşılanması için önemli görevler üstlenmişler ve bu görevleri de başarılı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir (Akgüç 1989: 26-28).

Sonuç olarak, ulusal bankalar döneminde, bankacılık sektöründe görülen gelişmelerin temeli aslında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar sayesinde olmuştur. Burada milli bankacılığın öneminin altı çizilerek, ekonomide bankaların fonksiyonları dikkate alınmıştır. Bu dönemde yaşanan krizden dolayı birçok banka kapanmış olsa da ilgili dönemin en belirgin özelliği çok sayıda milli bankanın farklı dönemlerde kurularak ekonomik ya da finansal sisteme kazandırılması olmuştur (Yıldırım 2017: 32).

1.3.2.3. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944)

Türk bankacılık sisteminin tarihsel gelişim süreci içinde 1933-1944 zaman dönemi, “Milli Liberalizm” dönemi olarak devlet kontrolünde geçen bir dönemdir. Bu dönemde devlet genel olarak, ulusal bir sermaye birikimine ve girişimci bir kesimin oluşmasına önem vermiştir. Ancak, 1929 yılında yaşanan kriz bu amacın gerçekleşmesine engel olarak, özellikle milli girişimcinin oluşması konusu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine devlet bu dönem yönetimde “devletçilik” ilkesini benimsemiştir (Eroğlu 2007: 68-70). Bu dönemin önemli olaylarından biri, 1932 yılında hazırlanan ve 9 Ocak 1934'te onaylanarak 17 Nisan 1934'te yürürlüğe girmiş olan “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının” hazırlanmasıdır. Bu plan ile kalkınma çabaları özel sektördeki uygulamalarını terk ederek, devletçilik politikalarına yönelmiştir. Devlet desteği ile büyük sermaye yapısına sahip devlet bankaları kurularak benimsenen devletçilik politikaları desteklenmiştir. Söz konusu kalkınma planı 1933-1938 yılları arasında uygulamaya konularak, imalat sanayide faaliyet gösteren 13 tesis inşa edilmiştir (Keskin vd. 2008: 4-5)

Kamu bankaları döneminde Türkiye ekonomisi, tarıma dayalı ekonomi olmaktan çıkamadığı için, bu durumdan bankacılık sektör faaliyetleri negatif olarak etkilenmiştir. 1929 yılında yaşanan krizin etkisiyle tarım faaliyetlerinden elde edilen

gelirlerin düşüş göstermesi sonucunda, sınai faaliyetleri finanse etmek üzere kurulan yerel bankaların birçoğunun kapanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, ekonomide devletin ağırlığının ön planda olduğu ifade edilebilir (Yıldırım 2017: 33).

1933 yılında, yerel yönetimler, şehirler ve kasaba gibi yerleri düzenlemek ve bu yerleri ekonomiye katmak için gerekli finansman desteğini sağlamak amacıyla “Belediyeler Bankası” kurulmuştur. Belediyeler Bankası daha sonra 1945 yılına gelindiğinde “İller Bankası” adını alarak faaliyetlerine devam etmiştir (Altıparmak 2002: 41; Çalış, Baynal 2016: 23).

Sanayi planında yer alan, yer altı kaynaklarını ve enerji kaynaklarını en etkin ve en verimli şekilde araştırarak, bulacak, çıkaracak ve işleyerek ekonomiye kazandıracak işletmelerin kurularak faaliyetlerine başlaması için gereksinim duyulan her türlü finansman desteğinin sağlanması amacıyla 1935 yılında “Etibank” kurulmuştur (Tezel 1982: 303).

1937 yılında, deniz yolu işletmelerini inşa ederek kurmak ve bu firmaların finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere “Denizbank”, 1938 yılında ise birinci sanayi planında belirtilen, küçük esnaf ve zanaatkârların iş yerlerinin kurularak faaliyetlerine başlaması için gerekli olan finansmanın sağlanması amacıyla “Halk Bankası” kurulmuştur (Aydın, Başkır 2013: 30-31).

1939-1945 döneminde yaşanan II. Dünya Savaşı Türk ekonomisinde bir daralmaya sebep olarak bankacılık sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte ülkeler arasındaki ticari faaliyetlerin artmaya başlamasıyla devlet, özel sektörü desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda “Kamu İktisadi Teşebbüsleri” kurulmaya başlanmıştır (Coşkun vd. 2012: 6).

Sonuç olarak, kamu bankaları dönemi, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde açılmaya başlayan yabancı bankaların faaliyetlerine devam ettiği ve yeni yabancı bankaların açıldığı bir dönem olmuştur. Bununla beraber ilgili dönem, devlet desteği alınarak özel sermayeli mevduat bankaları ile özel amaçlı kurulan bankaların kurulduğu bir dönem olmuştur (Yıldırım 2017: 34). Bu dönemde kurulan bankaların temel amacı, 1934 yılında yürürlüğe giren birinci sanayi planını gerçekleştirmek üzere kurulacak olan firma ya da işletmelerin fon ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Ayrıca, kalkınma planında yer alan projelerin gerçekleşmesi ve devlet eliyle

yapılabilmesi için sıkı bir bütçe tasarruf politikası da aynı dönemde uygulanmıştır. Bu dönemin sonu olan 1943 yılına gelindiğinde, Türkiye’de TCMB bünyesinde faaliyet gösteren 42 bankanın olduğu ifade edilebilir (Aydemir 2002: 22-23).

1.3.2.4. Özel Bankalar Dönemi (1945-1959)

1945-1959 zaman periyodunu kapsayan ve özel bankalar dönemi olarak ifade edilen dönem, tüm dünya ülkelerinde aslında savaştan çıkmanın verdiği etki ile bir toparlanma ve canlanma dönemi olmuştur. Bu dönem, ülkelerdeki yatırımların artmasına, modern firmaların kurulmasına, kişi başına düşen gelir seviyesinin artmasına, dünya nüfusunun yükselmesine, şehirlerin veya kentlerin büyümesine, sanayi kesimin artık gelirden daha fazla pay almasına, üretim hacimlerinin genişlemesi ile birlikte ekonomide daha fazla fon ya da finansman ihtiyacının yaşanmasına olanak sağlayan bir dönem olmuştur. 1946 yılının eylül ayında gelindiğinde ilk kez Türk Parası devalüe (ülkenin ithalat gücü düşürülerek diğer ülke paraları karşısında TL’ye değer kaybettirilmesi) edilmiştir. Türkiye ilk olarak 1947 yılındaki “Truman Doktrini” ve 1948 yılındaki “Marshall Planı” ile gerek ekonomik gerekse askeri yardımlardan faydalanmıştır. Makine kullanma süreci teşvik edilerek özellikle tarımda oldukça önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Elde edilen bu ilerleme sayesinde, ülkede bir gelir artışı olmuş ve bu artış özellikle özel sermayeli bankalar için kaynak bulma imkânı sağladığı için söz konusu dönem, özel bankaların sayısının arttığı bir dönem olarak ifade edilmiştir (Arslan 2007: 52-53).

Özel banklar döneminin en önemli özelliği, sanayileşme stratejileri doğrultusunda devletçilik politikalarından vazgeçilerek, bunun yerine özel sektörün desteklenmesi vasıtasıyla ekonomi politikalarına hız kazandırmak olmuştur (Çankaya, Öz 2001: 13; Oksay 2007: 16). Yıllardır dışarıya kapalı ve korumacı ekonomik politikaların aşamalı olarak esnetildiği, ithalat ve ihracat faaliyetlerinin önünün açılarak serbest bırakıldığı aynı zamanda tekrar dış açık ya da diğer bir isimle bütçe açıklarının verilemeye başlandığı bir dönem olmuştur. Cari açıkların verilme sebebi genel olarak, ülke dışından ülkeye ciddi yardımların girmesi, dış borçlanma faaliyetleri ve yabancı sermayeye bağlanmış bir ekonomik düzenin hâkim olmaya başlamasıdır (Boratav 2008: 93). Devletçilik ilkesinden böyle bir sisteme geçilmesinin sebebi, savaş nedeniyle ulusal paranın aşırı değer kaybetmesine dayalı

tarım ve ticaret alanında zengin bir kitlenin oluşması, batı ülkeleri ile sıkı bir ticari ilişki içinde olunması ve 1950 yılında ülkeyi liberal görüşe sahip aynı zamanda özel mülkiyete destek veren bir hükümetin yönetmeye başlamasıdır (Dündar 2006: 103).

1954 yılında çıkarılan ve uygulamaya konan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile ekonomide hızlı bir gelişme kaydedilmiştir. Bu kanunla, ülke genelinde tasarruflarda önemli artışlar görülmüştür. Serbestleşme süreci hukuki anlamda kendisine dayanak kazanmış ve sonraki dönemlerde de ülkeye ciddi bir yabancı sermaye girişi olmuştur. Dışardan gelen yabancı sermayenin artması, belirli bir dönem sonunda hem enflasyonun yükselmesine hem de bütçe açığının artmasına neden olduğu için 1958 yılında yaşanan krize zemin hazırlamıştır. Türkiye’nin 1950 yılından itibaren benimsemiş olduğu genişleme politikası sayesinde ülkede faaliyet gösteren birçok bankanın etkinlik seviyesi yükselerek 1944 yılında TCMB dâhil 41 banka ve bu bankalara bağlı 405 şube iken, 1958 yılına gelindiğinde 56 tanesi ulusal sermayeli banka olmak üzere 62 bankaya ve 1759 şubeye ulaşmıştır (Yıldırım 2017: 36-38).

Özel bankalar döneminde, bankacılık faaliyetleri karşılığında talep edilen komisyonlar ve faiz oranları devlet kontrolünde belirlenirken, döviz işlemleri ile ilgili olan tüm yetkiler yalnızca TCMB tarafından gerçekleştirilmiştir. 1958 yılında gelindiğinde 7129 sayılı yeni “Bankalar Kanunu” çıkarılmıştır. Kanun, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik durum dikkate alınarak ve bu duruma hizmet edecek şekilde hazırlanmıştır. Söz konusu kanunun çıkarılması ile 1958 yılında “TBB” bankacılık mesleğinin gelişmesi, yeni iş birliklerinin oluşturulması ve haksız rekabetin önlenmesi için kararlar almak amacıyla kurulmuştur. Diğer taraftan çıkarılan kanunla devlet bankası statüsünde olan bankalar için kredi işlemleri tamamıyla serbest bırakılmıştır (Kaya 2017: 50-52).

Özel bankalar döneminde yaşanan tüm bu gelişmelerle beraber Türkiye’de birçok yeni bankanın kurulmasına ve şube açmasına da müsaade edilmiştir. Bu kapsamda 1944 yılında “Yapı ve Kredi Bankası”, 1946 yılında “Türkiye Garanti Bankası”, 1948 yılında “Akbank”, 1950 yılında “Türkiye Sınai Kalkınma Bankası”, 1954 yılında “Türkiye Vakıflar Bankası” ile “Şekerbank”, 1955 yılında “Pamukbank” ve 1959 yılında ise “Türkiye Öğretmenler Bankası” ile beraber 30 tane

ulusal sermayeli bankanın kurulduğu tespit edilmiştir (Erdem 2006: 239; Günal 2007: 175). Gerek banka sayısının gerekse şube sayılarının artması bankaların bir kontrol mekanizmasına bağlı olarak çalışma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunu için, bankaların denetlenmesi ve kontrol edilmesi yetkisi yine TCMB'ye verilmiştir (Küçük 2015: 10). Aşağıda yer alan Tablo 3'te 1944-1959 arası dönemde kurulan tüm bankaların kuruluş yıllarına ilişkin bilgiler ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 3. 1944-1959 Dönemi Türkiye'de Kurulan Bankalar

Kuruluş Tarihi	Kurulan Banka	Kuruluş Tarihi	Kurulan Banka
1944	Yapı ve Kredi Bankası	1954	Şekerbank
1946	Türkiye Garanti Bankası	1954	Türkiye Vakıflar Bankası
1948	Akbank	1954	İşçi Kredi Bankası
1948	Türkiye Kredi Bankası	1955	Buğday Bankası
1948	Tutum Bankası	1956	Pamukbank
1948	Niğde Bankası	1956	Raybank
1950	Türkiye Eski Muharipler Bankası	1957	Esnaf Kredi Bankası
1950	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1957	Tümsubank
1951	Göynük Sanayi ve Kredi Bankası	1957	İzmir Halk Sandığı
1952	Doğubank	1958	Sanayi Bankası
1952	Denizcilik Bankası	1958	Maden Kredi Bankası
1953	Türk Ekspres Bankası	1958	Çaybank
1953	İstanbul Bankası	1959	Türkiye Birleşik ve Tasarruf Bankası
1954	Demirbank	1959	Türkiye Öğretmenler Bankası
1954	Türk Yapı Bankası		

Kaynak: Akgüç 1989:29-30

1.3.2.5. Planlı Dönem (1960-1980)

Liberal ekonomideki serbestleşmenin etkisiyle başlayan ılımlı ekonomi süreci, özellikle 1958 krizinden sonra ekonomide karma politikaların benimsenmesinde etkili olmuştur. Devletin kalkınma planları kapsamında bu dönem, bankacılık sektörünün oldukça kontrol altında tutulduğu bir dönem olmuştur. Bankaların kontrol altında tutulması sürecinde faiz veya komisyon oranlarından, kredi işlemlerinde belirlenen limitlere kadar birçok faktör devlet tarafından belirlenerek uygulanmıştır. Devletin benimsemiş olduğu liberalleşme ya da dışa

açılma politikaları başarısızlıkla sonuçlandığı için, 1960 yılında itibaren ekonomide planlı bir sisteme geçilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak devletin kalkınma planlarını hazırlamak ve uygulamak amacıyla 1961 yılında “DPT” kurulmuştur (Şahin 2009: 131-132). 1963 yılından itibaren DPT tarafından, kalkınma planlarının düzenli olarak hazırlanması ve uygulanması sebebi ile bu döneme “planlı dönem” denilmektedir. Bu dönemde DPT tarafından 4 adet (1963-1967, 1968-1972, 1973-1977 ve 1978-1982) beş yıllık kalkınma planı yapılmıştır (Duran 2016: 22). Bankacılık sistemine devletin müdahalesi oldukça artmış ve bankaların bu dönemde temel görevi, kalkınma planlarının gerçekleştirilebilmesi için gerekli finansmanın sağlanması olmuştur (Görmez 2008: 16).

1963 yılında uygulamaya konulan kalkınma planlarının hayata geçirilebilmesi ve yabancı ülkelere ithal edilen ham maddelerin ülke içerisinde üretilmesini hedefleyen bir sanayi politikası benimsenmiştir (Özdemir 2010: 876). Ekonomide yeni yabancı bankalar ve özel durumlar dışında yeni ticari bankaların kurulması da engellenmiştir. Bunun sebebi, kalkınma planlarının gerçekleştirilebilmesi için kullanılacak sınırlı düzeyde olan özel sektör kaynaklarının ekonomide mevcut olan bankalar vasıtasıyla dağıtılmak istenmesidir. Yeni banka kurmaktan ziyade ilgili dönemde, mevcut bankaların şube ağlarının genişletilmesi ve ekonomideki sabit maliyetlerin azaltılması için küçük ölçekli bankaların birleştirilmesi amaçlanmıştır. 1950’li yılları kapsayan dönemde kurulmuş birçok banka, 1960’lı yıllara gelindiğinde tasfiye edilmiştir. Planlı dönemde 5 tanesi kalkınma bankası ve 2 tanesi mevduat bankası olmak üzere toplamda 7 yeni banka faaliyete geçmiştir (Aydın 2006: 30; Kaya 2017: 50). Kurulan 7 bankaya ilişkin bilgiler ise Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. 1960-1980 Dönemi Türkiye’de Kurulan Bankalar

Banka Adı	Kuruluş Tarihi	Niteliği
T. C. Turizm Bankası	1962	Kalkınma Bankası
Sınai Yatırım ve Kredi Bankası	1963	Kalkınma Bankası
Devlet Yatırım Bankası	1964	Kalkınma Bankası
Devlet Maden Bankası	1968	Kalkınma Bankası
Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası	1976	Kalkınma Bankası
Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası	1964	Ticari Banka
Arap Türk Bankası	1977	Ticari Banka

Kaynak: Aydemir 2002: 19-21

1960-1980 dönemi için bankacılık sektörüne ilişkin sayısal veriler Tablo 5’te yer almaktadır. Tabloda yer alan bilgilere göre, planlı dönemde uygulanan ekonomi politikaları kapsamında 1960 yılsonunda 59 banka ve 1.759 şube ile faaliyet göstermekte olan bankacılık sektörü, 1980 yılına gelindiğinde 44 banka ve 5.975 şube ile faaliyetlerine devam eden bir sistem haline gelmiştir. Dolayısıyla, banka sayısının ciddi ölçüde azaldığı buna karşın şube sayısının ise ciddi ölçüde arttığını söylemek mümkündür (Ertuğrul, Zaim 1996: 23).

Tablo 5. 1960-1980 Dönemi Türkiye’deki Banka ve Şube Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
	Ulusal	Yabancı	Toplam	Ulusal	Yabancı	Toplam
1960	53	6	59	1.699	60	1.759
1961	48	5	53	1.675	61	1.736
1962	47	5	52	1.697	62	1.759
1963	47	5	52	1.776	64	1.840
1964	44	5	49	1.841	68	1.909
1965	44	5	49	1.913	68	1.981
1966	42	5	47	1.990	68	2.058
1967	42	5	47	2.155	68	2.223
1968	43	5	48	2.465	86	2.551
1969	43	5	48	2.846	102	2.948
1970	43	5	48	3.099	111	3.210
1971	42	5	47	3.314	113	3.427
1972	41	5	46	3.568	114	3.682
1973	39	5	44	3.909	114	4.023
1974	39	5	44	4.311	114	4.425
1975	38	5	43	4.491	114	4.605
1976	39	5	44	4.721	114	4.835
1977	40	4	44	5.129	109	5.238
1978	40	4	44	5.381	104	5.485
1979	40	4	44	5.665	104	5.769
1980	40	4	44	5.870	105	5.975

Kaynak: TBB 2008: 183

Sonuç olarak, Türkiye planlı dönemde oldukça hızlı bir gelişme ve kalkınma süreci yaşamış olsa da özellikle sanayi sektörünün finansmanında enflasyonu artırıcı yöntemlerin tercih edilmesi ve üretilen mal ve hizmetlerin dış pazarlara ihraç edilememesi sebebi ile 1970 yılında oldukça ciddi bir döviz çıkmazına girmiştir. Yaşanan döviz çıkmazından kurtulabilmek amacıyla dövize dönüştürülebilir mevduat vb. önlemler alınması, dış borç tutarlarını artırıcı bir etki yapmıştır. Bütçe açıkları ve döviz stoklarının düşük miktarda olması sebebi ile ülkenin ithalat faaliyetleri ve ithal

ikameci sanayi politikaları bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar sanayi sektörünün eksik kapasite çalışmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine, Türkiye ekonomisi 1980’li yılların başında ithal ikameci sanayi politikasını terk ederek, dış piyasalara üretim yapmayı hedefleyen ya da diğer bir ifade ile ihracata yönelik politikalara ağırlık vermeye başlamıştır (Korkmaz 2012: 137-138).

1.3.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası)

Ekonomide kalkınma planlarının yoğun olarak uygulandığı planlı dönemde, önceki dönemlere kıyasla Türk ekonomisinde yaşanan durgunluk ve beraberinde gelen özellikle 1978-1980 krizi, Türkiye’de yeni reformların yapılması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türkiye 1980 sonrası dönemde buna paralel olarak bir liberalizasyon sürecine dâhil olmuştur (Bakdur 2003: 12). 1980 yılının başlarında hâlihazırda iç pazara yönelik olarak yapılan ithal ikameci sanayi politikası terk edilerek, piyasa ekonomisine yönelik ve ihracatı teşvik eden bir sanayi politikasına geçiş olmuştur. Bu kapsamda 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisi serbest ekonomi politikası benimsemiş olup liberal ekonomik sistemine geçiş yapmıştır (Gündoğdu 2020: 23).

24 Ocak 1980 kararları sadece ekonomik sistem için değil aynı zamanda bankacılık sistemi için de bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. İlk olarak, bankacılık sisteminde görev alan bankaların mevduata verdikleri ve kredilerden almış oldukları faiz oranları serbest bırakılmıştır. 1 Temmuz 1980 tarihine kadar bankaların gerek kredilerde gerekse mevduatta uygulamış oldukları negatif faiz serbest bırakılarak, pozitif faiz uygulamalarına başlanmıştır. Faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla bankalar piyasa faizlerini yükseltmeye başlamışlardır (Karabıçak 2000: 55). Bu durum finansal sistemde görev alan bankerlerin rekabet avantajlarını bitirerek, bankerlerin finansal sistem için tehlike arz eden araçlar olarak ilan edilmesine sebep olmuştur. Hükûmetin, bankerleri tehlike arz eden yatırım araçları olarak ilan etmesi, piyasada bir panik ortamı yaratmış olup bunun sonucunda 1982 yılında “Banker Krizinin” yaşanmasına sebep olmuştur (Uluyol 2019: 77).

1980 yılında alınan kararlar ile özellikle ekonomide dışa açılmayı benimseyen politikalar, finansal sistemde de serbestleşmeyi artırmayı amaçlayan birtakım düzenlemeyi beraberinde getirmiştir (Toprak 1996: 71). Bankacılık sektörü 1980’den

sonra oldukça hızlı bir gelişim göstermeye başlamış olup, uluslararası bankacılık ve finans sistemine entegre olma sürecine girmiştir (Çolak, Yiğidim 2001: 14).

Yabancı sermayeli bankaların Türkiye'ye gelmesi ile başlayan yoğun rekabet ortamı, bankacılık sektörünü birçok yeni evreden geçirerek, yeni pazarlarda pazarlama stratejileri geliştirmeye ve daha geniş bir ürün yelpazesi sunmaya sevk etmiştir (Uluyol 2019: 77). Bu dönemde ilk olarak 1982 yılında "Sermaye Piyasası Kanunu" çıkarılmış, devamında ise 1983 yılında "TMSF", TCMB bünyesinde kurulmuştur. TMSF her ne kadar 1983 yılında kurulmuş olsa da kurumun idare ve temsil yetkisi 1983-1999 yıllarını kapsayan dönem için TCMB'ye, 1999-2003 yıllarını kapsayan dönem için ise BDDK'ya verilmiştir. 12.12.2003 tarihinden sonra TMSF ve BDDK tamamen birbirinden ayrılarak, iki özerk kurum olarak hizmet vermeye başlamıştır (Özbek 2003: 7). Daha sonra 1986 yılında "İMKB" ve söz konusu kurum bünyesinde kısa vadeli borçlanma araçlarının alınıp satıldığı "Para Piyasası" ile "Bankalararası Para Piyasası (Interbank)" ve 1988 yılında ise "Döviz Piyasası" kurulmuştur (Özdemir 2010: 878). Bankacılık sisteminde, yabancı bankaların Türk bankacılık sektörüne giriş-çıkış ve entegrasyon süreci bu dönemde serbest bırakıldığı için yabancı bankaların sayısının kısa sürede oldukça hızlı bir şekilde artması da bu dönemin önemli gelişmelerinden birisidir (Argın 1993: 27; Ertuğrul, Zaim 1996: 27).

1982 yılında Meksika'da yaşanan bankacılık krizinden sonraki dönemlerde, dünyada bankacılığın yapısı için yeni bir perspektif oluşmuştur. Teknolojinin gelişmesi ve bunun sonucunda otomasyon sistemlerinin yaygınlaşması bankacılıkta hizmet ve kalite seviyesini oldukça yükselten bir etken olmuştur (Sümer 2016: 489). Özellikle teknolojiye yaşanan gelişmeler tüm dünyada finansal liberalizasyon sürecine geçişi hızlandırarak, Türk bankalarının da modernleşmesine katkı sağlamıştır. Gelişen Türk bankacılığında, finansal türevler olarak isimlendirilen opsiyon, futures, swap ve forward sözleşmeleri ile ATM, kredi-banka kartları, leasig (finansal kiralama), factoring, ve şubesiz bankacılık olarak ifade edilen internet bankacılığı, call center (çağrı hizmetleri) vb. uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır (Kula 2003. 145; Gülhan 2009: 41).

1983 yılında, bankacılıkta yeni bir banka türü ortaya çıkarak hızla dünyada yayılmaya başlamıştır. “İslami Bankacılık” olarak isimlendirilen bu bankacılık türü, Türkiye’de hükümetin aldığı karar ile TCMB’ye bünyesinde, 1984 yılında “Özel Finans Kurumu” olarak kabul görmüş olup uygulamaya katılmıştır. Söz konusu bankacılık türü, 2005 yılında yeni çıkarılan Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankası” adını alarak şu an Türk bankacılık sisteminde, faizsizlik prensipleri kapsamında bankacılık faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir (Aysan vd. 2013: 99; Presley 2012: 11).

1989 ve 1990 yıllarında yapılan bankacılık sistemine ilişkin düzenlemelerin çıkış noktası, 1985 yılında çıkarılarak yürürlüğe giren “3182 sayılı Bankacılık Kanunu” oluşturmaktadır. Bankacılık Kanunu’na dayalı olarak Hazine ve TCMB tarafından yayınlan tebliğler ile bankacılık sisteminin uluslararası piyasalara açılması sağlamıştır (Öncü, Aktaş 2007: 249). 1989 yılında yürürlüğe giren kararlar ile Türk lirasının konvertibilitesi (var olan bir para biriminin farklı bir para birimi ile rahatlıkla dönüştürülebilir olması) ilan edilmiştir (Berksoy 1995: 615; Karaçor, Alptekin 2006: 310). Fakat yapılan düzenlemelere bankacılık sektörü hazırlıksız yakalandığı için ve yapılan düzenlemeleri uygulamaya koyacak alt yapının henüz oluşturulamaması sebebi ile bankalar bu süreçte etkin bir aktif pasif yönetimi yapamamışlardır. Bu durumun üstesinden gelmek amacıyla bankalar, likidite yönetiminin temel ilkelerini göz ardı ederek yabancı finansman kaynaklarına yönelmişlerdir. Bu yönelmenin sonucunda 1994 yılında “Bankacılık Krizi” yaşanmıştır (Boyacıoğlu 2003: 523-538).

1994 yılı, Türkiye ekonomisi için ekonomik sorun ve olumsuzlukların kriz boyutuna ulaştığı bir dönem olmuştur. Ekonomide kısa ve orta vadeli istikrar programlarının uygulanması oldukça önemli bir hal almıştır. Bu dönem gerek bankacılık sektörü gerekse reel sektör için hem sistematik hem de sistematik olmayan risklerin zarara dönüştüğü bir dönem olmuştur. Bütçe ve kamu açıklarının ciddi oranlarda büyümesine rağmen, ülkede genişletici para politikalarının uygulanmaya devam etmesi ve faiz oranlarının düşürülmesi konusundaki ısrarcı tutum reel sektörde krizin boyutunu büyütücü bir etki yaratmıştır (Zirekoğlu 2014: 15).

1994 yılının başında bankacılık sektörünün 5 milyar dolar seviyesinde olan borcu, kurlarda meydana gelen ani ve hızlı artış sonucunda önemli düzeyde artış gösterirken, bankalar sahip oldukları kaynakların ağırlıklı kısmını borç ödemek amacıyla kullanmak zorunda kalmışlardır (Özdemir 2010: 880). Bu durum, bankacılık sektöründe likidite krizine dönüştüğü için bu dönemde 3 banka (TYT Bank, Marmara Bank ve İmpexbank) faaliyetlerine son vermiştir. Ayrıca, bu dönemde Türkiye'nin kredi notu hızlı bir şekilde düştüğü için, bankaların yurt dışından borçlanmaları oldukça zorlaşmıştır. Dışardan kaynak elde etmek zorlaştığından, kaynak talebi tamamıyla iç piyasaya yönelmiştir ve Türkiye bu dönemde net bir şekilde dış borç ödeyici bir konuma gelmiştir (Ardıç 2004: 145; Süslü 2001: 9).

1995 yılından itibaren uygulanan hızlı toparlanma süreci, ekonomideki diğer tüm sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektörüne de olumlu yönde etki etmiştir. Yüksek faiz ve düşük kur politikalarının uygulanması sebebi ile bu dönemde bankalar açık pozisyonlarını artırarak bu süreçten oldukça karlı çıkmıştır. Bununla beraber, kredi hacminde yaşanan büyüme bankacılık sisteminin karlılığının artmasına olanak sağlamıştır (Yücel, Kalyoncu 2010: 59). Yabancı yatırımcıların talebi ağırlıklı olarak para piyasası araçlarına yöneldiğinden, yurt dışından gelen borçlanmalara vergi uygulamak vasıtasıyla TL ve yabancı borçlanmalar üzerindeki parasal yük artırılmıştır (Yetiz 2016: 113). Bu gelişmeler sonucunda repo ve vadeli döviz işlemlerinin oldukça hızlı bir şekilde büyüdüğü gözlemlenmiştir. Bankacılık sektörünün, toplanan vadeli ve vadesiz mevduatların ağırlıklı kısmının, günlük vadeli ve yüksek derecede faiz getirisi sağlayan repolara yönlendirdiği görülmektedir. 1997 yılında Hazine, devletin uygulamayı planladığı borçlanma programına ilişkin açıklamalarda bulunmuş olup, hedeflenen bütçeyi kamu ile paylaşarak bu dönemde ek bir bütçe talep edilmeyeceğini ifade etmiştir (Turan 2011: 70-71). Bu dönemde Hazine, TCMB'den avans kullanmayı durdurarak, 1998 yılının ikinci yarısından sonraki dönemlerde IMF ile izleme anlaşması yapmıştır. Yapılan izleme anlaşması ile ülkedeki makroekonomik sorunlara çözüm getirilmesi, mali sektörde düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin artırılması ve planlanan vergi taslağının ise yasalaşması amaçlanmıştır. Bu dönemi bankacılık açısından değerlendirecek olursak, Türk

bankacılık sistemi söz konusu dönemde büyümesini istikrarlı olarak sürdüren bir yapıya girmiştir (Günceler 2009: 32-34).

Uzakdoğu ve Rusya’da yaşanan krizlerinin yanı sıra Türkiye’de 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi gerek Türkiye ekonomisine gerekse Türk bankacılık sistemine oldukça zarar vermiştir. Bankalar için bu dönem kredi, faiz ve likidite risklerinin oldukça yüksek düzeyde hissedildiği ve toplam varlık düzeylerinin artırılarak karlılığın ciddi ölçüde düştüğü bir dönem olmuştur (Mercan vd. 2003: 189). Bankacılık sektöründe uygulamaya konulan yeni düzenlemeler ile bankalar bu dönemde AB standartlarına yaklaştırılmıştır. Çıkarılan yeni kanun ve düzenlemeler ile bir taraftan bankacılıkta etkinlik düzeyinin yükseltilmesi amaçlanırken diğer taraftan yeni banka ve şube açma şartlarının oldukça zorlaştırılması amaçlanmıştır (Kaya 2001: 10-11). Bu dönem, özel sermayeli bankalar ile kamu sermayeli bankalar arasında rekabetin etkinliğini bozan düzenlemelerin kaldırıldığı bir dönem olurken, bankaların gerek tüzel gerekse gerçek kişilere sunmuş olduğu kredi kavramının tanımı AB düzenlemelerine uygun hale getirilmiştir. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren herhangi bir bankanın mali yapısında zayıflama ya da bozulma meydana gelmesi durumunda devreye giren denetim otoritesinin de hareket kabiliyeti artırılarak, bu durumun güçlendirilmesini sağlayacak düzenlemeler de bu dönemde daha objektif ölçütlere dayandırılmıştır.

Türkiye’de yeni kurulacak bankaların faaliyete geçmesi, faaliyetlerin izlenmesi, düzenlenerek denetlenmesi ve denetim raporlarının karara bağlanabilmesi amacıyla, çıkarılan “4389 Sayılı Bankacılık Kanunu”, ile 1999 yılında “BDDK” kurularak 2000 yılında faaliyete geçirilmiştir. BDDK, bankacılık sisteminin düzenli ve verimli bir şekilde çalışmasını sağlamak, tasarruf sahiplerinin hak ve yükümlülüklerini korumak ve muhafaza etmek, kredi yönetim süreçlerini kontrol etmek amacıyla idari ve mali olarak özerk nitelikteki bir kamu tüzel kişiliği ile kurulmuştur. 1999 yılında son olarak TMSF’nin temsil ve idare yetkisi de “4389 sayılı Bankalar Kanunu” ile BDDK’ya aktarılmıştır (Eğilmez 2019: 339). Bankacılık sektöründe meydana gelen önemli gelişmelerden diğeri ise 1999 yılında İnterbank yılbaşında, Esbank, Yaşarbank, Sümerbank, Yurtbank ve Egebank ise yılın sonunda TMSF’ye devredilmiştir (Arabacı 2018: 30; Köse, Yeldan 1998: 53-54).

IMF ile 1999 yılında gerçekleştirilen anlaşma gereği fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürülebilir istikrarlı bir borç düzeninin oluşturulmasını sağlamak amacıyla oluşturulan ekonomik program 2000 yılı itibari ile sonuçlarını vermeye başlamıştır. Bu olumlu sonuçlardan birincisi, iç borçlanma sürecinde kullanılan faiz oranlarının düşürülmesi olmuştur. Bununla birlikte aynı dönemde döviz kurlarında ve faiz oranlarında yaşanan aşırı yükselmeler sonucunda büyük miktarda zarar eden bankalar piyasa dışında tutulmuştur (Oktar, Dalyancı 2010: 13).

2000 yılının sonunda meydana gelen Kasım Krizi'nde bankalar, yüksek faiz oranlarından borçlanmak zorunda kaldıkları için bu durum bankalarda kaynak maliyetinin artmasına sebep olmuştur. Kasım 2000 krizinden sonraki süreçte likidite ve faiz oranı riskleri ile ciddi ölçüde yüzleşen bankacılık sektörü, 2001 yılının şubat ayında yaşanan krizle beraber kur riskinden ortaya çıkan büyük kayıplarla da yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1 Şubat 2001 tarihinde yaşanan ve “Kara Çarşamba” olarak ifade edilen kriz, Türkiye Cumhuriyet tarihinin en büyük krizlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Bankacılık sektörünün kırılgan bir yapıya sahip olması genel olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin en temel sebeplerindendir. Özellikle Şubat 2001 krizi sadece finansal sektörle sınırlı kalmayıp aynı zamanda reel sektör olarak ifade edilen üretim sektörünü de etkisi altına alarak ekonomiye daha fazla zarar verdiği için etkisi uzun süre devam etmiştir (Toprak, Demir 2001: 1-3).

Şubat 2001 krizi finansal piyasaları ciddi ölçüde etkilediği için piyasaların işlevlerinde aksamalar meydana gelmiştir. Bankacılık sisteminde, aktif kalitesinin ve özsermaye yapısının zayıflaması sebebi ile reel sektörün ihtiyaçlarına finansman sağlamak zorlaşmıştır. Bankaları oldukça önemli düzeyde etkileyen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucunda yine bankaların TMSF'ye devir işlemleri devam etmiştir. Bu kapsamda, 8 banka daha TMSF bünyesine katılmış olup, TMSF bünyesindeki toplam banka sayısı 19'a yükselmiştir (Akgüç 2007: 7-8). Buna ek olarak, 5 fon bankası (Yaşarbank, Egebank, Bank Kapital, Yurtbank ve Ulusal Bank) Sümerbank çatısı altında birleştirilirken, 2 banka (Esbank ve İnterbank) ise Etibank çatı altında birleştirilmiştir. TMSF kapsamında bulunan İktisat Bankası, Kentbank, Etibank ve Ticaret Bankası'nın, bankacılık lisansları iptal edilerek faaliyetlerine son verilmiştir. Sümerbank, Bank Ekspres ve Demirbank'ın satış işlemleri

gerçekleştirilirken, daha önce Körfezbank ile birleştirilmiş olan Osmanlı Bankası, Garanti Bankası ile birleştirilmiştir (Bayraktar 2011: 96-98).

2001 yılında yaşanan büyük bankacılık krizinin ardından, bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve daha işlevsel bir hale getirilebilmesi amacıyla birtakım yasal düzenlemelere gidilmiştir. İlk olarak iç talebin karşılanmasını sağlamak amacıyla çıkarılan düzenlemeler sayesinde enflasyon rakamlarının 2002 yılı itibarı ile tekrar düşüşe geçtiği gözlemlenmiştir (Özdemir 2010: 878). Türkiye ekonomisi için devam eden yüksek enflasyon sorunu ve yüksek kamu borçlarının çözüme kavuşturulması amacıyla 15 Mayıs 2001 tarihinde IMF'e iyi niyet mektubu verilerek "GEGP" yürürlüğe girmiştir. Bu program ile genel olarak, Türkiye ekonomisinin dış şoklara karşı güçlendirilerek daha dayanıklı bir hale getirilmesi, piyasalarda ve ekonomik hayat içerisinde mali anlamda disiplinin sağlanması, yapısal reformların tamamlanarak hayata geçirilmesi ve finansal sistem için oldukça önemli bir konumda olan bankacılık sisteminin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Taşar 2010: 81). Program kapsamında, bankalardan aktif ve sermaye yapılarının güçlendirilmesi talep edilmiş olup, aktiflerini ve sermayelerini güçlendiremeyen bankalar TMSF bünyesine katılmıştır. Bankacılık sisteminin denetim ve yönetim faaliyetlerinin daha etkin olması ve bu süreçlerde meydana gelen eksikliklerin giderilebilmesi için düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu amaçla BDDK, "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programını" yürürlüğe koymuştur. Söz konusu programın odaklanmış olduğu 4 temel hedef bulunmaktadır (TBB 2012: 26). Bunlar;

1. Kamu sermayeli bankaların gerek finansal gerekse operasyonel olarak yeniden yapılandırılması,
2. TMSF bünyesinde bulunan bankalar için bu durumun çözüme kavuşturulması,
3. Özel sermaye ile kurulan ve sektörde faaliyet gösteren bankaların daha sağlıklı ve daha güçlü bir alt yapıya kavuşturulması ve
4. Düzenleme, denetleme ve gözetim faaliyetlerinin güçlendirilerek, bankacılık sektörünün etkinliğinin artırılması.

Türkiye ekonomisi 2003 yılında diğer yıllara göre daha iyi bir performans sergilemiştir. Ekonomideki büyüme rakamları, GEGP hedefinin üstünde

gerçekleşerek uzun dönem ortalamasını geçmiştir. Bankalar ön plana çıkarak, kredi hacimlerini yükseltmiş, yurt dışından sağlanan kaynak kullanımı artmış, banka dışı kesimlerin yurt dışından sağladığı finansman artarak ödemeler bilançosunda net hata ve noksan olarak ifade edilen, sistem dışı kaynaklarda önemli artışlar kaydedilmiştir (Bumin 2016: 179). Bu gelişmelere paralel olarak, 1998 yılından itibaren ilk kez 2003 yılında Türkiye IMF’e ödeme yapmıştır. Bu dönemde bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 50’ye düşmüştür. Sistemdeki banka sayısının azalmasının nedeni, özel sermayeli ticari banka sınıfında bulunan Türkiye İmar Bankası’nın bankacılık faaliyeti yapma ve mevduat toplama yetkisinin sonlandırılması, Fiba Bank’ın, Finans Bank’a devredilmesi, şube bankacılığı olarak faaliyet gösteren ING Bank ve Credit Suisse First Boston Bank’ın ise tasfiye edilmeleridir (Dinçer, Görener 2011: 111-112).

2005 yılına gelindiğinde Türk bankacılık sisteminde yaşanan en önemli gelişme, yurt dışından gelen yabancı yatırımcıların bankacılık sistemine doğrudan ya da dolaylı olarak ortaklık kurmak vasıtasıyla getirmiş oldukları fonlardır. Bu gelişmelere ek olarak 19 Ekim 2005 tarihinde, 18 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen “4389 Sayılı Bankacılık Kanunu”, bankacılıkta uluslararası standartlara ulaşmak ve mevcut sistemdeki eksiklikleri gidermek amacıyla “5411 Sayılı Bankacılık Kanunu” olarak değiştirilmiştir (Şahin 2009: 8). Diğer taraftan 1980 sonrası dönemde Türk bankacılık sektörü bünyesinde faaliyet gösteren banka ve şube sayılarına ilişkin veriler TBB ve TKBB tarafından yayınlanan raporlardan derlenerek Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. 1981-2023 Dönemi Türkiye’deki Banka ve Şube Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı				Şube Sayısı			
	Mevduat	Kalkınma -Yatırım	Katılım	Toplam	Mevduat	Kalkınma -Yatırım	Katılım	Toplam
1981	42	3	0	45	6.237	7	0	6.244
1982	45	3	0	48	6.347	6	0	6.353
1983	42	3	0	45	6.275	6	0	6.281
1984	44	3	1	48	6.196	6	1	6.203
1985	47	3	2	52	6.262	6	1	6.269
1986	49	6	2	57	6.337	11	1	6.349

1987	50	6	2	58	6.406	11	1	6.418
1988	52	8	2	62	6.516	12	2	6.530
1989	53	9	3	65	6.579	14	3	6.596
1990	56	10	3	69	6.543	17	4	6.564
1991	55	10	4	69	6.460	17	5	6.482
1992	57	12	4	73	6.187	19	6	6.212
1993	58	12	4	74	6.221	20	7	6.248
1994	55	12	4	71	6.085	19	8	6.112
1995	55	13	5	73	6.219	21	9	6.249
1996	56	13	6	75	6.419	23	10	6.452
1997	59	13	6	78	6.795	24	11	6.830
1998	60	15	6	81	7.340	30	13	7.383
1999	62	19	6	87	7.660	31	15	7.706
2000	61	18	6	85	7.807	30	108	7.945
2001	46	15	5	66	6.889	19	115	7.023
2002	40	14	5	59	6.087	19	145	6.251
2003	36	14	5	55	5.949	17	188	6.154
2004	35	13	5	53	6.088	18	225	6.331
2005	34	13	4	51	6.228	19	292	6.539
2006	33	13	4	50	6.804	45	356	7.205
2007	33	13	4	50	7.570	48	422	8.040
2008	32	13	4	49	8.741	49	536	9.326
2009	32	13	4	49	8.983	44	569	9.596
2010	32	13	4	49	9.423	42	607	10.072
2011	31	13	4	48	9.792	42	685	10.519
2012	32	13	4	49	10.192	42	829	11.063
2013	32	13	4	49	10.981	40	965	11.986
2014	34	13	4	51	11.182	41	990	12.213
2015	34	13	5	52	11.151	42	1.080	12.273
2016	34	13	5	52	10.740	41	959	11.740
2017	34	13	5	52	10.500	50	1.032	11.582
2018	34	13	5	52	10.400	54	1.122	11.576
2019	34	13	6	53	10.137	62	1.179	11.378
2020	34	14	6	54	9.875	64	1.255	11.194
2021	34	15	6	55	9.724	68	1.311	11.103
2022	35	16	6	57	9.590	71	1.379	11.040
2023	34	20	9	63	9.422	75	1.459	10.956

Kaynak: TBB 2008; TBB 2023; TKBB 2023.

1981-2023 arası dönemde Türk bankacılık sektörüne kayıtlı banka ve şube sayılarının sektördeki değişimleri açıkça yansıttığı ifade edilebilir. Bu kapsamda, özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde banka sayılarının düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan, mevduat bankalarının şube sayılarındaki değişim incelendiğinde, 2000’li yıllardan itibaren sürekli olarak azaldığı dikkat çekmektedir. Buna karşın kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarının ise gerek banka

sayılarında gerekse şube sayılarındaki artış dikkat çekicidir. Bu durum söz konusu bankacılık branşlarının sektörde henüz arzu edilen seviyelere gelemediklerini diğer bir ifade ile istikrarlı bir şekilde gelişim ve büyüme sürecine devam ettiklerine işaret etmektedir.

Mevduat bankalarının şube sayılarındaki sürekli azalış durumu, dijital bankacılık sistemlerinin oldukça hızlı bir şekilde gelişmesi ve söz konusu bankaların daha hızlı ve daha verimli hizmet verme çabaları ile açıklanabilir. Bankacılık sektörüne olan talebin artması ve sektörde finansal çeşitleme imkânının sunulmasına paralel olarak aynı dönemlerde gerek kalkınma ve yatırım bankacılığı sisteminde gerekse katılım bankacılığı sisteminde banka ve şube artmasına katkı sağlamıştır. 2020’lerde covid-19 pandemisinin yaşanması ise ekonomik birimleri daha önce hiç olmadığı kadar fazla dijital bankacılık sistemine yönlendirmiştir. Bunun sonucunda da özellikle mevduat bankaları, banka ve şube sayılarını sınırlı tutarak, aslında diğer alternatif bankalara büyüme ve gelişme fırsatı vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKALARIN EKONOMİDEKİ FONKSİYONLARI, BANKA TÜRLERİ VE BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak, bankaların ülke ekonomilerinde üstlenmiş oldukları temel fonksiyonları kapsayan bilgilere yer verilmiştir. Ardından ikinci aşamada, literatürde genel kabul görmüş banka türleri ele alınmış olup son kısımda ise risk kavramı ve bankacılık sektöründe karşılaşılan riskler ile bu risklerin yönetimi hakkındaki teorik bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Bankacılık Sisteminin Temel Fonksiyonları

Bankalar gerek finansal sistemde gerekse ekonomik sistemde para aktarımı yanında birçok görev üstlenmektedirler. Bankalar, ekonomik birimlere hizmet sunabilmek için toplamış olduğu kaynakları fon talep eden kesimlerin kullanımına sunmaktadırlar. Söz konusu kurumlar, kredi kullandırmanın yanında, kiralık kasa, gayri nakdi krediler, teminat mektubu verme gibi güvence hizmetlerini de tasarruf sahiplerine sunmaktadırlar. Günümüzde bankaların faaliyet konuları geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içinde bankaların tasarruf sahiplerine karşı sunmuş olduğu hizmetler ve yerine getirmekte olduğu işlevler farklılık gösterebilmektedir. Bu bölümde genel olarak bankaların ekonomide yerine getirmekte olduğu temel fonksiyon ya da işlevler ele alınmıştır.

2.1.1. Likidite Yaratma Fonksiyonu

Bankalar finansal sistemde fon fazlası olan kesimle, fon eksiği olan kesimi bir araya getirerek onlar arasında aracılık fonksiyonu üstlenen en temel kurumlardan birisidir (Dietrich, Wanzenried 2014: 337; Funso vd. 2012: 31). Bankalar, tasarruf sahiplerinden toplamış oldukları fonları, talep edildiğinde geri ödeyebilecek durumda olmalıdır. Bu durum aynı zamanda bankaların güvenilir olup olmadığı ve finansal yapısının güçlü olup olmadığı ile ilgili bir kavramdır. Bankalar, toplamış oldukları kaynakları çeşitli faaliyetlerde kullanmak vasıtasıyla paradan para kazanma sanatını

gerçekleştiren kurumlardır. Likidite kavramı burada karşımıza çıkmaktadır. Bankalar, tasarrufların yatımlara kanalize edilmesi, ekonomideki refah seviyesinin yükseltilmesi ve sermaye mülkiyetinin en yukarıdan tabana yayılması vb. birçok faaliyeti yerine getirerek likidite yaratmaktadır ya da diğer bir ifade ile para kazanmaktadır (Menicucci, Paolucci 2016: 86). Dolayısıyla, bankalar sadece mevduat toplayıp, kredi vererek değil, finansman kaynaklarını değerlendirerek de likidite sağlayabilir. Bu fonksiyon bankacılıkta likidite yaratma olarak ifade edilmektedir (Corrigan 1982: 5-6).

2.1.2. Kredi Taleplerini Değerlendirme ve İzleme Fonksiyonu

Bankalar, tasarruf sahiplerinden mevduat adı altında topladıkları fonları hem bireysel hem de ticari boyutta çeşitli hizmetlerin finansmanında kullanmaktadırlar. Bankalar gerek tüzel gerekse gerçek kişilere kredi vermeden önce, şahıs ya da firmaların kredibilite durumunu çeşitli yaklaşımlarla değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler ile verilen kredinin geri ödenmesinde sorun yaşayıp yaşanmayacağı ölçülmektedir. Bu ölçümler, bankaların sahip oldukları fonları en verimli şekilde değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Kredilerin kullandırılmasından sonraki süreçte de kredi verilen kesimin sürekli olarak izlenmesi ve takip edilmesi, bankalar açısından kredi riskinin en aza indirilmesinde oldukça önem arz etmektedir (Anafarta 2014: 47-48).

2.1.3. Ekonomik İstikrarı Sağlama Fonksiyonu

Ekonomik istikrar en genel anlamıyla, temel finansal ya da ekonomik (enflasyon, işsizlik, kişi başına düşen milli gelir, döviz kuru, faiz oranları, dış ticaret dengesi vb.) göstergelerin toplumsal kaynak yaratmak veya topluma fayda sağlayacak şekilde etkin ve verimli bir şekilde kullanılması olarak ifade edilebilir (Karagöz, Ergün 2010: 170). Bankalar, çeşitli yollarla elde etmiş oldukları kaynakları, ekonomik açıdan en verimli şekilde kullanmak vasıtasıyla ya da yapılması gereken yatırımlara yönlendirmek vasıtasıyla ekonomik istikrarın sağlanmasında büyük bir rol üstlenmektedirler (Wang, Le 2018: 1).

2.1.4. Fon Aktarma Fonksiyonu

Finansal aracılık görevi, bankaların üstelenmiş oldukları en temel görevdir. Bankalar, fon fazlası bulunan ekonomik birimler ile fon ihtiyacı olan ekonomik birimleri finansal sistem bünyesinde bir araya getirmek ve her iki kesim arasında fon akımını sağlamak vasıtasıyla bu görevi yerine getirmektedir. Fon aktarım fonksiyonu sayesinde bankalar, ekonomide biriken kaynakları tekrar sisteme entegre ederek kaynakları üretime yönlendirmiş olmaktadır (Murthy, Deb 2008: 38).

2.1.5. Hizmet Fonksiyonu

Bankalar, finansal sistemlerin gelişimine paralel olarak vermiş oldukları hizmet portföylerini genişletmektedirler (Sevilengül 1997: 263). Bankalar muhatap oldukları kesimlere birçok hizmet sunmaktadır. Bu hizmetlere genel olarak, kiralık kasa hizmeti, mobil bankacılık hizmeti, nakdi ve gayri nakdi kredi hizmeti, teminat mektupları, danışmanlık hizmetleri, bilgilendirme hizmeti vb. örnek olarak verilebilir (Köse 2018: 16). Bununla beraber bankalar müşterilerine, çek, havale, türev ürünler, müşterilerin karşılaşılabilecekleri risklerden onları korumak amacıyla sigorta hizmetleri, vergi ve harç ödemeleri ve tahsilatı gibi birçok hizmeti de eşanlı olarak sunmaktadır. Bu hizmetler karşılığında ise bankalar komisyon geliri elde etmektedirler (Toprak, Coşkun 2012: 25).

2.1.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu

Ekonomik birimler, elde kaynak tutmanın maliyetli olmasından ötürü, sahip oldukları fazla kaynakları bankaların ilgili hesaplarında tutmaktadırlar. Kaynaklarını banka bünyesinde tutan kişi ya da kurumlar buradaki paralarla, çek tahsilatları, fatura ödemeleri, hesaplar arası fon transferleri, kredi kartı işlemleri gibi birçok işlemi elektronik ortamda gerçekleştirebilmektedirler. Dolayısıyla, kişi ya da kurumların bankalar nezdindeki fonlarına karşılık söz konusu ödeme araçlarını kullanmaları sonucunda oluşan para ve benzeri varlıklara “kaydi para” denilmektedir (Kayhan 2009: 57).

Bankalar sahip oldukları mevduatların belirli bir kısmını zorunlu karşılık ya da munzam karşılık olarak ayırdıktan sonra kalan tutarları talep eden kesime kredi olarak kullanılmaktadır. Bankalar vasıtasıyla kullanılan bu krediler, bankalara

geri mevduat olarak dönüş yapmaktadır. Bankalar bu sistemde, kendi bünyelerinde para olmasa bile kullanılacak bazı muhasebe yöntemleri kapsamında kaydi para yaratabilirler. Banka muhasebe sisteminde karşılıklı olarak yapılacak olan borç ve alacak işlemleri sayesinde, mevcut mevduatların dokuz katı kadar kaydi para yaratılabilir (Elitaş, Özdemir 2006: 144). Yapılan para yaratma işlemi literatürde “kısmi rezerv bankacılığı” olarak isimlendirilmektedir (Erol 2002: 18; Şıklar 2004: 25).

2.1.7. Ekonomi ve Maliye Politikalarına Yardım Fonksiyonu

Hükümetler veya ülke ekonomisinde karar verme yetkisine sahip otoriteler, ekonomik sistemde fiyat istikrarının sağlanabilmesi amacıyla çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Merkez Bankaları’nın çeşitli para politikası araçlarını kullanarak uyguladıkları bu politikalarda, bankalar kritik öneme sahiptir (Güney 2017: 34). Uygulanan para politikaları, ancak bankacılık sistemi aracılığıyla hayata geçirebilecektir. Özellikle zorunlu karşılık oranları, disponibilibite, mevduatlara uygulanacak olan faiz oranları, açık piyasa işlemleri ve selektif kredi politikası vb. para politikası araçları, bankacılık sisteminin piyasada uygulayacak oldukları politikaları etkilemektedir. Dolayısıyla, karar verici otoritelerin uygulamaya koyduğu düzenlemeler, ekonomideki para arzı miktarına doğrudan etki etmekte olup, bankalar aracılığı ile para arzı azaltılıp artırılabilir (Yazıcı 2015: 43).

2.1.8. Kaynaklara Akışkanlık Sağlama Fonksiyonu

Bankalar, tasarruf sahiplerinden fonları farklı vade ve farklı miktarlar bağlamında toplayarak, fon talep eden kesime farklı vade ve farklı miktarda kullandırmaktadır. Böyle bir durumda, hanehalkının kısa süreli ve küçük tutarlardaki tasarrufları bankalar bünyesinde birikerek, uzun süreli ve büyük fonlara dönüştürülmektedir. Dolayısıyla bankalar, fon fazlası olan kesimden sağladığı fonları, fon talep eden kesime aktarmak vasıtasıyla aslında fonlara akışkanlık sağlamaktadır (Gülhan 2009: 8).

2.1.9. Fonları Hareketlendirme Fonksiyonu

Özellikle faiz kavramının dinen yasaklamış olduğu ülkelerde, ekonomiden atıl kalan ya da finans sisteminde işlem görmeyen fonlar bulunabilmektedir.

Bankalar, bu fonları harekete geçirmek ve finansal sisteme kazandırabilmek için ekonomik birimlere, sahip oldukları getiriden çok daha fazlasını hiçbir riske maruz kalmadan sağlamak vasıtasıyla atıl durumdaki fonları hareketlendirmektedir. Bunun sonucunda da yastık altı birikim olarak ifade edilen fonlar, finansal sisteme katılarak daha işler hale getirilmektedir (Birkan 2015: 163).

2.1.10 Ulusal ve Uluslararası Ticareti Geliştirme Fonksiyonu

Bir ülkenin ulusal ve uluslararası ticaretinin gelişmesi temel olarak, o ülkenin üretim yapmasına bağlıdır. Uluslararası ticaretin gelişmesi, ülkelerin ihracat düzeylerini artırmakla mümkün olmaktadır. İhracat faaliyetlerinin gelişmesi ülkelerin benimsemiş oldukları dış ticaret politikalarına, ihracat faaliyetlerinin hızlı, güvenli yürütülmesini sağlayan ve bu faaliyetleri finanse edecek kurumların varlığı ile ilişkilidir. Bankacılık sektörü, dış ticaret faaliyetlerinde bu ihtiyaca cevap vermektedir (Atik 2013: 10). Bankalar, belge karşılığında ödeme, peşin olarak ödeme, alıcı firmaya verdiği prefinansman, akreditif, forfaiting, faktöring ve banka teminatı gibi çeşitli enstrümanları kullanarak dış ticaret faaliyetlerini finanse etmektedir. Bu sayede ithalat ve ihracat işlemleri daha şeffaf, daha hızlı ve daha güvenilir bir şekilde yürütülerek ihracat faaliyetleri de teşvik edilmektedir (Seyidoğlu 2001: 329)

2.1.11. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu

Bankalar benimsemiş oldukları kredi politikaları ile belirli sektörlerle, belirli bölgelere ya da belirli bir gelir grubuna ait kitleye birtakım avantajlar sağlayabilir. Bu durumda ülkedeki gelir dağılımında doğrudan ya da dolaylı olarak farklılaşmaya neden olabilmektedir. Örneğin, bankalar Karadeniz Bölgesi'nde çay üretimine yönelik düşük faizli ve uzun vadeli bir kredi imkânı sunarsa, karlılık seviyesinin çaycılık sektöründe daha yüksek olacağını düşünen diğer sektörlerdeki yöneticiler, belirli bir süre sonra kendi sektörlerinden vazgeçerek çay üretimi sektörüne geçiş yapmak isteyecektir. Bu durumda diğer sektörlerde bir zayıflama sürecinin yaşanmasına neden olacaktır (Aktan 2002: 11).

2.1.12. Finansal Danışmanlık Fonksiyonu

Bankalar gerek firmalara gerekse gerçek kişilere, finansal varlıklarını yönetmelerine yardımcı olmak amacıyla danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Bankaların bünyelerinde, finansal danışmanlık hizmeti verebilmek amacıyla özel birim ve bu birimlerde çalışanlar bulundurmaktadır. Söz konusu birimlerde çalışanlar ise piyasa analizi, portföy yöneticiliği ve fon yöneticiliği gibi faaliyetler gerçekleştirerek, tasarruf sahiplerini fonlarını doğru yatırımlara yönlendirmektedirler (Gülhan 2009: 10-11).

2.2. Bankaların Sınıflandırılması

Bankacılığın ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar olan süreçte hızla değişen ve gelişen teknoloji, ekonomik yaşam, insan ihtiyaçları vb. faktörler, bankacılık sisteminde farklı faaliyet alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Rekabet koşullarının makro düzeylerde yaşanmakta olduğu günümüz ekonomilerinde, bankaların faaliyetleri de oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Banka faaliyetleri geniş bir alana yayılmış olsa da bankaları tamamıyla birbirinden ayırmak doğru değildir, fakat farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bankaları, temel fonksiyonlarına göre, yasal niteliklerine göre, örgütlenme alanının yaygınlığına göre, mülkiyet yapısına göre ve faaliyet konularına göre bankalar vb. olmak üzere çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu bölümde söz konusu sınıflandırmalar hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.2.1. Temel Fonksiyonuna Göre Bankalar

Bankalar temel fonksiyonlarına göre mevduat bankaları (ticari bankalar), kalkınma ve yatırım bankaları, katılım bankaları ve merkez bankaları olarak dört grupta ele alınmaktadır.

2.2.1.1. Mevduat (Ticari) Bankaları

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre mevduat bankası, “kendi nam ve hesabına mevduat adı altında fon kabul ederek, bu fonları kredi şeklinde talep eden kesimlere belirli bir faiz oranı karşılığında kullandıran kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye içerisindeki şubelerini” ifade etmektedir.

Kanunda belirtildiği üzere mevduat bankalarının temel görevi mevduat toplamak ve kredi kullandırmaktır. Fakat bunlar dışında söz konusu bankalar, ekonomideki para ve maliye politikalarının uygulanmasına yardımcı olmak, finansal aracılık faaliyetlerini gerçekleştirmek, sanayi işletmelerine finansal destek sağlamak, iştiraklerde bulunmak, tasarruf sahiplerinin hak ve yükümlülüklerini korumak, borsa yatırım faaliyetleri yapmak, sürdürülebilir kalkınma ve gelişmeye destek sağlamak vb. gibi birçok görevi de yerine getirmektedirler. Tarihsel süreç içerisinde kurulan ilk bankalar genel olarak mevduat bankaları niteliğindedir. Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda kullanılan krediler, şube sayıları, aktif büyüklük değerleri gibi kriterler göz önüne alındığında bankacılık sektöründe en büyük paya sahip olan bankacılık türü yine mevduat bankaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Hazar, Babuşcu 2017: 54).

Finansal sistem için oldukça önemli olan mevduat bankaları ekonomide kaydi para yaratma fonksiyonunu da yerine getirmektedir. Kaydi para, bankaların tasarruf sahiplerinden mevduat ya da başka isimler altında toplanan fonların, merkez bankaları tarafından belirlenen zorunlu karşılıkların düşülmesinden sonra kalan tutarın fon talep edenlere kredi olarak verilmesi faaliyeti olarak ifade edilebilir (Yağcılar 2011: 13).

Mevduat bankaları genel olarak bilanço dışı işlemlerin önem verilmediği, toptancı bankacılık türünün aksine, faaliyetlerini küçük işletmeler ve bireyler kapsamında gerçekleştiren ve geniş bir kitleye hizmet sunarak söz konusu kesimlerin finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir bankacılık türüdür. Bu bankalarda müşteri ile banka arasındaki ilişki genellikle borçlu ve alacaklı sınırları içerisinde gerçekleşmektedir (Thorne, DuToit 2009: 678).

2.2.1.2. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Özellikle Türkiye gibi gelişme potansiyelini sürdüren ülkelerin finansal sistemlerinde bankacılık faaliyetleri açısından öne çıkan en önemli finansal kuruluşlar mevduat bankalarıdır. Bununla birlikte, kalkınma ve yatırım bankacılığı olarak isimlendirilen bankacılık türü de ülke ekonomilerinin büyümesinde ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleme hususlarında önemli görevler üstlenmektedirler. Her ne kadar kalkınma ve yatırım bankası aynı anlamda gibi

kullanılsa da aslında kalkınma bankaları ve yatırım bankaları birbirinden farklı kavramlardır. Kalkınma bankaları, yatırım ve mevduat bankalarının faaliyet alanları dışındaki alanlarda müşterilerine hizmet sunan ve genelde geliştirmekte olan ekonomilerde öne çıkan bir bankacılık türüdür (Murinde, Kariisa-Kasa 1997: 82). Bu bankalar, geliştirmekte olan ülke ekonomilerinde meydana gelen aksaklıklara müdahale ederek, hızlı bir şekilde çözülmesine katkı sağlayan bir bankacılık türüdür. Geliştirmekte olan birçok ülkede girişimciler ortaya koymuş oldukları projelerin uzun vadeli finansmanı konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Işık 2020: 62-63). Söz konusu ekonomilerde kalkınma bankaları, çeşitli hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için kalkınmada öncelikli sektör, bölge veya projelere orta ve uzun vadeli finansman sağlamaktadırlar. Bununla beraber kalkınma bankalarının girişimcilere sunmuş olduğu teknik ve idari danışmanlık faaliyetleri de diğer bankaların müşterilerine sunmuş olduğu teknik ve idari danışmanlıktan farklı olması sebebi ile bu bankalar diğer bankalardan ayrılmaktadır (George, Prabhu 2000: 620).

Yatırım bankaları ise kalkınma bankaları ve mevduat bankalarının faaliyet alanlarının dışındaki alanlarda müşterilerine hizmet sunan ve genelde gelişmiş ekonomilerde görülen finansal kurumlardır (Afşar ve Afşar, 2010: 289). Yatırım bankalarının en temel faaliyet konusu, menkul kıymet ihracı yoluyla sermaye piyasalarından uzun vadeli kaynak kullanmak isteyen işletmelere ve kamu kurumları ile birlikte atıl fonlara sahip bireysel ve kurumsal tasarruf sahipleri arasında finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmektir (Işık, 2020: 62-63). Bunlara ek olarak söz konusu bankalar, firmalar arası birleşme ve devir faaliyetlerine danışmanlık, menkul kıymetlerin alımı ve satımı, yatırım danışmanlığı, kurumsal fon yöneticiliği gibi birçok hizmeti de sunmaktadır (Fang 2005: 2729; Mamatzakis, Bermpei 2014: 102; Radić vd. 2012: 82).

Daha önce de ifade edildiği üzere kalkınma ve yatırım bankacılığı kavramı literatürde her ne kadar yan yana kullanılsa da aslında bu iki bankacılık kavramı birbirinden oldukça farklıdır. Söz konusu bankacılık türlerinin farkları karşılaştırmalı olarak Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Kalkınma ve Yatırım Bankaları Arasındaki Farklar

Kalkınma Bankaları	Yatırım Bankaları
Devlet tarafından ya da devlet desteği alınarak kurulur.	Genellikle özel sektör tarafından kurularak kaynak sağlanır.
Daha çok ekonomileri ve sermaye piyasaları geliştirmekte olan ülkelerde faaliyet gösterir.	Daha çok ekonomilerin ve sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ülkelerde faaliyet gösterir.
Karlılık genel olarak bu tür bankalar için ikinci plandadır.	Bu bankalar için her zaman karlılık faktörü ilk sırada yer alır.
İşletmelere orta ve uzun vadeli krediler nakdi olarak doğrudan sağlanmaktadır. Sağlanan fonların vadesi 10 yıl ile 50 yıl arasında değişim göstermekte olup diğer bankalara göre daha düşük faiz oranı sunulur.	Orta ve uzun vadeli fon ihtiyacı olan işletmelere doğrudan fon sağlamak yerine, işletmelerin ihraç etmiş oldukları sermaye piyasası araçları ile fon bulmalarını kolaylaştırır.
İşlevler genel olarak teknoloji ve ekonomi üzerine yoğunlaşmaktadır.	İşlevler genel olarak firma ya da işletme ağırlıklı olarak gerçekleşir.
Kaynakları daha çok bankanın özkaynakları ile iç ve dış kaynaklardan oluşmaktadır.	Kaynaklar genel olarak sermaye piyasası araçları kullanılarak temin edilmektedir.
Özellikle reel sektör finanse edilmektedir.	Sermaye piyasalarında aracılık yapılır.

Kaynak: Doğan 2015: 72

2.2.1.3. Katılım Bankaları

Tarihsel gelişim sürecinde bankalar, gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler ve işleyiş prensipleri açısından farklı isimlerle ifade edilmişlerdir. Bu isimler genel olarak geleneksel bankacılık sistemi olarak ifade edilen mevduat bankaları, makro düzeyde fon transferine aracılık eden kalkınma ve yatırım bankaları ile Türk bankacılık sektöründe ilk kez 1983 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile gündeme gelen ve faizsizlik prensibi kapsamında çalışan “İslami Bankacılık” ’tır. Daha sonraki süreçte “Özel Finans Kurumları” olarak da adlandırılan İslami Bankacılık 2005 yılında 5411 sayılı bankacılık kanunu kapsamında “katılım bankası” olarak tanımlanmıştır (Tetik, Şahin 2020: 295-296; Bayram 2021: 56-57). Katılım bankacılığı bir İslami finans konusudur. İslami finansla göre, şariat olarak isimlendirilen dini kurallar faize dayalı olarak elde edilen kazançları yasaklamaktadır. Faizin yasak olması sebebi ile ortaya çıkan faizsiz finans kavramından hareketle çeşitli dönemlerde faizsiz işlemler yapan yeni kurum ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Katılım bankaları olarak adlandırılan bankalar ise faizsiz

finansın Türkiye'deki uzantısı olarak faaliyet göstermektedir (Ersoy, Süner 2018: 168).

Katılım bankacılığı kavramı ve bu bankaların sunmuş olduğu ürünler tarihsel süreçte yalnızca İslam dinini benimseyen ülkelerle sınırlı kalmayıp daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Tekin 2019: 136). Günümüzde katılım bankaları, İslam dinine göre faizin yasak olması nedeni ile özellikle faize karşı hassasiyeti olan ve muhafazakâr olarak nitelendirilen kesimin tasarruflarının ekonomiye kazandırılması ve yatırım kanallarına yönlendirilmesi amacıyla işlev gören alternatif bir bankacılık modelidir (Arslan 2017: 15).

Katılım bankaları, tıpkı mevduat bankalarında olduğu gibi temelde fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasında köprü işlevi görmektedir. Fakat mevduat bankalarından farklı olarak toplanan fonlara faiz verilmeksizin, kar-zarar ortaklığı kapsamında değerlendirilmektedir. Katılım bankaları, özel cari hesaplar ve katılma hesapları adı altında fonları tasarruf sahiplerinden toplayarak bir emek-sermaye ortaklığı yapmaktadır (Gözkonan, Küçükbay 2019: 72-73).

Ekonomik açıdan sisteme birçok fayda (finansal sistemden atıl fonların harekete geçirilmesi, reel sektörün fonlanması, gelir dağılımının düzenlenmesinde katkı, kamu maliyesine katkılar vb.) sağlayan katılım bankaları (Ece 2011: 3-4; Özulucan, Deran 2006: 86-87), tasarruf sahiplerine faiz kazancı vermek yerine çeşitli finansal araçlar (murabaha, mudarebe, müşareke, icare, sukuk vb.) ile ticari ortaklık imkânı sunmaktadırlar (Batır vd, 2017: 87). Bunlara ek olarak, söz konusu bankacılık türü, mal ve hizmetlerin birbirine bağlı olduğunu, yapılacak her bir para hareketinin mutlak bir mal veya hizmete karşılık olarak yapıldığını, elde edilen gelirlerin ise ortaklık esasına göre bölüştüğü bir sistem olarak faaliyetlerini gösteren ve büyüme potansiyeline sahip dinamik bir bankacılık branşıdır (Esmer, Bağcı 2016: 18-19).

2.2.1.4. Merkez Bankaları

Merkez bankaları olarak bilinen finansal kurumlar hemen hemen her ülkede bulunan ve para ihraç etme konusunda yetkili olan tek kuruluşlardır. Merkez bankaları, ekonomideki kredi işlerini ticari hayatın gereksinimine ve hükümetin uyguladığı para politikalarına göre düzenleyen, bankacılık sisteminin nakit rezervlerini koruyan, bankalar arası takas işlemlerini düzenleyen, uluslararası ticaret

faaliyetlerinden elde edilen dövizlerin gelir-gider hesaplarını tutan, ülke ekonomileri için rezervleri muhafaza eden vb. en yetkili kuruluşlardır (Parasız 2003: 333).

Merkez bankalarının genel kabul görmüş en temel amacı, faaliyette bulunduğu ülkedeki fiyat istikrarını sağlayarak ulusal para biriminin değerini muhafaza etmektir. Bununla birlikte bu kuruluşlar, ekonomideki kredi ve para sağlama görevini yöneterek politika ve piyasa faiz oranlarını da belirlemektedir. Söz konusu kuruluşların bir diğer görevi ise, bankacılık sektörüne kayıtlı bankaların rezervlerini bünyesinde tutarak ülkenin ödeme sistemini yönetmektir. Merkez bankaları bu fonksiyonlar sayesinde, bir ülkede son kredi veren kuruluşlar konumunda olup, bankaları düzenleme ve denetleme yoluyla finansal sistemin istikrarlı olmasını sağlamaktadırlar (Parlakkaya vd. 2011: 397-399).

Merkez bankaları bir ülke ekonomisi için başta para politikası araçları olmak üzere, faiz oranları, döviz kurları vb. araçları kullanarak ekonomiyi dengede tutmaya ve sağlanan dengenin devam ettirilerek ekonomik istikrarı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunlara ek olarak söz konusu kuruluşlar, ekonomik sistem içerisinde kâğıt para basmaya yetkili tek kuruluş olup, doğrudan halkla ilgilenmezler (Yetiz 2021: 123).

2.2.2. Yasal Niteliklerine Göre Bankalar

Ülkelerin yasal mevzuatlarında bankaların kuruluş şartlarına ilişkin çeşitli hükümler ve bu hükümlerle ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, bankalar yasal niteliklerine göre üç grupta ele alınmıştır.

2.2.2.1. Şahıs Şirketi Şeklindeki Bankalar

Şahıs şirketi şeklinde kurulan bankalar, bankacılığın ilk ortaya çıktığı dönemler ve daha sonraki süreçte tarih sahnesinde kendisine yer bulmuş olsa da artık günümüzde örnekleri yeryüzünde bulunmayan bir bankacılık türüdür. Bu bankalar, geçmişte para işleri ile uğraşan zengin veya varlıklı Avrupalı ailelerin kurduğu bankalar olmuştur. Söz konusu bankalar zamanla toplumsal yapıya ve kredi işlemlerinin öneminin artmasıyla tüzel kişilikler kazanarak, faaliyetlerine limited ya da anonim şirketler olarak devam etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye’de TTK

gereği bankalar, sermaye şirketi şeklinde kurulmak zorunda olduğu için bu türden bir bankacılık sisteminin oluşması günümüzde mümkün değildir (Doğan 2015: 72).

2.2.2.2. Sermaye Şirketi Şeklinde Kurulan Bankalar

TTK kapsamında, Türkiye’de şirketler çeşitli şekillerde kurulabilmektedir. Bunlardan biri de sermaye şeklindeki şirket türüdür. Sermaye şirketlerinde, kurucu ortakların sorumlulukları, şirkete koymayı taahhüt ettikleri sermaye kadardır. Bu sınırlama ile hem tasarruf sahipleri hem kamu yararı hem de bankaların korunması amaçlanmıştır. Bankalar genel olarak güven unsuruna dayalı olarak faaliyet gösteren finansal kuruluşlardır ve özsermaye yapıları gereği halka olan ilişkileri güvenilir olmak zorundadır. Türkiye’de kurulan veya kurulması düşünülen tüm bankalar TTK gereği anonim şirket olarak kurulmak ile yükümlüdür. Bu nedenle Türkiye’de bulunan ve faaliyet gösteren tüm bankaları bu gruba dâhil edilebilir (Hazar, Babuşcu 2017: 55).

2.2.2.3. Özel Yasalarla Kurulan Bankalar

Herhangi bir ülke ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren sektörlerin bazıları zaman zaman kaynak açısından desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Özel sermayedarlar açısından bu sektörlerin desteklenmesi çok karlı bir iş olmayabilir. Böyle bir durumda, karar verici mekanizmalar tarafından yapılan yasal düzenlemeler ile söz konusu sektörler için, diğer sektörlerle kıyasla daha uygun şartlarda kaynak desteği sağlanabilmektedir. Bahsi geçen finansmanı sağlamak amacıyla kurulan ya da kurulacak olan bankaların yasal çerçevesi de yine karar verici otoriteler tarafından yapılacak bir düzenleme ile belirlenmektedir. Bu şekilde kurulan bankaların tümü “özel yasalarla kurulan bankalar” statüsünde değerlendirilmektedir (Parasız 2007:22).

Özel yasalarla kurulmuş bankacılık türüne Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında rastlanmaktadır. Özellikle 1923-1944 yıllarını kapsayan dönemde devlet desteği ile birçok banka özel yasalarla kurulmuştur (Doğan 2015: 72). Bu kapsamda Sümerbank; sınai kalkınma faaliyetlerini finanse etmek, Türkiye Halk Bankası; ekonomik birimler içerisindeki küçük esnaf ve zanaatkârlara finansman desteği sağlamak, İller Bankası; yerel yönetimlerin kalkınma projelerine finansal destek

vermek, Denizbank; denizcilik faaliyetlerinin gelişmesi için finansman sağlamak ve son olarak Etibank ise, ülke sınırları içerisindeki yer altı kaynakların bulunması, işlenmesi ve ekonomiye kazandırılması faaliyetlerini finanse etmek amacıyla kurulan bankalardandır. Söz konusu bankaların çalışma prensipleri ilgili dönemler için özel yasalarla belirlenmiş olsa da bu bankalar zaman içerisinde toplumun her kesimine ulaşmayı başardıkları için bazıları daha sonraki dönemlerde ve günümüzde ticari banka olarak faaliyetlerine devam etmektedirler (Hazar, Babuşcu 2017: 55).

2.2.3. Hizmet Sunduğu Kesimin Özelliklerine Göre Bankalar

Bankaları sunmuş oldukları ürün ve hizmetlerin, hitap ettiği kitlenin özelliklerine göre sınıflandırmakta mümkündür. Bankacılık açısından sunulan ürün ve hizmetler, müşterilerin büyüklüğü ve müşterinin talep ettiği hizmet paketine göre farklılık gösterebilmektedir. Bireysel, KOBİ, ticari ve kurumsal bankacılık alanları bu farklılıklar sebebi ile ortaya çıkmıştır.

2.2.3.1. Bireysel Bankacılık

Bankaların hitap ettiği müşteri kesiminin sadece bireyler olduğu bankacılık branşı “bireysel bankacılık” olarak tanımlanmaktadır. Bireysel bankacılık branşında bankalar, bireylere uygun ürün ve hizmetler geliştirerek bu ürünleri pazarlamaktadırlar. Bankalar, her zaman bireylere sağlanan hizmetlerin bir sonunun olmayacağını düşünmektedirler. Bunun sebebi, ekonomi biliminde ifade edildiği üzere; insan ihtiyaçlarının sonsuz olması ve her geçen gün bu ihtiyaçların çeşitlenerek artacağı düşüncesidir. Dolayısıyla, bankalar böyle bir ekonomik ortamda bireylerin talepleri doğrultusunda her geçen gün kendilerini geliştirerek yeni ihtiyaçlara göre entegre olmayı amaçlamaktadırlar (Hazar, Babuşcu 2017: 56-57).

2.2.3.2. KOBİ Bankacılığı

İşletmeleri faaliyet hacimleri açısından küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler olarak kategorize etmek mümkündür. Dolayısıyla, KOBİ bankacılığı, faaliyet hacmi yaklaşık olarak 5 milyon TL’ye kadar olan küçük ölçekli işletmelerin finansal ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan bankacılık türü olarak ifade edilebilir. Bankaların KOBİ’lere vermiş olduğu destek yalnızca finansman desteği ile

sınırlı kalmayarak buna ilave olarak, ilgili işletmelerin tahsilat, çek, pos vb. ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak da ürün ve hizmetler de sunmaktadırlar.

2.2.3.3. Ticari Bankacılık

Orta büyüklükteki işletmelere yönelik olarak ürün ve hizmet sunan bankalardır. Orta ölçekli olarak değerlendirilen işletmelerin işlem hacimleri ise 5-50 milyon TL arasındadır. Bankalar, söz konusu işletmelerin kredi, ödeme, tahsilat vb. ihtiyaçlarına yönelik olarak ürün ve hizmetler geliştirerek bu kesimin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar (Hazar, Babuşcu 2017: 56-57).

2.2.3.4. Kurumsal Bankacılık

Büyük işlem hacmine sahip işletmelerin taleplerine cevap vermeyi amaçlayan bankacılık türüne “kurumsal bankacılık” denilmektedir. Bu işletmelerin işlem hacmi 50 milyon TL üzerindedir. Bankalar, bu denli büyük olan işletmelerin finansal ihtiyaçlarını gidermek üzere geliştirmiş oldukları ürün ve hizmetleri pazarlayarak kar elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların büyük bir kısmı kurumsal bankacılık faaliyeti yapmakta olup, şubelerini sundukları bankacılık hizmet ve ürünleri açısından ticari bankacılık, kurumsal bankacılık ve KOBİ bankacılığı gibi kategorize etmektedirler.

2.2.4. Örgütlenme Alanının Yaygınlığa Göre Bankalar

Bankaları örgütlenme alanlarına göre gruplandırmak mümkündür. Bu kapsamda bankalar, yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve kıyı bankacılığı olarak da ifade edilen Off-Shore bankacılık olarak sınıflandırmak mümkündür.

2.2.4.1. Yerel Bankalar

Yerel bankalar, yalnızca belirli bir il ya da bu ile bağlı ilçelerde faaliyet gösteren bankalardır. Bu bankaların tek bir şube ile faaliyet göstermesi şeklinde bir zorunluluk yoktur. Bu bankalar bulundukları il veya ilçelerde birden fazla şube ile de faaliyet gösterebilmektedirler (Pehlivan 2016: 297-298).

Yerel bankalar, tarihsel süreçte özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı ile başlayıp 1913 yılından sonra artma eğilimi içerisinde olmuştur. Yerel bankaların kurulmasının ardında iki temel neden vardır. Bunlardan ilki, bankacılık sektöründeki

yabancılaşmayı azaltmak ve hizmet verilen yerlerin sermaye yapısını güçlendirmektir. Bu bankalar genellikle, kuruldukları yerlerin ekonomik faaliyetlerine destek olmak ve bu faaliyetleri finanse etmek amacıyla kurulmuştur (Sarısrı 2009: 202). Söz konusu bankaların kurulmasının ardında yatan ikinci temel neden ise, savaşların bitmesi ve yabancı sermayenin yabancılarla birlikte ülke ekonomisinden çekilmesi sebebiyle oluşan boşluğun doldurulmasıdır. Milli bankaların şubecilik faaliyetlerinin artması ile yerel bankalar yerini milli bankalara bırakarak bankacılık sektöründen çekilmiştir (Yıldız 2010: 11).

2.2.4.2. Bölgesel Bankalar

Bankacılık faaliyetlerini bulundukları ülkelerin sadece belirli bir coğrafi bölgesinde (Türkiye için; İç Anadolu Bölgesi, Marmara Bölgesi, Karadeniz Bölgesi vb.) gerçekleştiren bankalar, “bölgesel bankalar” olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel bankaların kurulmasındaki temel amaç, faaliyette bulunulan bölgenin ekonomik ve sanayi açısından geliştirilerek kalkındırılmak istenmesidir (Hazar, Babuşcu 2017: 58).

2.2.4.3. Ulusal Bankalar

Belirli bir ülke sınırları içerisinde bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren bankalara “ulusal bankalar” denilmektedir. Bu bankacılık türü ekonomik hayat içerisinde en çok rastlanan ve çok sayıda şube ile bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren bankacılık türüdür. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren bankaların ortak özelliği, belirli ülke sınırları içerisinde faaliyette bulunmak ve çok sayıda şube ile müşterilerine bankacılık hizmeti vermektir (Gündoğdu 2016: 179).

2.2.4.4. Uluslararası Bankalar

Uluslararası bankalar, genel olarak mevduat bankacılığı faaliyetleri yapmakla birlikte hem yurt içindeki şubeleri hem de yurt dışındaki şubeleri vasıtasıyla işlem yapan bankalardır. Bu bankaların müşteri portföylerinde hem yerli hem de yabancı müşteriler bulunmaktadır. Müşterilerine kredi desteği sağlama, peşin ya da vadeli döviz kabul etme, mevduat kabulü gibi işlemlerle beraber finansal danışmanlık hizmeti sunan bankalardır (Akin 2010: 24). Söz konusu bankaların müşteriler tarafından tercih edilme nedeni ise, şirketin yurt dışında faaliyetlerde bulunması

halinde, faaliyette bulunan ülkelerin finansal sistemleri ve hukuki kuralları karşısındaki her türlü açığın söz konusu bankalar tarafından kapatılabiliyor olmasıdır (Tulgar 2018: 3). Kişi ya da kurumların uluslararası bankalarla çalışmalarının belli avantajları bulunmaktadır (Mullineux, Murinde 2003: 207). Bu avantajlar ise kısaca;

- Gelirleri gizli tutulan birey veya firmalara daha az vergi ödeme imkânı sağlaması,
- Mevduata verilen faiz oranlarının daha yüksek olması ve
- Ülke içerisindeki ulusal faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmalardan daha az etkilenme olarak ifade edilebilir.

2.2.4.5. Kıyı Bankaları (Off-Shore)

Deniz aşırı ülkeler ya da bölgelerde faaliyet gösteren bankacılık türüne “kıyı bankacılığı” ismi verilmektedir. Kıyı bankaları, ülke içerisinde yerleşik olmayan kişilere aracı kurum kimliği ile fon sağlayan bir bankacılık sistemidir. Özellikle 1970 yılında yaşanan petrol krizinden sonra ortaya çıkan kıyı bankacılığı kavramı ile teknolojik ve politik engellerden kurtulan küresel sermaye harekete geçmiştir (Warf 2002: 48-50). Kıyı bankacılığının genel olarak kişi ya da kurumlar tarafından tercih edilme nedenleri arasında; söz konusu bankaların faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki bankacılık kanunlarına sıkı bir şekilde bağlı olmamaları, hükümetlerin ya da denetleyici otoritelerin bu kurumlar üzerindeki denetimlerinin düşük düzeyde olması ya da hiç denetlememesi ve sağlanan vergi avantajlarıdır (Zhang 2016: 34).

Kıyı bankalarının potansiyel müşteri kesimi genel olarak uluslararası girişimler ve çok uluslu işletmelerdir. Bu bankalar tarafından gerçekleştirilen tüm işlemler konvertibl paralarla diğer diğer bir ifade işlemler bulunulan ülkedeki para birimleri dışındaki para birimleri ile gerçekleştirilmektedir. Kıyı bankaları, bulundukları ülkelerin bankacılık mevzuatına tabi olmadıkları için yapılan işlemlerde herhangi bir finansal anlamda kısıtlama söz konusu olmamaktadır. Sözü edilen bankalar, swap işlemleri, faktöring işlemleri, finansal kiralama işlemleri, forfaiting işlemleri, tahvil ihracı, döviz işlemleri, kıymetli madenlerle işlemler vb. birçok işlemi gerçekleştirme yetkisine sahiptirler (Akbulak vd, 2004: 83).

Kıyı bankacılığı sisteminin faaliyet gösterdiği merkezler ikiye ayrılmaktadır. Bu merkezlerden birincisi “kaydi merkezlerdir”. Kaydi merkezler, uluslararası bankalar tarafından vergi ve diğer çeşitli gider kalemlerini en aza indirmek için kullanılmaktadırlar. Aynı zamanda bu merkezler, yapılan tüm bankacılık işlemlerinin kayıt altına alındığı yerlerdir. Bu yüzden bu merkezlerde çok az işlem ya da hiçbir işlem yapılmamaktadır. İkinci merkezlere ise “işlevsel merkezler” adı verilmektedir. Bu merkezler, mevduatların toplandığı veya kredilerin verildiği merkezlerdir. Söz konusu merkezler asıl bankacılık işlemlerinin gerçekleştirildiği yerler olduğu için uluslararası fonların dolaşımında çok önemli bir yere sahiptir (McCarthy 1980: 45).

Kıyı bankacılığı sisteminin dünya üzerinde faaliyet gösterdiği belli başlı yerler, Bahama, Dublin, Uruguay, Cayman Adaları, Singapur ve İngiliz Virgin Adaları’dır. Söz konusu bankacılık faaliyetleri sadece bu bölgelerle sınırla kalmayıp, dünyanın birçok yerinde bulunsa da ağırlıklı olarak bahsi geçen yerlerde gerçekleştirilmektedir (Cimat, Taş 2007: 5).

2.2.5. Mülkiyet Yapısına Göre Bankalar

Sermayelerinin sahiplik durumuna göre bankalar; kamu, özel, karma ve yabancı sermayeli bankalar olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

2.2.5.1. Kamu Sermayeli Bankalar

Sermayesinin en az %50’lik kısmı kamuya ya da kamu adına hazine veya diğer tüzel kişiliklere ait olan bankalara “kamu sermayeli bankalar” denilmektedir. Kamu sermayeli bankalara halk arasında “devlet bankası” denilmektedir. Bankaların ardında devlet desteği olması sebebiyle, bu bankalar halk arasında en çok güven duyulan bankacılık türüdür (Karaayhan 2008: 5). Kamu sermayeli bankalar, devlet tarafından gerçekleştirilmesi zor olan faaliyetler ile hanehalkı ve kurumlar için karlılığı diğer bankalara göre daha düşük faaliyetler gerçekleştirmektedir. Ek olarak, bir bankanın devlet bankası olması için devlet tarafından kurulması gerekmez. Özel sermayeli ve yabancı sermayeli herhangi bir bankanın devletleştirilmesiyle de kamu sermayeli bankalar oluşturulabilir (Başar, Coşkun 2006: 57).

2.2.5.2. Özel Sermayeli Bankalar

Sermayesinin tümü özel kişi ya da kurumlara ait olan bankalara “özel sermayeli bankalar” denilmektedir. Bu türdeki bankalarda kamu sermayesi ya da diğer bir isimle devlet desteği bulunmaz. Özel sermayeli bankalar, bankacılığın ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar varlığını sürdüren bir banka türü olma niteliğindedir. 1970’li yıllardan itibaren dünya çapında, 1980’li yıllardan sonra da Türkiye’de özel sermayeli bankalara yönelik bir eğilim olmuştur. Türkiye’de 1944-1967 dönemi özellikle, özel bankaların kurulduğu ve kurulmasının teşvik edildiği bir dönem olmuştur (Parasız 2007: 21). Söz konusu bankalar, kamu sermayeli bankaların ardından en çok işlem hacmine sahip bankacılık türüdür. Kamu bankaları kadar eski ve köklü bir yapıya sahip olan özel sermayeli bankacılık, Osmanlı Devleti’ndeki bankacılık sisteminde, gerçek kişilerin kendi sermayeleri ile işlemler gerçekleştirmeleri neticesinde oluşturulmuştur (Uçarkaya 2006: 7).

2.2.5.3. Karma Sermayeli Bankalar

Gerek kamu kurumlarının gerekse gerçek ve tüzel kişilerin sermayede pay sahibi olduğu bankalar “karma sermayeli bankalar” olarak adlandırılmaktadır. Bütün sermayesi kamuya ait olan bankaların, hisselerinin bir kısmını özel kesime satılması yoluyla da bir bankanın sermaye yapısı karma olabilmektedir (Kaya 2017: 73).

2.2.5.4. Yabancı Sermayeli Bankalar

Sermaye yapısının tamamının yabancı uyruklu kişi ya da kurumlara ait olduğu bankalar “yabancı sermayeli bankalar” olarak isimlendirilmektedir. Yabancı sermayeli bankaların genel merkezi farklı bir ülkede olsa da, başka bir ülkede şube açarak faaliyet gösterebileceği gibi farklı bir ülkede doğrudan sermaye yatırımı vasıtasıyla banka kurmak ya da banka satın alarak da faaliyet gösterebilirler (Doğan 2015: 72-73). Bankacılık faaliyetlerine ilişkin olarak diğer ticari bankalardan hiçbir farkı bulunmayan yabancı mülkiyetli bankalar, sağladıkları finansman kaynağı sebebi ile olumlu bir yapılaşma gibi değerlendirilmektedir. Fakat faaliyette bulunulan ülkede meydana gelebilecek bir kriz durumunda, sermayenin tümünü ani bir şekilde ülkeden çıkarabileceği ihtimali bu kurumlara yönelik olarak yapılan olumsuz eleştirilerden biridir (Hazar, Babuşcu 2017: 59; Sönmez 2014: 25).

2.2.6. Faaliyet Konularına Göre Bankalar

Bankalar faaliyet konularına göre tek amaçlı (uzman ya da toptancı) ve çok amaçlı (perakendeci) olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir.

2.2.6.1. Tek Amaçlı (Uzman ya da Toptancı) Bankalar

Tek amaçlı bankacılık az sayıda fakat yüksek hacimli işlemlere konu olan bankacılık hizmetlerinden oluşmaktadır. Tek amaçlı bankalar, müşterilerin talep ettikleri yüksek tutarlı finansman ihtiyacını karşılayabilmek için firmalarla birlikte uluslararası para ve sermaye piyasalarından yüksek tutarlı kaynak sağlayan, müşterilerle yakın ilişkiler içerisinde olan, hızlı bir şekilde karar alma ve uygulayabilme potansiyeline sahip, az sayıda şube ağı ve personel ile faaliyet gösteren bir bankacılık türüdür. Finansal nitelikteki firmalar, finansal nitelikte olmayan firmalar, bazı kamu kurum ve kuruluşları, faktöring kuruluşları, leasing kuruluşlar ve forfaiting kuruluşlar da tek amaçlı bankacılık faaliyeti gerçekleştirilen kurumlar kapsamında bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinin sahip olduğu finans sistemlerinde, uluslararası bankalar arasında gerçekleşen fon aktarımları, tek amaçlı bankacılığın en önemli bileşeni olup, finansal hizmet sektöründe önemli bir yere sahiptir (Cabral vd, 2002: 11-12).

2.2.6.2. Çok Amaçlı (Perakendeci) Bankalar

Müşteri portföyü, bireysel müşterilerden ve KOBİ'lerden oluşan bankacılık türüne “çok amaçlı bankacılık” ismi verilmektedir. Çok amaçlı bankalar tıpkı mevduat ve katılım bankalarında olduğu gibi müşterilerine çeşitli mevduat ve kredi ürünlerini sunmaktadırlar. Bu bankalar tarafından yapılan işlemlerin tutarları tek amaçlı bankalara göre daha düşük olsa da bütüne bakıldığında geniş bir işlem hacmine sahiptirler. Söz konusu bankaların temel fonksiyonu, riskin tabana yayılması ya da riskin dağıtılmasıdır. Tek amaçlı bankaların aksine, bu bankaların çok fazla sayıda şube ve personelle faaliyet göstermesi kasada bazen atıl durumda fonların bulunmasına sebep olmaktadır. Atıl fonların uzun vadede karlılığı olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçmek amacıyla da bu bankalarda yüksek faiz oranları üzerinden işlemler gerçekleştirilmektedir (Kaya 2017: 79).

2.3. Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi

Bankacılık sektörü, tarihsel süreçte tıpkı ekonomik faaliyetlerde bulunan diğer sektörler gibi birçok risk unsuru ile karşılaşmıştır. Küreselleşme ve rekabetin artması, ekonomilerin ve teknolojilerin gelişmesi, beraberinde hem birçok fırsatı hem de birçok risk faktörünü ortaya çıkarmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren finansal serbestleşme ve küresel ticaretin yaygınlaşması, bankacılık sektörüne yüksek kazançların kapısını aralamıştır. Fakat hem değişen ekonomik düzen hem de belirsizlik ortamları ile gelen makroekonomik sorunlar, bankacılık sektörünün yüksek risklerle karşılaşmasına ve zaman zaman ciddi zararlar etmesine neden olmuştur. Gerek ulusal gerekse küresel rekabetin artması bankaları ortaya çıkabilecek risk unsurları konusunda daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla, bu bölümde bankacılık sektörünün karşılaşabileceği riskler ve bu risklerin nasıl yönetileceği hususları ele alınarak, bu kapsamda bilgiler sunulmuştur.

2.3.1. Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk

Risk kavramı, kelime olarak, zarara uğrama ihtimalini ifade etmektedir. Bu ifade, zararın henüz doğmamış olduğunu ve doğma tehlikesini hala içerdiğini kapsamaktadır. Risk kavramı, bankacılık perspektifinden değerlendirildiğinde, genel olarak başarısızlığı ifade eden bir kavramdır (Karacan, 2000: 19). Başka bir ifade de risk kavramı, tarafların baştan kabul etmiş oldukları veya istedikleri yükümlülükleri yerine getirmemesi, beklenen olayların gerçekleşmemesi bunun sonucunda beklenmeyen olaylar karşısında zarar etme ihtimali olarak tanımlanmıştır (Alkin vd. 2001: 105).

Finans literatüründe risk, firmaların gerçekleşmesini hedefledikleri gelirler ile elde ettikleri gelirler arasındaki farktan kaynaklanan zarar ihtimali olarak değerlendirilmektedir. Gelecekte ortaya çıkabilecek olaylar ile ilgili belirsizlik unsuru olarak da ifade edilen ve hayatın her anında karşımıza çıkma ihtimali yüksek olan risk unsuru, finansal piyasalar söz konusu olduğunda önemli düzeyde derinlik kazanmaktadır (Amile vd. 2013: 128; Munteanu 2012: 993).

Türkiye’de 8 Şubat 2001 tarihinde “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik” Resmi Gazete vasıtasıyla yayınlanmıştır. Bu

yönetmeliğe göre risk, “herhangi bir işleme ilişkin parasal kaybın ortaya çıkması ya da bir giderin ortaya çıkması sebebi ile ekonomik açıdan fayda unsurunun azalma olasılığı” şeklinde ifade edilmiştir (BDDK, 2001: 2). Bankacılık açısından risk, gelecek dönem için hedeflenen beklentiler ile gerçekleşen durumların birbirinden farklı olması durumu olarak ifade edilmektedir. Söz konusu farklılık pozitif ya da negatif yönde olabilir. Bankalar almış oldukları riskler karşısında, daha önceden hesaplanmamış olan bir zarar ya da kar ile karşılaşabilirler. Ayrıca, bankalar açısından risk, tarafların kabul etmiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmemesi olarak da ifade edilebilir (Bucevska, Hadzi Misheva 2017: 147).

Dünya çapında yaşanan gelişmelerin ve bu gelişmelerin özellikle ekonomik boyutlarının, tüm ekonomik birimleri etkileme potansiyeline sahip olması, ortaya çıkan ekonomik kriz etkilerinin sadece bankalarla sınırlı kalmayarak tüm ekonomik sisteme yansıyor olması, bankacılık faaliyetlerinin mümkün olduğunca ölçülmesi ve kontrol altında tutulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bankacılık sektörünün sürekli olarak karşı karşıya gelmekte olduğu risklerin ve bu riskleri ortaya çıkaran faktörlerin etkin bir şekilde ölçülmesi, değerlendirilmesi ve yönetilebilmesi için söz konusu risklerin öncelikle belirlenmesi, tanımlanması ve kategorize edilmesi oldukça önemlidir (Hasanov vd. 2018: 2).

2.3.2. Bankacılıkta Risk Yönetiminin Amacı ve Önemi

Risk yönetimi, bankacılıkta karlılık seviyesine ulaşmak ve bu seviyeleri istikrarlı bir biçimde korumak amacıyla uygulanan politikalar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade de ise risk yönetimi, nakit ya da nakit benzeri varlıklar, menkul değerler, kıymetli madenler, vadeli işlem sözleşmeleri ve döviz tevdiat hesapları gibi unsurlarla ilgili olarak iç ve dış piyasalarda ortaya çıkması muhtemel olan her türlü belirsizlikten kaynaklı, oluşabilecek zararların önüne geçilmesi amacıyla önlemlerin alınması, yönetilmesi ve teknolojik alt yapının oluşturulmasını sağlayan sistemin bütünüdür (Grujić 2015: 68). Risk kavramının en temel özellikleri şu şekildedir (Babuşçu 2005: 221-222);

- Tam ve net olarak bilinmemesi,
- Zaman içerisinde değişkenlik gösterilebilmesi,
- Olumsuz sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahip olması ve

- Yönetilebilmesinin mümkün olmasıdır.

Günümüz ekonomilerinde modern finans teorilerinin geldiği en kapsamlı çözümlerin başında risk yönetimi gelmektedir. Çünkü, risk yönetimi getiri, sermaye ve risk üçgeni içerisinde şekillenen ve bu üçgen içerisinde optimum dengeyi sağlamayı hedefleyen bir yönetim anlayışıdır. Risk yönetimi, ekonomik faaliyetlerde bulunan her firma için önemlidir. Ancak bu kavram, bankalar açısından özel bir yere sahiptir. Bunun sebebi ise, bankacılık sektörü özelinde meydana gelebilecek herhangi bir risk unsurunun sadece bankacılık sektörü ile kısıtlı kalmayıp özellikle banka odaklı finansal sistemlerde tüm ekonomiyi etkileme gücüne sahip olmasıdır (Atan 2002: 6).

Bankacılık sisteminin aslında kendisi bir risk yönetimi faaliyetidir. Bankacılık faaliyetlerinin etkili bir şekilde yönetilmesi genel olarak riskin yönetilmesi anlamına gelmektedir. Risk yönetimindeki temel amaç, karlılık düzeylerinin artırılabilmesi amacıyla sermaye, risk ve getirinin birbiri ile ilişkilendirilirken aynı zamanda sürekli olarak artan piyasa talebini de karşılamaktır. Başka bir ifade risk yönetiminin temel amacı, riski oluşturan faktörlerin ortaya çıkarılması ve riski kontrol edebilmek için onu ölçülebilir bir düzleme getirmektir. Bu şekilde, bankalar karşılaşılabilecekleri riskleri minimum seviyelere indirerek bir taraftan zarar oluşmasının önüne geçebilmekte diğer taraftan karlılık ve faaliyet hacimlerini istikrarlı olarak artırabilmektedirler (Bessis 2002: 14).

Risk yönetimi daha önce de belirtildiği üzere bankalar açısından hayati bir öneme sahiptir. Özellikle Türkiye’de kriz dönemlerinde faaliyet gösteren birçok banka, karşılaştığı oldukları risklere karşı etkin bir risk yönetim mekanizması geliştiremediği için TMSF’ye devredilmiştir. Türk bankacılık sektörü özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde yaşanan banka kaynaklı ekonomik krizlerden sonra etkin bir risk yönetim sistemi ya da mekanizmasına sahip olması gerektiğinin farkına varmıştır. Bundan sonraki süreçte bankacılık sektöründe karşılaşılabilecek muhtemel risklerin üstesinden gelinmesi veya önlenmesi için “Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS)” bünyesinde faaliyetlerini sürdüren “Basel Komitesi” tarafından, tüm bankaların risk yönetim mekanizması oluşturmaları ve risklerin bölümlendirilmesi amacıyla kararlar alınmıştır (Biswas 2015: 445).

2.3.3. Bankacılıkta Risk Yönetim Süreci

Etkili bir risk yönetim süreci ilk olarak, hangi risklerin üstlenilebileceğinin ve hangi risklerden uzak durulması gerektiğinin belirlenmesi ile başlamaktadır. Başarılı bir risk yönetim süreci dört aşamadan oluşmaktadır (Kaval 2000: 24). Bunlar;

1. Risklerin Belirlenmesi:

Herhangi bir konuyla ilgili olarak ortaya çıkan bir sorunun üstesinden gelebilmek için öncelikle sorunun ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, risklerin etkili ve başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için öncelikli olarak riskin ne olduğunu bilmek ve bu riskin özelliklerini kavramak, ortadaki sorunu çözmek için en iyi başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Bankalarla ilgili olarak da risk yönetim sürecinin ilk aşaması, bankaların karşı karşıya kalmış oldukları ya da karşı karşıya kalabilecekleri risklerin tanımlanması, anlaşılması ve özelliklerin en ufak ayrıntılarına kadar biliniyor olmasıdır. Bankacılık sektöründe, bankalar faaliyet alanlarına göre, müşterilerin profillerine göre, faaliyet gösterilen piyasalara göre vb. birçok faktörden kaynaklı olarak farklı risk türlerine maruz kalabilmektedirler. Dolayısıyla, bu risklerin yönetilebilmesi için ilk yapılması gereken risklerin tanımlanması ve bu riskleri ortaya çıkaran etmenlerin belirlenmesidir (Yalçınkaya 2011: 14).

2. Risklerin Ölçülmesi ve Sayısallaştırılması:

Bankalar tarafından uygulanan risk politikaları ve bunlara ilişkin uygulama esasları, karar verici mekanizmalar tarafından oluşturularak tüm birimlerin haberdar olduğu yazılı kurallar bütünüdür (Babuşçu 2005: 12). Bu noktada bankaların, riske karşı algılarının açık olmasını sağlayan stratejilerini yansıtmaya potansiyeline sahip, kolay anlaşılabilir ve açık bir şekilde ifade edilebilir risk yönetim politikalarına sahip olmaları oldukça önemli bir husustur. Bu sayede ortaya çıkan riskler, ölçülebilir ve sayısallaştırılabilir bir düzlemde değerlendirilebilir. Dolayısıyla, sadece bankalar için değil aynı zamanda ekonomik faaliyetlerde bulunan tüm kuruluşlar için ölçülebilen ve sayılarla ifade edilebilen risklerin yönetimi daha kolay olacaktır (Candan, Özün 2014: 19).

3. Risk Yönetimi Kararlarının Uygulanması:

Risk yönetim sürecinin üçüncü adımında, ölçülebilen ve sayısal olarak ifade edilebilen risk türlerinden kaçınmak ve bu risklerden korunmak için banka karar verici mekanizmaları tarafından oluşturulan politikalar uygulamaktadır (Altay 2015: 19). Bankaların ekonomik hayat içerisinde karşı karşıya kaldıkları, sayısal olarak ifade edilebilen risklerin ölçülmesi ve sayısal olarak ifade edilemeyen risklerin ise değerlendirilebilmesi oldukça önemlidir. Banka yöneticilerinin uygulamış oldukları politikaların bu noktada güvenilir ve bütüncül olması, ürün çeşitliliğini dikkate alan, faaliyet alanları ile uyumlu olması da önem arz eden bir husustur (Altıntaş 2006: 4).

4. Risk Yönetim Politikasının Sonuçlarının Kontrolü:

Risk yönetim sürecinin son aşaması, karar verici otoriteler tarafından alınan kararların başarı durumlarının tespit edilmesini ve devamlı olarak bir iyileştirme faaliyetlerinin yürütülmesini kapsamaktadır. Bankalar, risk yönetim sürecinin son aşaması olan raporlama sürecinde, bankanın karşı karşıya kalmış olduğu risk türlerini, bu riskleri ortaya çıkaran nedenleri, riskin büyüklüğünü, kayıp olasılıklarını vb. faktörleri değerlendirerek rapor etmektedirler. Bu noktada banka karar verici mekanizmaları, stres testleri, senaryo analizleri vb. birçok analiz yöntemlerinden elde edilen ampirik bulgulardan faydalanarak, riskin ortaya çıkması durumunda, bu durumdan etkilenmemek ya da çok az etkilenecek kurtulmak için gerekli sermaye tutarlarını belirlemektedirler. Bunlara ek olarak, yapılan risk ölçüm ve değerlendirmeleri neticesinde, uzun vadeli stratejik planlar revize edilerek hem banka içindeki çıkar gruplarına hem de banka dışındaki çıkar gruplarına karşı daha şeffaf bir yönetim politikası oluşturulmaktadır (Mermod 2011: 122).

2.4. Türk Bankacılık Sisteminin Taşıdığı Riskler

Dünya çapında günün her saati canlı olarak faaliyet gösteren finans piyasaları içerisindeki en önemli finansal aracı kuruluşlardan biri olan bankalar gerek ulusal veya uluslararası gerekse işlemler ya da piyasada işlem yapan tasarruf sahiplerinden kaynaklı olarak çok çeşitli risk unsurları ile sürekli olarak karşı karşıya kalabilmektedirler (Menicucci, Paolucci 2016: 86). Söz konusu risklerin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi neticesinde oluşacak olan makro düzeyde güçlü bir

bankacılık sistemi, ekonomideki olumsuzluklara karşı daha istikrarlı bir finansal sistemin oluşmasına katkıda bulunacaktır (Dietrich, Wanzenried 2009:2).

Literatürdeki önceki çalışmalar incelendiğinde genel olarak bankacılık sektörünün karşı karşıya kaldığı riskler şu şekildedir; sistematik riskler (Enflasyon Riski, Faiz Oranı Riski, Piyasa Riski, Politik Risk, Döviz Kuru Riski), sistematik olmayan riskler (Yönetim Riski, İş ve Endüstri Riski, Finansal Risk), bankacılık sektörüne özgü riskler (Likidite Riski, Kredi Riski, Operasyonel Riskler, Yoğunlaşma Riski) ve diğer riskler (Ülke ve Transfer Riski, İtibar Riski, Yasal Düzenleme Riski). Bu başlık altında genel olarak Türk bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı söz konusu riskler ele alınarak, bu riskler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.4.1. Enflasyon Riski

Enflasyon kavramı en genel anlamı ile fiyatlar genel seviyesinin belirli bir dönem içerisinde sürekli olarak yukarı yönlü hareket etmesi ya da satın alma gücünün sürekli olarak azalması olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon riski ya da diğer bir isimle satın alma gücü riski ise, fiyat değişimlerinden kaynaklı olarak satın alma gücündeki muhtemel kayıp ya da kazançlar olarak ifade edilmektedir (Makri vd. 2014: 193; Poyraz 2013: 480). Enflasyon sebebiyle ekonomik sistem içerisinde görev alan tasarruf sahiplerinin ellerinde bulundurdıkları finansal varlıklar değer kaybetmekte ve yatırımcıların satın alma güçleri azalmaktadır (Ceylan, Korkmaz 2000: 35-36; Ghosh 2015: 93). Bu sebeple enflasyon riski gerek yatırımcılar gerekse bankalar için oldukça önemli bir risk türüdür (Demireli 2007: 125).

Tasarruf sahipleri için yatırım faaliyetlerinden elde edilen kazanç ancak enflasyonun üzerinde ise gerçek bir kazanç elde edilmiş denmektedir. Fakat bankalar için enflasyon riskinin anlamı biraz daha farklıdır. Enflasyon sebebi ile satın alma gücü düştüğü için ekonomik birimler ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla fona gereksinim duymaktadırlar. Bankalar, böyle bir ortamda daha fazla kredi verme imkânına sahip olacaktır ve bu durum banka karlılığını artırıcı bir etki yapacaktır. Fakat diğer taraftan enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde genel olarak faiz oranları da yüksek olacağı için bu durum, kredi kullanan ekonomik birimlerin, kullanmış oldukları kredilere karşılık daha fazla maliyete katlanması anlamına

gelmektedir. Böyle bir durumda ekonomik birimlerin kredi talepleri azalarak bankalardaki kredi satışının dolaylı yoldan da banka karlılığının düşeceği anlamına gelmektedir (Frederic 1989: 34). Sonuç olarak, bankalar enflasyon riskinin olduğu dönemlerde faiz oranlarının düşük veya yüksek olmasına bağlı olarak farklı politikalar uygulamak suretiyle bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar.

2.4.2. Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski gerek politika faizlerinin gerekse piyasa faizlerinin değişmesine bağlı olarak, meydana gelebilecek ters yönlü hareketlerin bankaların mali yapılarında meydana getirebileceği etkiler olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile faiz oranı riski, faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle, bankaların içerisinde bulundukları pozisyonlara bağlı olarak zarar etme olasılıkları olarak tanımlanmaktadır (Hull 2012: 159). Daha geniş bir tanımlamada ise faiz oranı riski, faiz oranlarında yaşanan değişimler sebebiyle finansal enstrümanların değerlerinde meydana gelen kayıpların firma nakit akışları ve bilanço yapılarında meydana getirebileceği olumsuz etkilerdir (Chaibi, Ftiti 2015: 2). Faiz oranı riski, bankaların sahip oldukları varlıklar ile yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler arasında vade uyumsuzluğu yaşamasına sebep olabilir. Dolayısıyla, faiz oranı riski sadece faiz oranlarında yaşanan değişimler sebebi ile değil aynı zamanda bankaların mevcut bilanço pozisyonlarındaki varlık ve kaynak kalemleri arasındaki vade uyumsuzluklarından kaynaklı olarak da bankalara kayıplar yaşatabilir (Aloğlu 2005: 33). Ayrıca, faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde daha önce de vurgulandığı üzere bankalardan kredi talebi azalacaktır fakat vadeli mevduata olan talep artacaktır. Bu durumda bankaların uzun vadede karlılıklarında düşüşe sebep olabilir.

2.4.3. Piyasa Riski

Piyasa riski, mevcut bir varlığın ya da yükümlülüğün gelecekteki bir tarihte piyasa değerinin belirsiz olması sebebi ile ortaya çıkabilen risk türü şeklinde tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında piyasa riski, bankaların karşılaştığı en temel risklerden biridir (Saunders, Cornett 2008: 266).

Piyasa riski genel olarak, bankaların faaliyet gösterdikleri ekonomik sistemde yaşanan dalgalanmalar neticesinde karşılaşılan bir risk türüdür. Piyasalarda oluşacak

fiyat değişiklikleri, bankaların satışa sunmuş oldukları finansal araçların fiyatlarını ve getirilerini ciddi bir şekilde etkileme potansiyeline sahiptir (Greuning, Iqbal 2007: 65). Çünkü herhangi bir yatırım aracının piyasadaki değeri, fiyatın, varsa kuponun, kupon ödeme sıklığının, vadenin, faiz oranlarının ve daha birçok faktörün bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, bankaların bünyesinde hisse senedi, tahvil, bono, kıymetli maden, vadeli işlem sözleşmesi gibi yatırım araçlarından bulundurdıkları durumlarda söz konusu riskten etkilenmemeleri ya da bu risk ile karşılaşmamaları mümkün değildir (Parasız 2007: 221).

Piyasa riski olarak adlandırılan riskin yönetilmesi sürecinde, fiyatlar genel olarak piyasadaki likidite durumuna göre değişiklik göstereceği için, banka riskinin artış ya da azalış yaşaması kaçınılmazdır. Piyasada likidite seviyesinin yüksek olması, faiz oranlarını düşürecek için yatırım araçlarının fiyatlarında yükselişe sebep olacaktır (El Tiby 2010:60). Buna karşın piyasa likidite sıkışıklığı yaşandığı dönemlerde, faiz oranları yükseliş gösterecek için yatırım araçlarının fiyatları ve getirileri de düşüş gösterecektir. Bunlara ek olarak, bünyesinde sabit getirili borçlanma araçlarından bulunduran bankalar, faiz oranlarının düşük olduğu durumlarda eğer alacaklı ise kar elde ederken, borçlu konumda zarar edecektir. Dolayısıyla, bankaların piyasa riskini yönetmek ya da ortadan kaldırmak için, iyi düzenlenmiş, tam yetki sahibi fon yöneticilerine ve aktif-pasif yöneticilerine ihtiyaçları olacaktır (Koç 2013: 278).

2.4.4. Politik Risk

Politik risk, bankaların gündelik ekonomik hayatta karşı karşıya gelmiş oldukları en temel risklerden biridir. Politik risk, bir ülkeyi geçici olarak yönetmek üzere seçilen hükümetin almış olduğu kredileri ya da çeşitli borçları ödememeleri anlamına gelmektedir. Ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının ve Merkez Bankası ile Hazine vasıtasıyla yürütölen para politikalarının değişim göstermesi, doğrudan bankaların karlılıklarını ve faaliyetlerini etkileme gücüne sahiptir. Bankalar, bu değişimlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan riskleri yönetmek içinde ayrıca politikalar geliştirmek durumunda kalabilmektedirler (Munteanu 2012: 993; Parasız 2000: 222). Dolayısıyla, politik risk için sadece hükümetin borcunu ödeyememesi durumunda ortaya çıkan risk demek doğru değildir. Ülkede yaşanan

ekonomi politikaları ile ülke yönetimlerinin politikadaki vermiş olduğu kararlarda bu risk türü üzerinde oldukça etkilidir.

2.4.5. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru ya da diğer bir isimle kambiyo riski, ülke paralarının değerinin diğer yabancı ülke para birimleri karşısında değer kaybetmesi veya bankaların döviz hesaplarında bulunan farklı ülke para birimlerinin birbirleri karşısında değer kaybetmesi durumunda, bankaların zarar etme olasılığı olarak tanımlanabilir (Bonner vd. 2015: 216). Döviz kuru riski, Bretton-Woods Konferansı sonrasında ülkelerin dalgalı kur rejimine geçmesi ve ülkeler arasındaki sermaye hareketliliğinin artmasından sonra, bankaların üzerinde durması gereken risk türlerinden biri haline gelmiştir (Kaval 2000: 28).

Bankaların yabancı para cinsinden sahip oldukları net pozisyon eğer açık pozisyon konumunda ise, bankalar yabancı para cinsinden yükümlülükleri için ihtiyat amaçlı bir miktar yabancı para bulundurmak zorundadırlar. Söz konusu yabancı paralar eğer piyasada yukarı yönlü bir fiyatlama yaparsa, bankalar zarar edecektir. Diğer taraftan, söz konusu yabancı paralar eğer piyasada aşağı yönlü bir fiyatlama yaparsa, bankalar açık pozisyonları sayesinde kazanç elde edeceklerdir (Chiaramonte 2018: 1). Fakat bankaların yabancı paralar cinsinden sahip oldukları pozisyon kapalı pozisyon konumunda ise, bankaların yabancı para yükümlülükleri varlıklarından daha az oranda demektir. Böyle bir durumda, yabancı paraların piyasada yukarı yönlü fiyatlaması bankalar açısından kar olurken, yabancı paraların piyasada aşağı yönlü fiyat hareketi bankalar açısından zarar oluşturacaktır (Karacan 2000: 24).

Döviz piyasaları genel olarak tüm dünyada, spekülasyon amaçlı hareketlerin oldukça yoğun olduğu bir şekilde yaşandığı piyasalardır. Bu piyasalarda işlem gören döviz cinsinden varlıkların fiyatını etkileyen ödemeler bilançosu dengesi, faiz oranları, satın alma gücü paritesi gibi birçok unsur bulunmaktadır. Ülkeler açısından gelecek dönemlerde döviz kurlarının ne olacağı ya da ne olabileceğini tahmin etmeye veya modellemeye yönelik olarak çok sayıda bilimsel araştırma yapılmış olsa da temel ekonomik göstergelere bağlı olarak fiyatlama yapan kurlar için kesin bir çözüm bulmak mümkün değildir (Stephens 2001: 8-9). Bu sebeple özellikle ülke

içerisinde belirsizlik ve güvensizlik durumlarının yaşandığı dönemlerde, bankalar hiç olmadığı kadar yüksek düzeyde döviz kuru riski ile karşı karşıya gelmektedir. Gerek bankaların gerekse ekonomik faaliyetlerde bulunan diğer işletmelerin döviz kuruna bağlı olarak karşılaştıkları üç çeşit kur riski bulunmaktadır. Bunlar, “işlem riski”, “muhasabe veya çevirme riski” ve “ekonomik risktir” (Sayım, Er 2009: 13). Bu risklerden ilki olan işlem riski, ulusal para ve herhangi bir işlemin gerçekleştirildiği yabancı para birimi arasında meydana gelen kur farklılıklarının nakit akışları üzerinde yaratmış olduğu etki olarak ifade edilmektedir. Bu risk türü, döviz kuru hareketlerinin gelecek dönemler için elde edilmesi gereken nakit akışları üzerinde yarattığı kar ya da zarar etme olasılığı olarak da tanımlanabilmektedir. Söz konusu risk türlerinden ikincisi muhasabe ya da diğer bir isimle çevirme riskidir. Bu risk, firmaların bilanço ve gelir tablosu gibi çeşitli tablolarında yer alan yabancı para cinsinden aktif ve pasiflerin, ulusal para birimine göre değerlendirilirken herhangi bir fiziki muhasabe işlemi yapılmaksızın değerlerde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir (Elliotand, Lindblom 2016: 39-40). Yeryüzündeki birçok ülkede döviz cinsinden yapılan işlemler muhasabe kayıtlarına aktarılırken, işlemlerin ulusal para birimine göre kaydedilmesi gerektiği yönünde kanunlar bulunmaktadır. Böyle bir durumda eğer kur farkları ilgili firmaların ya da bankaların aleyhinde ise zarar söz konusu olacaktır. Fakat kur farkı firma ya da bankanın lehine ise bu durum kar meydana gelecektir. Döviz kuru risklerinden sonuncusu olan ekonomik risk ise gerek bankaların gerekse diğer firmaların hem içinde bulunulan cari dönem için hem de gelecek dönemler için elde edilmesi hedeflenen nakit akışlarının döviz kurlarına bağlı olarak değişimini ifade eder (Atan 2002: 28-29).

2.4.6. Yönetim Riski

Bankaların başarı ve başarısızlık durumları değerlendirilirken, banka yöneticileri ya da karar verici mekanizmaların almış oldukları kararlar, uygulamaya koymuş oldukları politikalar ve bu uygulamalardan elde edilen sonuçlar oldukça önem arz etmektedir. Bankaların yönetiminde görev alan yöneticilerin tamamıyla alanında yetkin olması beklenemez (Alam vd. 2011: 56). Dolayısıyla, yönetim kadrosundan kaynaklı olarak ortaya çıkan sorunlar hem bankanın iç paydaşlarına hem de dış paydaşlarına yansiyarak piyasada ilgili banka için olumsuz bir izlenim

oluşturabilmektedir. Yönetici konumunda görev alan kişi ya da kişilerin yapmış oldukları hatalar, bankanın karlılık ve satış durumunu kötü yönde etkilemekle birlikte bankanın risk katsayısının yükselmesine sebep olacaktır. Bir firma için piyasa riskinin yüksek olması, firma değerinin düşerek gelirlerin azalmasına neden olacaktır. Diğer taraftan yönetim tarafından yapılan başarılı işler, banka paydaşlarına ve müşterilere olumlu izlenimler vererek banka değeri ve piyasa değerinin atmasına katkıda bulunacaktır (Kanalıcı 1997: 21-22).

2.4.7. İş ve Endüstri Riski

Ekonomik sistem içerisinde faaliyetlerini sürdüren herhangi bir sektörde ortaya çıkabilecek olumsuz ekonomik, sosyal veya davranışsal değişimler aynı sektörde faaliyet gösteren diğer tüm firmaları negatif yönde etkileyecektir. Diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe ortaya çıkan olumsuz bir değişim, tüm bankaları hatta tüm ekonomiyi bir bütün olarak etkileyebilecektir. Olumsuz anlamda ortaya çıkan bu gibi durumlar bankalara olan güveni sarsarak, banka karlılığı ve müşteri sadakatini düşürücü bir etki yaratacaktır (Funso vd. 2012: 31). Sonuç olarak, sözü edilen şekilde gündeme gelen ve tüm ekonomik birimlerin etkilenmesine sebep olan riske iş ya da endüstri riski veya sektör riski denilmektedir. Sektör riski sadece ortaya çıkmış olduğu sektör için bir sistematik risk olma özelliğine sahipken, diğer sektörler için sistematik olmayan risk sınıfında değerlendirilmelidir (Oktay 2013:46).

2.4.8. Finansal Risk

Finansal risk, bankaların çevresel ya da sektörel değişimlere uyum sağlayamaması sonucunda, faaliyetlerden elde etmiş olduğu gelirlerini kaybetme olasılığıdır. Diğer bir tanımda ise finansal risk, bankaların faaliyetleri neticesinde elde etmiş oldukları gelirlerle yükümlülüklerini, faiz ve vergi ödemeleri ile düzenli aralıklarla ortaklarına ödeme vaadinde bulunduğu kar paylarını ödeyemez duruma gelmesidir. Bu risk türü, bankanın kullanmış olduğu yabancı kaynakların yüksek olmasından, hasılatlardaki düşüşlerden, verilen kredilerin geri alınamamasından, verilen kredi kartı ödemelerinin zamanında yapılmamasından, girdi maliyetlerindeki artışlardan, çalışan grevlerinden, sunulan ürün ve hizmetlerin müşterilere hitap etmemesinden, sektörde yaşanan yoğun rekabet ortamına ayak uyduramamaktan ve likidite gereksiniminin yüksek olması gibi birçok nedene bağlı olarak ortaya

çıkabilmektedir. Dolayısıyla, banka yönetim mekanizmaları karar verirken, dikkatli olmalı ve finansal durumlarını dikkate alarak karar vermelidir (Ceylan, Korkmaz 2010:502).

2.4.9. Likidite Riski

Bankacılık sektörüne özgü en önemli risk türlerinden biri olan likidite riski en genel anlamıyla, bankaların nakit çıkışlarını karşılayabilmek için yeterince nakit girişi sağlayamamasıdır. Bankalar, tasarruf sahiplerinden ödünç almış oldukları gerek vadeli-vadesiz mevduatları geri ödeyebilmek gerekse fon talep eden kesime kredi kullandırmak ve vadesi gelen yükümlülüklerini karşılayabilmek için sürekli olarak likit paraya ihtiyaç duyacaklardır. Likidite riski ile karşı karşıya kalan bir bankanın sözü edilen faaliyetleri yerine getirmesi mümkün olmayacaktır. Bu yüzden bankaların likidite riskine karşı çok hassas olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda bankalar için likit durumda olmak, yeni yatırım fırsatlarının ve mevcut piyasa fırsatlarının da değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Parasız 2000: 89).

BDDK tarafından 7 Şubat 2001 yılında Resmi Gazete aracılığıyla yayınlamış olan Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Hakkındaki Yönetmelik'te piyasa ile ilgili ve fonlama ile ilgili olarak da iki ayrı likidite riski tanımı yapılmıştır. Buna göre piyasa için yapılmış olan likidite riski, “Bankanın piyasaya gerektiği gibi girememesi, bazı ürünlerdeki sıkı piyasa yapısı ve piyasalarda oluşan engeller ve bölünmeler nedeniyle pozisyonlarını uygun bir fiyatta, yeterli tutarlarda ve hızlı olarak kapatamaması veya pozisyonlardan çıkamaması durumunda ortaya çıkan zarar ihtimalini” ifade etmektedir. Fonlamaya ilişkin likidite risk ise, “nakit giriş ve çıkışlarındaki düzensizlikler ve vadeye bağlı nakit akımı uyumsuzlukları nedeniyle fonlama yükümlülüğünü makul bir maliyet ile potansiyel olarak yerine getirememe ihtimalini” ifade etmektedir (BDDK 2001: 14).

Bankalar gerek vadesi gelen yükümlülüklerini ve yasal sorumluluklarının yerine getirebilmek gerekse bankacılık faaliyetlerini sürekli ve istikrarlı bir şekilde sürdürebilmek için optimal düzeyde likit varlık bulundurmak zorundadırlar. Bankalar için optimal düzeyde likit varlık bulundurma gerekliliğinin dört temel gerekçesi vardır (Atan 2002: 25). Bunlar;

- Toptan fonların yenilenmesi veya perakende fonların çekilmesi durumunda ortaya çıkacak net fon çıkışlarının tekrar yerine getirilmesi,
- Planlanan dönemler için beklenen nakit girişlerinin sağlanmadığı durumlarda, eksik fonların sağlanması,
- Beklenmeyen sorumlulukların ortaya çıkması durumunda, gereksinim duyulan fonları bulmak,
- Bankaların yeni yatırımlara, yeni ortaklıklara, yeni işlere girme veya yönelme isteği.

Likidite açısından sıkıntılar yaşayan bankalar, kısa vadede yükümlülüklerini artırmak suretiyle veya aktiflerinde bulunan çeşitli varlıklarını makul maliyetlerde en az kayıplar vererek nakde çevirmek suretiyle gereksinim duyduğu fonları sağlayamayabilir. Olağanüstü hallerde, likidite düzeyinin yetersiz olması bankaların vadesi gelen yükümlülüklerini yerine getirememesine neden olabilir. Böyle bir durumda eğer ilgili kurumun yeterli düzeyde likit varlığı yoksa uzun dönemde karlılık çok ciddi zarar görebilir hatta banka iflas bile edebilir (Anderson 2001: 23).

2.4.10. Kredi Riski

Bankaların, en temel ve en önemli faaliyetlerinin başında ekonomik birimlere kredi ya da finansman desteği sağlamak gelmektedir. Banka karar verici mekanizmalarının kredi verirken, müşterinin kredibilitesini dikkate alarak en doğru kararı vermesi bu açıdan oldukça önemlidir. Çünkü verilen kredilerin geri toplanamaması bankaların bilanço yapısını ve geleceğini ciddi ölçüde etkileyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bankaların karşılaştığı en temel risklerden biri de kredi riskidir (Karacan 2000: 29). Kredi riski en basit şekliyle, kredi verilen müşteri ya da ekonomik birimlerin kredi koşullarını yerine getirmemesi ve geri ödeme yapılan kaynaklardan alınan kaynakların mevcut zararı karşılayamamasıdır. Diğer bir ifade ile kredi riski, borçlunun bankalardan kullandığı borcu geri ödememesi ya da ödeyememesi durumlarında ortaya çıkan zarar etme durumudur (Berk 2001: 183).

BDDK tarafından 2001 yılında yürürlüğe konulan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Hakkında Yönetmelik” kapsamında kredi riski, “banka müşterisinin yapılan sözleşme gereklerine uymayarak yükümlülüğünü kısmen veya tamamen

zamanında yerine getirememesinden dolayı bankanın karşılaştığı durum” şeklinde ifade edilmiştir (BDDK 2001: 14).

Vadesi bir yıla kadar olan borçlanma araçlarının alınıp satıldığı piyasalar olarak tanımlanan para piyasalarında, kredi riski oldukça yüksektir. Söz konusu piyasalarda, ekonomik birimlerin bazıları fonları ödünç alırken, diğerleri fonlarını fon talep eden kesimlere ödünç olarak vermektedirler. Bu ikili ilişkide borç veren taraf için her zaman kredi riski bulunmaktadır. Borcu veren taraf, çok karlı bir faiz oranından fon talep eden kesime borç vermiş olsa bile borçlu, borcunu ödemediği takdirde her durumda borç veren ya da alacaklı olan taraf zararla karşı karşıya gelebilmektedir (Kutlar, Sarıkaya 2003: 2; Menicucci, Paolucci 2016: 86).

Bankalar, ekonomik birimlere veya ekonomide fon talebinde bulunan kesimlere kredi kullanırken genel olarak, maddi gücü zayıf olan kişi ve kurumlara kredi vermek konusunda istekli değildir. Bu kesimlere kredi kullanırken bankalar, çeşitli teminat ve güvence almaktadırlar. Bu sayede bankalar hem kredilerin geri döngüsünü garanti altına almakta hem de kredi portföyünü genişleterek ihtiyat amaçlı karşılıklar ayırmak suretiyle risk durumunu minimum seviyelere indirmeyi amaçlamaktadırlar (Jakubík, Heřmánek 2008: 1). Ancak, geleneksel bankacılık modeli kapsamında alınan tüm bu önlemler, kredi riskinin azaltılması açısından yeterli olmamaktadır. Özellikle ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemlerde, banka kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan aksaklıklar bankaları zarara uğratabilmektedirler (Özyurt 2003: 34).

Bankalarda kredi riskinin yönetimindeki temel amaç, uygun koşullar altında, bankaların karşı karşıya kalabilecekleri risklerin yönetilerek, risk ayarlı getirinin maksimum seviyelere taşınmak istenmesidir. Bankalar gerek içinde bulundukları sektörde istikrarlı bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmek gerekse ulusal ve uluslararası alanda rekabet gücü yakalayabilmek için, portföylerinde bulunan tüm krediler ve kredili ürünlerin risklerini etkin bir şekilde yönetmek zorundadırlar (Jorion 2007: 409).

Kredi riskinin etkin bir şekilde yönetimi, risk yönetim sürecinde oldukça önemlidir. Bu riskin başarılı bir şekilde yönetimi uzun vadede banka başarısı ve banka karlılığına ciddi ölçüde pozitif yönde bir etki yapabilmektedir. Bankalar kredi

talep edenlere cevap verirken, hangi kredilerin olumlu değerdendirileceğine, hangi kredilere ise risk taşıdığı için olumsuz değerdendireceğine karar vermek durumundadırlar. Dolayısıyla, bankalar kredi taleplerini değerdendirirken bazı unsurları dikkate almaktadırlar (Saker 1998: 123). Bunlar;

- **Karakter:** Bankadan kredi talebinde bulunan kişi ya da kurumların ne kadar dürüst davrandıklarının ve ilgili kesimlerin karakter yapısının analizinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda borçluların, kredinin geri ödenmesinde istekli olup olmadıkları da burada değerdendirilmektedir.
- **Kapasite:** Bankadan kredi talebinde bulunan kişi veya kurumların borcunu geri ödeme gücünün tespiti için kullanılır. Ekonomik faaliyetlerde bulunan kurumlar için bu değerdendirme finansal tablo analizleri yardımıyla yapılmaktadır. Ayrıca, kapasitesi artan herhangi bir firma daha çok alım yapacağı için ilgili firmalara yapılan kredili satışların hacmi artacaktır. Firmanın yatırımları ve gelecek dönemlerdeki hedefleri de bu aşamada değerdendirilmektedir.
- **Kapital:** Kredi talep eden kesimlerin, krediyi geri öderken güçlü bir sermaye yapısına sahip olmaları gerekmektedir. Bankalar, finansman talebinde bulunan kişi veya kurumların sermaye yapılarını değerdendirerek karar vermektedirler.
- **Karşılık:** Bankalar kredi taleplerini değerdendirirken, riskli gördüğü durumlarda müşteriden güvence almak isteyebilir. Bunun sebebi, müşteri borcunu ödeyemez ya da ödemezse, bankanın kendini garantiye almak istemesidir. Eğer borçlu borcunu ödemezse banka bu durumda, verilen teminatları nakde dönüştürmek suretiyle alacağını tahsil edecektir. Burada, teminat gösterilen varlıkların likidite düzeyinin yüksek olması da oldukça önemli bir husustur.
- **Koşullar:** Bankalar için, kredi talebinde bulunan kurumların faaliyette bulunduğu ülkenin ekonomik şartları ve yine faaliyet gösterilen sektörün sahip olduğu imkânlar oldukça önemlidir. Dolayısıyla, bankalar bu aşamada ülke ekonomilerinin ve sektörlerin genel ekonomik görünümelerini dikkate alarak karar vermektedirler.

2.4.11. Operasyonel Riskler

Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde bankalarda operasyonel risk, “banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilememesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıpları ya da zarara uğrama ihtimali” olarak tanımlanmıştır (BDDK 2001: 8).

Operasyonel risk genel anlamda, bankalarda kredi, likidite ve piyasa riski dışında kalan tüm riskleri ifade etmektedir. Basel Komitesi söz konusu riski, uygun olmayan veya verimli bir şekilde işlemeyen iç süreçler, inşalar, bilişim sistemleri veya dış etkenler sebebi ile ortaya çıkan zarar uğrama ihtimali olarak tanımlamıştır. Söz konusu risklerin sayısal verilere dönüştürülerek ölçülmesi ve analiz edilmesi diğer risk unsurları kadar kolay olmamaktadır. Fakat bu riskin ölçülmesinin zor olması, risk olarak algılanmaması anlamını taşımamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bankalar ve diğer finansal kuruluşların karşı karşıya kalabilecekleri operasyonel riskleri dört grupta incelemek mümkündür (Pişkinoglu 2003: 44-45). Bunlar;

- **İnsan Kaynaklı Riskler:** Bu riskler genel olarak, işverenlerin başarısızlığı, çalışan personelin başarısızlığı, çalışan personel sayısının yeterli düzeyde olmaması, kuruma uygun olmayan kurum kültürü ile çalışılması, kurum içindeki çıkar çatışmaları, sektörde personel hareketliliğinin fazla olması, iyi niyetin kötüye kullanılması, sahtekârlık, ihmaller, vb. sebeplerden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır.
- **Süreçlerden Kaynaklanan Riskler:** Banka ya da kurum faaliyetlerinin işleyişiyle ilgili süreçlerin olmaması ve yanlış tasarlanan sistemlerin uygulamamasından kaynaklı olarak ortaya çıkacak riskler bu kategoride değerlendirilmektedir.
- **Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Riskler:** Bu risk türü, bilişim teknolojileri donanım ve yazılım sistemleri, iletişim teknolojileri, bilgi

depolama alanları gibi aksaklıklardan kaynaklı olarak ortaya çıkan riskleri kapsamaktadır.

- **Dış Olaylardan Kaynaklanan Riskler:** Bankalar veya diğer finansal kurumlar için, bu riskin tamamını tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü söz konusu riske sebep olabilecek çok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, devlet yapısında meydana gelen değişiklikler, faaliyet gösterilen sektörün genel yapısında meydana gelen değişimler, fiziksel çalışma ortamları, doğal afet kaynaklı olaylar, toplumsal, politik ve ekonomi kaynaklı sorunlar vb. olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, banka ya da firmaların dışardan almış oldukları hizmetlerin, sözleşmede belirtilen hususlar kapsamında gerçekleştirilmemesi, hizmet alınan kurumların iflas etmesi ya da tasfiye edilmesi gibi üçüncü çıkar gruplarından kaynaklanan riskler de bu kategoride değerlendirilebilir. Bunlara ek olarak, terör olayları, bombalı saldırılar, kara para aklama, kurumsal web sitelerinin dış müdahalelerle kötüye kullanımı gibi daha birçok olay söz konusu riskle kurumları karşı karşıya getirebilir. Bankalar açısından doğru operasyonel risk verilerine ulaşmak, başarılı bir risk yönetim süreci açısından çok önemlidir. Operasyonel riskin ölçülmesindeki temel amaç, geçmişte yapılmış olan hatalardan elde edilen tecrübelerle, gelecek dönemler için hedeflenen beklentilerin bir araya getirilmek suretiyle muhtemel kayıpların en aza indirilmesidir (Crouhy vd. 2006: 325-326).

2.4.12. Yoğunlaşma Riski

Yoğunlaşma riski, bankalar tarafından kullanılan kredilerin, büyük bir kısmının belirli bir müşteri ya da müşteri grubuna kullanılması sonucunda ortaya çıkabilecek riskleri ifade etmektedir (Düllmann, Masschelein 2007: 55). Söz konusu kişi veya kişilerin geri ödemede yaşayacağı bir sorun, bankaları oldukça zor bir durumla karşı karşıya getirecektir. Diğer taraftan bu risk, belirli bir müşteri ya da müşteri grubu ile olabileceği gibi sektörler bazında da meydana gelebilmektedir. Bankalar bu risk türünü başarılı bir şekilde yönetebilmek için öncelikli olarak, kullanılan kredilerin yoğunlaştığı müşteri ya da sektörleri belirlemelidir (Kolari, Gup 2004: 13). Bunun devamında, yüksek risk profiline sahip müşterilerin ödeme

performansları sürekli ve düzenli olarak kontrol edilmelidir. Bunlara ek olarak, yoğunlaşma riskinin ortaya çıkmasını engelleyebilmek için karar verici mekanizmalar tarafından belirli bir müşteri ya da müşteri grubu ile belirli bir sektöre verilebilecek kredi tutarlarına tavan fiyat uygulaması yapılabilmektedir (Canabarro, Duffie 2003: 122).

2.4.13. Ülke ve Transfer Riski

Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik kapsamında bankalar açısından ülke riski, “uluslararası kredi işlemlerinde, krediyi alan kişi ya da kuruluşun faaliyette bulunduğu ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısı nedeniyle yükümlülüğün kısmen veya tamamen zamanında yerine getirilememesi ihtimali” olarak tanımlanmıştır. Aynı yönetmelik kapsamında bankalar açısından transfer riski ise, “krediyi alan kişi ya da kuruluşun bulunduğu ülkenin ekonomik durumu ve mevzuatı nedeniyle döviz borcunun aynı türde veya konvertibl diğer bir döviz ile geri ödenememe ihtimali” olarak ifade edilmiştir.

Bankalar, özellikle kredilendirme sürecinde ülke riskine oldukça fazla önem vermektedirler (Dietrich, Wanzenried 2009: 2). Ülke riski bankalar açısından, yabancı ülkelere, kurum ya da kuruluşlara verilen kredilerde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Söz konusu riskin ölçülmesinde, Moody’s, Standard and Poor’s ve Fitch gibi uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından ülkelere verilen notlar veya puanlamalar dikkate alınmaktadır. Derecelendirme kuruluşları tarafından ülkelere verilen puanlar, ülkelerin rakamsal olarak ifade edilebilen değerleri ve bu değerlerin toplam riskli varlıklar içerisindeki ağırlıkları dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Diğer taraftan transfer riskinden korunabilmek için, ülkelerin risk skorlarına bakılmak suretiyle, ülkelerin ekonomik sistemlerindeki döviz kısıtlamaları hakkında bilgi edinmek ve yeni yasal düzenlemeleri takip etmek oldukça önemlidir (Ekenel 2009: 35).

2.4.14. İtibar Riski

Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde bankalar açısından itibar riski, “faaliyetlerindeki başarısızlıklar ya da mevcut yasal düzenlemelere uygun davranılmaması neticesinde bankaya duyulan

güvenin azalması veya itibarının zedelenmesi ile ortaya çıkabilecek kayıplar” olarak ifade edilmiştir. Bu risk yalnızca tek bir banka için önem ifade etmeyebilir. Ancak, bankacılık sektörünün geneli açısından ele alındığında çok önemli bir risk türüdür. Örnek olarak, uluslararası alanda faaliyet gösteren herhangi bir bankanın, elektronik ya da mobil bankacılık faaliyetlerinin itibar riskine maruz kalması, diğer bankaların da güvenilirlik düzeyinin sorgulanmasına sebep olabilir. Bankacılık sektöründe bu türden durumların sürekli olarak gündeme gelmesi ise tüm bankacılık sektörüne zarar vererek, sektörü durma noktasına getirebilir (Ekenel 2009: 36).

2.4.15. Yasal Düzenleme Riski

Bankacılık sektörü için önceki literatür dikkate alınarak sunulmuş olan risklerden sonuncusu “yasal düzenleme riskidir”. Bu risk, bankacılık sektörü açısından gerek ulusal gerekse uluslararası alanda karar verici mekanizmalar tarafından yapılan ve uygulamaya konulan yasal düzenleme, kanun ve kararnamelerden kaynaklı olarak ortaya çıkan zarara uğrama ihtimalini ifade etmektedir. Söz konusu risk, yeterli olmayan veya yanlış olan yasal bilgiler ve dokümanlar nedeni ile banka alacaklarının değer kaybetmesi, geri ödenmeme veya borçlu tarafların yükümlülüklerinin beklenenden daha fazla olmasını ifade etmektedir.

Karar verici otoriteler tarafından oluşturulan ve yürürlüğe konulan yasal düzenlemeler, bankaların karlılık seviyelerini ve banka faaliyetlerini ciddi ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Mevcut düzenlemeler, bankacılık sektörü ile ilgili olarak yaşanan bir sorunun çözümünde yetersiz kalabilir ya da bir banka için alınan özel bir karar ile tüm bankacılık sektörüne zarar verilebilir. Bunun yanı sıra, ülkelerde sık sık yasal değişiklikler yapılması da banka faaliyetlerinin sürekli olarak değişmesine ve ekonomik olarak belirsizliklere neden olabilmektedir. Dolayısıyla, yasal risklere karşı yasaların sık sık değiştirilmesinin neden olacağı zararlar ile yeni yasal düzenlemeler ile katlanılacak olan ek maliyetler bankaları maddi açıdan yıpratabilmektedir. Bankacılık sektörü, sözü edilen hususları dikkatli bir şekilde değerlendirerek ve bu hususlar kapsamında önlemler alarak söz konusu riski minimum seviyelere indirebilirler (Atan 2000: 35).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE ÇOK BOYUTLU PERFORMANS ANALİZİ

Bu bölümde, öncelikle çalışmanın amacına uygun olarak önceki literatür incelenerek kronolojik olarak özetlenmiştir. İkinci aşamada, seçilen banka örnekleminin çok boyutlu performansının analizi için objektif kriter ağırlıklandırma tekniklerinden SPC, subjektif kriter ağırlıklandırma tekniklerinden RANCOM ve alternatiflerin sıralanmasında yararlanılan AROMAN tekniklerinin uygulama prosedürleri verilmiştir. Üçüncü aşamada, önerilen model kapsamında elde edilen ampirik bulgular rapor edilmiş olup, dördüncü aşamada, önerilen modelin tutarlılığı çeşitli duyarlılık analizleri ile desteklenmiştir. Son bölüm olan beşinci bölümde ise genel değerlendirmelere ve politika önerilerine yer verilmiştir.

3.1. Literatür İncelemesi

Literatürde, bankacılık sektörünün ya da bankaların performansına yönelik olarak ÇKKV yöntemleri kapsamında gerçekleştirilen birçok ulusal ve uluslararası düzeyde ampirik çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı bu bölümde özetlenmiştir.

Havrylchyk (2006), Polonya bankacılık sisteminin 1997-2001 dönemine ilişkin etkinlik analizinde VZA yöntemini kullanmıştır. Çalışma sonucunda yabancı sermayeli bankaların, ulusal sermayeli bankalara göre daha başarılı oldukları rapor edilmiştir.

Chang (2006), GİA yöntemini kullanarak Tayvan'da faaliyet gösteren 15 ticari bankanın 2000-2002 dönemine ilişkin performansını karşılaştırmıştır. Banka performansını etkileyen kriterlerin tespiti amacıyla yapılmış olan çalışma sonucunda, ilgili dönemde banka performansına en fazla etki eden faktörlerin, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı olduğu ifade edilmiştir.

GİA yöntemini kullanarak Ho, Wu (2006) Avusturalya’da bulunan 3 ticari bankanın 2000 yılına ilişkin performansını değerlendirmiştir. Yapılmış olan analizler sonucunda ilgili dönemde diğer iki bankaya kıyasla Commonwealth Bank of Australia’nın daha başarılı bir performans ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Yunanistan bankacılık sektörüne kayıtlı 16 mevduat ve 14 kooperatif bankasının performansını değerlendiren Kosmidou, Zopounidis (2008), banka performansının değerlendirilmesi için eşit ağırlık ve PROMETHEE yöntemlerini kullanmışlardır. 2003-2004 dönemi için gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir; Kooperatif bankaları için yapılmış olan başarı sıralamasına göre 2003 yılında en başarılı banka Cooperative Bank of Pieria olurken, 2004 yılında Cooperative Bank of Trikala olmuştur. Ayrıca, en büyük ölçekli 5 mevduat bankası arasında en başarılı banka Alpha Bank olurken, en büyük ölçekli 9 mevduat bankası arasında ise en başarılı banka 2003 döneminde Bank of Attica, 2004 döneminde Laiki Bank olarak rapor edilmiştir.

Seçme vd. (2009), Türkiye’deki 5 bankanın performansını Bulanık AHP ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda 2007 yılı için Ziraat Bankası’nın en iyi performansa sahip olduğu, buna karşın Yapı Kredi Bankası’nın ise en kötü performansa sahip olduğunu rapor edilmiştir.

Bulanık AHP ve VIKOR yaklaşımları kapsamında BİST’te işlem gören 13 ticari bankanın 2008 yılına ait performansı Çetin, Çetin (2010) tarafından analiz edilmiştir. Söz konusu dönem için yapılmış olan performans sıralamasında, en başarılı banka Garanti Bankası olurken, en başarısız banka Alternatif Bank olmuştur.

Türkiye’de bulunan 3 katılım bankasının 2001-2007 zaman periyodu için performansı eşit ağırlık ve TOPSIS yaklaşımları kapsamında Demireli (2010) tarafından incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde performansı en yüksek olan banka, Vakıf Katılım olarak tespit edilmiştir.

Yunanistan bankacılık sektörüne kayıtlı bankaların 2001-2005 dönemine ilişkin performans değerlendirmesi PROMETHEE II yöntemine dayalı olarak Doumpos, Zopounidis (2010) tarafından yapılmıştır. Çalışma sonucunda yazarlar, değerlendirme ölçütlerinin performans üzerinde oldukça etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

VZA yöntemi kapsamında Malezya'daki 21 bankanın 2002-2009 dönemine ilişkin performansı San vd. (2011) tarafından analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde yerel bankaların yabancı bankalara göre daha başarılı bir performansa sahip oldukları sonucu rapor edilmiştir.

Dinçer, Görener (2011), tarafından gerçekleştirilen çalışmada, farklı sermaye yapısına sahip Türk bankalarının performansı incelenmiştir. 2002-2008 döneminin değerlendirildiği çalışmada, AHP ve VIKOR metotları kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yabancı bankaların, 2004 ve 2007 yıllarında ise kamu sermayeli bankaların performansının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

2005-2011 dönemi için, Türkiye'de faaliyet gösteren 4 İslami bankanın etkinliği ve verimliliği uzman görüşü ve TOPSIS metotlarına dayalı olarak Yayar, Baykara (2012) tarafından incelenmiştir. Çalışma sonucunda Albaraka Türk etkinlik düzeyi en yüksek banka olarak tespit edilirken, Bank Asya ise verimliliği en yüksek katılım bankası olarak tespit edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde negatif piyasa koşullarının banka performansını ve verimliliğini olumsuz yönde etkilediği rapor edilmiştir.

Lemonakis (2012), tarafından PROMETHEE yöntemi kullanılarak 15 AB ülkesinde bulunan ticari bankaların 2005-2009 dönemine ait performansı değerlendirilmiştir.

Gri İlişkisel Analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, BİST'te işlem gören 10 bankanın performansı Doğan (2013) tarafından karşılaştırılmıştır. 2005-2011 periyodu için yapılan analizler sonucunda, en başarılı performansa sahip olan bankanın Akbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gishkori, Ullah (2013) çalışmalarında 2007-2011 dönemi için VZA ve Tobit Regresyon yöntemlerini kullanarak Pakistan'daki farklı mülkiyet yapısına sahip bankaların etkinlik düzeylerini değerlendirmiştir. Çalışma sonunda, 2007 yılında 5 bankanın, 2008 yılında 8 bankanın, 2009 yılında 20 bankanın, 2010 yılında 27 bankanın ve 2011 yılında ise 23 bankanın hedeflenen etkinlik düzeylerine eriştikleri sonucuna ulaşılmıştır. Buna ilaveten, Tobit regresyon analizleri ise banka

düzeyindeki göstergelerin teknik etkinlik seviyesine ulaşmak için oldukça önemli belirleyiciler olduğunu göstermektedir.

Rozzani, Rahman (2013), CAMELS metodolojisi kapsamında Malezya'da bulunan 19 ticari ve 16 katılım bankasının 2008-2011 dönemine ait finansal etkinlik düzeylerini analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, sermaye yeterliliği ve karlılık kriterlerine göre ticari bankalar, katılım bankalarına göre daha başarılı bir performans göstermektedir.

Bulanık AHS ve bulanık TOPSIS yaklaşımlarının kullanıldığı çalışmada Akkoç, Vatansever (2013), BİST'te işlem gören 12 bankanın 2013-2017 dönemine ilişkin performansını incelemiştir. Analizler neticesinde, her iki yöntem kapsamında elde edilen sonuçların birbirine benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir.

Mandic vd. (2014) Bulanık AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak Sırbistan'daki ticari bankaların performansını değerlendirmişlerdir. 2005-2010 dönemi için yapılan değerlendirmeler Banca Intesa'nın en başarılı banka olduğunu, buna karşın Moskovska Bank'ın ise en başarısız banka olduğunu ortaya koymaktadır.

GİA yönteminin kullanan Özçelik, Öztürk (2014), sürdürülebilirlik raporu yayınlayan 3 bankanın sürdürülebilir performansını değerlendirmiştir. Çalışmanın sonunda, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın sürdürülebilirlik performansı açısından ilk sırada yer aldığı, bu bankayı ise Garanti Bankası ile Akbank'ın takip ettiği belirlenmiştir.

Özel sermayeli 13 ticari bankanın, 2006-2012 zaman dönemine ilişkin karlılık durumları Bağcı, Rençber (2014) tarafından ele alınmıştır. Eşit ağırlık ve PROMETHEE yaklaşımlarından yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmanın ilk dört yılında sırasıyla Finansbank, Garanti Bankası, Ziraat Bankası ve Denizbank birinci sırada yer alırken analizin son üç yılında Halkbank en başarılı banka olarak belirlenmiştir.

Farklı sermaye yapısına sahip 13 ticari bankanın 2010 yılına ilişkin performansını analiz eden Çelen (2014), Bulanık AHP ve TOPSIS yöntemlerini tercih etmiştir. Çalışma sonucunda en başarılı banka Akbank iken, en başarısız banka ING Bank olmuştur.

Eşit Ağırlık, TOPSIS ve M-TOPSIS yöntemlerini tercih eden Chaudhuri, Ghosh (2014), kamu ve özel sermayeli 29 Hint bankasının 2007-2013 yıllarına ait performansını karşılaştırmıştır. Hem TOPSIS hem de M-TOPSIS yönteminden elde edilen bulgulara göre kamu sermayeli bankalardan Indian Bank, özel sermayeli bankalardan ise City Union Bank analiz dönemlerinde en iyi performansı göstermiştir.

İran'da faaliyet gösteren özel sermayeli bankaların performansı Rezaei, Ketabi (2016) tarafından karşılaştırılmıştır. Bulanık AHP ve TOPSIS yöntemleri kapsamında gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda, Bank Mellat'ın diğer bankalara kıyasla daha başarılı bir performansa sahip olduğu ortaya konmuştur.

Aras vd. (2016), Türkiye'de faaliyet gösteren 7 bankanın sürdürülebilirlik performansını Entropi ve TOPSIS yöntemlerine dayalı olarak irdelemişlerdir. Çalışmanın sonunda, sürdürülebilirlik boyutları açısından geleneksel bankalar ile katılım bankalarının performansları arasında belirgin bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sürdürülebilirlik performansının analiz edildiği çalışmada Rebai vd. (2016), Fransa'da faaliyet gösteren 3 bankayı ele almışlardır. AHP yönteminin kullanıldığı çalışma neticesinde, söz konusu bankaların sürdürülebilir olmaktan çok uzakta oldukları ifade edilmiştir.

Yamaltdinova (2017) çalışmasında 15 Kırgız mevduat bankasının 2010-2014 dönemine ilişkin performansını değerlendirmek amacıyla Uzman görüşü ve TOPSIS yöntemlerinden faydalanmıştır. Kullanılan yöntemlerden elde edilen bulgular, ilgili dönemlerde performans açısından en başarılı bankanın Demir Kyrgyz International Bank olduğunu göstermektedir.

Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS yaklaşımları kapsamında Hindistan'da faaliyet gösteren büyük ölçekli 6 ticari bankanın sürdürülebilirlik açısından performansı Raut vd. (2017) tarafından araştırılmıştır. Çalışma neticesinde, çevre dostu yönetim sisteminin diğer kriterlere kıyasla daha geri planda kaldığı görülmüştür. Ayrıca, kurumsal sosyal sorumluluk kavramının, çevresel sorunları çözmede yetersiz kaldığı da ifade edilmiştir.

Malezya Borsasına kayıtlı 8 bankanın 2011-2015 yıllarına ilişkin performansını analiz eden Siew vd. (2017), Eşit ağırlık ve TOPSIS modelinden faydalanmışlardır. Analiz kapsamına alınan dönemlerde CIMB Group Holdings Berhad bankasının diğer bankalara kıyasla daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Entropi, ARAS, MOOSRA ve COPRAS metodolojilerinin kullanıldığı çalışmada Ömürbek vd. (2017), aktif büyüklüğü açısından en büyük paya sahip 7 Türk mevduat bankasının sürdürülebilirlik performansını analiz etmişlerdir. Çalışmada, bankaların sürdürülebilirlik performansının belirlenmesi açısından en önemli performans kriterinin kapsam 2 emisyonu olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, kullanılan üç yönteme göre de sürdürülebilirlik performansı en yüksek olan banka Ziraat Bankası, en düşük banka ise Vakıfbank'tır.

Wanke vd. (2018) çalışmasında BRICS ülkelerinde faaliyet gösteren bankaların performans analizinde Bulanık TOPSIS ve Bootsrap Regresyon modelini uygulamıştır. 2010-2014 dönemi için yapılmış olan çalışma neticesinde, bankacılık sisteminin etkinlik düzeyi ile ülkedeki tasarruf ve GINI indeksi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Türkiye’de faaliyet gösteren 8 mevduat bankasının sürdürülebilirlik performans skorları ile bankaların piyasa değerleri arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı Aras vd. (2018) tarafından incelenmiştir. Çalışmada, Entropi ve TOPSIS yaklaşımlarına dayalı olarak sürdürülebilirlik performans skorları belirlenmiştir. Daha sonra, söz konusu skorlar ile bankaların piyasa değerleri arasında herhangi bir önem düzeyinde anlamlı ya da anlamsız bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için spearman sıra korelasyon testi analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları, uzun vadede sürdürülebilirlik performansı ile piyasa değeri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

1999-2015 dönemi için, farklı sermaye yapısına sahip 40 Hint bankasının performansı TOPSIS yöntemi kapsamında, Banu, Santhiyavalli (2018) tarafından analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler doğrultusunda seçilen dönemler için, South Indian Bank, Bank of Baroda, Deutsche Bank, Citibank ve State Bank of Travancore’ın istikrarlı olarak performansı en yüksek bankalar arasında yer aldıkları görülmüştür.

Işık (2019), Türk mevduat bankacılığı sektörünün finansal performansını 2008-2017 dönemi için Entropi ve ARAS yöntemleri kapsamında değerlendirmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda, sektörün performansına etki eden en önemli performans kriterinin faiz dışı gelirler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, söz konusu dönem için sektörün performansının en yüksek olduğu yıl 2010 yılı olarak rapor edilmiştir.

GİA yaklaşımının kullanıldığı çalışmada Kestane, Kurnaz (2019), Türk bankacılık sektöründeki bankaların çevresel ve finansal sürdürülebilirlik performansını analiz etmiştir. Çalışma neticesinde, Akbank'ın çevresel açıdan en iyi performansı gösterdiği, İş Bankası'nın ise finansal açıdan en iyi performansı gösterdiği belirtilmiştir.

Akbulut (2019), CRITIC ve EDAS prosedürlerini kullanarak, İş Bankası'nın 2009-2018 yıllarına ilişkin performansını analiz etmiştir. Çalışma neticesinde, söz konusu banka için 2009 yılı en başarılı, 2018 yılı ise en başarısız dönem olarak rapor edilmiştir.

Hindistan'da bulunan 5 kamu ve 5 özel bankanın 2012-2016 dönemi örneklemine kullanan Laha, Biswas (2019), çalışmalarında Entropi ve CODAS bütünsel modelini önermişlerdir. Çalışmada özel sermayeli bankaların, kamu sermayeli bankalara kıyasla daha üstün bir performans sergiledikleri tespit edilmiştir.

Polonya'da faaliyet gösteren 14 ticari bankanın sürdürülebilirlik performans analizi TOPSIS yöntemi kapsamında Korzeb, Samaniego-Medina (2019) tarafından karşılaştırılmıştır. 2015-2017 dönemini konu alan çalışma sonucunda yazarlar, kamu bankalarının yabancı bankalara kıyasla sürdürülebilirlik faaliyetlerine daha çok önem verdiklerini ortaya koymuşlardır.

Aktif büyüklüğü açısından en büyük 10 Türk mevduat bankasının 2018 yılına ilişkin performansını analiz eden Akbulut (2020), çalışmasında Gri Entropi, PSI ve ARAS yöntemlerini tercih etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular gerek PSI yaklaşımına göre gerekse ARAS yaklaşımına göre söz konusu dönemde en iyi performansı ortaya koyan bankanın Ziraat Bankası olduğunu göstermektedir.

Nosratabadi vd. (2020), 8 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren 16 ticari bankanın sürdürülebilirlik performansını değerlendirmişlerdir. Analizler

doğrultusunda Norveç ve Alman bankalarının göstermiş oldukları performansın diğer ülke bankalarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Işık (2020) çalışmasında SD, MABAC ve WASPAS yöntemlerinden oluşan hibrid bir modelle Türkiye'deki 3 kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankasının 2014-2018 dönemi için performansını analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu dönemde Türk Eximbank'ın daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Türk bankacılık sektörüne kayıtlı ticari bankaların sosyal, çevresel ve ekonomik performansı Eş, Kamacı (2020) tarafından karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda diğer bankalara kıyasla İş Bankası'nın daha başarılı bir performansa sahip olduğu rapor edilmiştir.

Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı mülkiyet yapısına sahip mevduat bankalarının 2016-2019 dönemine ilişkin performans değerlendirmesi Aydın (2020) tarafından SD ve COPRAS metotlarına dayalı olarak yapılmıştır. Çalışma sonucunda performansı en yüksek olan bankanın Garanti Bankası olduğu rapor edilmiştir.

Sama vd. (2021), 2018-2019 dönemi için Hindistan'daki 18 özel sektör bankasının performansını CRITIC-TOPSIS ve CRITIC-GİA yöntemlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Analizler için seçilen yöntemlerin uygulanması neticesinde HDFC Bank'ın ilk sırada, Bandhan Bank ikinci sırada olduğu belirlenmiştir. Diğer bankalara ilişkin sıralamaların ise değişiklik gösterdiği ifade edilmiştir.

Özel sermayeli Türk mevduat bankalarının, 2015-2018 dönemi için faiz gelir ve faiz giderleri açısından performansını değerlendiren Işık, Ersoy (2020), çalışmalarında CRITIC-EDAS yaklaşımlarını kullanmışlardır. Çalışma neticesinde Akbank'ın ilgili dönemler boyunca diğer bankalara kıyasla daha başarılı bir performansa sahip olduğu rapor edilmiştir.

2012-2017 periyodu için Sırbistan'da faaliyet gösteren 25 ticari bankanın performansı Marjanović, Popović (2020) tarafından değerlendirilmiştir. CRITIC ve TOPSIS yaklaşımları kapsamında gerçekleştirilen çalışma sonucunda, finansal açıdan sağlamlık ve likidite göstergelerinin, banka performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.

Türk bankacılık sektörünün sürdürülebilirlik performansının araştırıldığı çalışmada Oral, Gençdoğan (2020), AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, bankaların sadece ekonomik ya da finansal açıdan değil aynı zamanda çevresel ve sosyal açıdan da faaliyetlerinde istikrarlı oldukları tespit edilmiştir.

AHP ve TOPSIS metotlarının kullanıldığı çalışmada Guru, Mahalik (2021), kamu sermayeli 26 Hint bankasının 2014 yılına ait performansını değerlendirmiştir. Yapılan analizler sonucunda, State Bank of India performans açısından en başarılı banka olarak tespit edilmiştir.

Gazel vd. (2021) çalışmalarında Bulanık Entropi, Bulanık TOPSIS ve Regresyon yöntemlerinden oluşan bütünleşik model ile Türkiye'deki mevduat bankalarının performansını belirlenen kriterler açısından analiz etmişlerdir. 2007-2017 döneminde performansı en yüksek olan bankalar sırasıyla Adabank, Deutsche Bank ve Citibank olarak belirlenmiştir.

Işık (2021), PSI yöntemini kullanarak, 2009-2019 dönemi için Akbank'ın finansal performansını analiz etmiştir. Çalışmanın ampirik sonuçlarından elde edilen bulgular, söz konusu dönem için Akbank'ın 2010 yılında performansının en yüksek olduğunu, buna karşın 2019 yılında ise performansının en düşük olduğunu göstermektedir.

Yarlıkaş, Öztürk (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada CRITIC ve MOORA yöntemleri kullanılarak 5 Türk mevduat bankasının sürdürülebilirlik performansı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, banka performansına etki eden en önemli kriterin özkaynak karlılığı olduğu ve bankaların sürdürülebilirlik açısından seçilen göstergelere uyum sağladıkları rapor edilmiştir.

Özel mülkiyetli 19 Hint bankasının 2020 yılına ilişkin performansını Rao vd. (2021) analiz etmişlerdir. SD, CRITIC, ARAS ve MOORA yöntemlerinden faydalanılarak yapılan analizler, performansı en yüksek olan bankanın HDFC, performansı en düşük olan bankanın ise Yes Bank olduğunu göstermektedir.

Türk bankacılık sektörüne kayıtlı 6 mevduat bankasının 2019-2020 dönemi için sosyal, çevresel, kurumsal ve finansal sürdürülebilirlik performansları Doğan, Kılıç (2022), tarafından Entropi ve GİA yöntemleri kapsamında analiz edilmiştir.

Yapılan değerlendirmeler, performans açısından Garanti Bankasının diğer bankalara göre daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki kamu sermayeli 3 ticari, 3 katılım, 3 kalkınma ve yatırım bankasının 2019-2021 dönemi için performans değerlendirmesi, Akbulut, nal (2022) tarafından Entropi ve WEDBA prosedrlrine dayalı olarak yapılmıştır. Her bir banka branşının kendi içerisinde ayrı ayrı performansının analiz edildiği çalışmanın sonucunda, ticari banka grubunda Ziraat Bankası, katılım bankacılığı grubunda 2019 ve 2020 yıllarında Ziraat Katılım, 2021 yılında ise Vakıf Katılım en başarılı performansı gösterirken, kalkınma ve yatırım bankacılığı grubunda ise Türk Eximbank en başarılı banka olmuştur.

IDOCRIW ve CoCoSo yöntemleri ile BASEL kriterleri kapsamındaki 8 sistemik Türk bankasının 2010-2020 dönemine ilişkin performans analizi iftaslan, Rençber (2022) tarafından yapılmıştır. Çalışma sonucunda Ziraat, İş ve Garanti Bankası performans açısından yükseliş gösterirken, Halkbank düşüş göstermiştir.

Özer, Saygın (2022), tarafından PROMETHEE metodolojisi kullanılarak, Türkiye'deki katılım bankalarının 2011-2020 dönemindeki performansı karşılaştırılmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre, söz konusu dönemlerde performansı en yüksek olan üç banka, Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Vakıf Katılım olurken, Albaraka, Bank Asya ve Emlak Katılım ise en başarısız bankalar olmuştur.

Yılmaz, Yakut (2022), tarafından yapılan çalışmada, 2009-2018 dönemi için Bulanık Entropi, Bulanık TOPSIS ve Bulanık VIKOR yaklaşımları kullanılarak Türkiye'de bulunan 22 bankanın performansı kıyaslanmıştır. Çalışmada bulanık TOPSIS ve bulanık VIKOR yaklaşımına göre elde edilen sıralama sonuçları Copeland yaklaşımı kapsamında birleştirilmiştir. Yapılan sıralama sonuçlarına göre finansal açıdan en başarılı banka Adabank olurken, en başarısız banka Yapı Kredi olmuştur.

Türkiye'deki kamu, özel ve yabancı sermayeli banka gruplarının etkinlik düzeylerini araştıran, ilek (2022), SV ve CoCoSo yöntemlerinden yararlanmıştır. 2019-2021 dönemi için gerçekleştirilen çalışma sonucunda, etkinlik seviyesi en yüksek bankalar özel sermayeli bankalar olurken, en düşük etkinliği 2019-2020

yıllarında yabancı sermayeli bankalar, 2021 yılında kamu sermayeli bankaların gösterdiği ifade edilmiştir.

BİST Sürdürülebilirlik endeksinde kayıtlı 10 bankanın 2020-2022 dönemine ilişkin performansı Keskin, Türkoğlu (2022), tarafından Entropi, PSI ve WEDBA yaklaşımlarına dayalı olarak araştırılmıştır. Her iki yöntemle göre yapılan sıralamaların yıllara göre farklılık gösterdiği rapor edilmiştir. Ayrıca, PSI ve WEDBA sıralamaları arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda her iki sıra serisinin %1 önem düzeyinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.

2019Q1-2020Q4 dönemini kapsayan çalışmada Işık (2022), MEREC, PSI ve MAIRCA yöntemlerini kullanmıştır. Türk katılım bankacılığı sektörünün performansını konu alan çalışma sonucunda, sektörün en başarılı olduğu dönemin 2020 Aralık dönemi olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, sektörün en başarısız olduğu dönemin ise 2019 Mart dönemi olduğu rapor edilmiştir.

Jaradat (2022), Ürdün bankacılık sistemine kayıtlı katılım bankalarının 2016-2020 periyoduna ilişkin performanslarını TOPSIS ve EDAS yöntemleri kapsamında analiz etmiştir. Çalışma neticesinde, bankaların göstermiş olduğu performansların yıllara göre değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir.

Türkiye’de bulunan 16 ticari bankanın 2006-2020 dönemi için performansı CRITIC, TOPSIS ve COPRAS yöntemleri ile Seçme (2022), tarafından incelenmiştir. Çalışma neticesinde, analiz kapsamına alınan dönemler için bankaların performans skorlarının yıllara ve yöntemlere göre değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir.

Bangladeş'te faaliyette bulunan farklı mülkiyet yapısına sahip 20 bankanın performansı ve verimliliği Yesmine vd. (2022), tarafından değerlendirilmiştir. 2011-2018 periyodu verilerinin kullanıldığı çalışmada VZA yaklaşımı kullanılmıştır. Söz konusu çalışma sonucunda gerek performans gerekse verimlilik açısından, bankaların yetersiz olduğu rapor edilmiştir.

Batı balkan devletlerindeki bankalara ilişkin bir örneklemden faydalanan Milenković vd. (2022), bulanık VZA yöntemini kullanarak bankaları etkinlik düzeyleri açısından sıralamışlardır. 2015-2019 dönemi için yapılmış olan çalışma

sonucunda, ülkeler arası ve ülkeler içinde etkinlik durumlarının yıllara göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

SWARA ve CODAS yöntemlerinin tercih edildiği çalışmada Bayram (2022), Türkiye'deki 7 ticari ve 3 katılım bankasının 2019-2021 dönemine ilişkin performansını analiz etmiştir. Analiz sonuçları göstermektedir ki, Garanti, Akbank ve İş Bankası analiz kapsamına alınan dönemde başarılı performanslar ortaya koymuştur. Buna karşın, 2021 yılında Türkiye Finans ve Kuveyt Türk Katılım bankalarının performansında düşüş meydana gelmiştir.

Chaudhuri vd. (2023), Hindistan'da bulunan 10 özel mülkiyet yapısına sahip bankanın çevresel sürdürülebilirliğe vermiş oldukları katkıları VZA yaklaşımı kapsamında incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, City Union ve HDFC isimli bankaların çevresel sürdürülebilirliğe yönelik en yüksek katkıyı verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Avşarlıgil vd. (2023) Türkiye'deki 13 ticari bankanın 2019-2020 dönemine ilişkin performansını değerlendirmek için Entropi, ARAS, MOORA ve MOOSRA yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışma sonunda, Ziraat Bankası'nın en başarılı banka olduğu, bununla birlikte Halkbank'ın ise istikrarlı olarak en başarılı 5 banka içinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Kumar, Sharma (2023) AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak Hindistan'da faaliyet gösteren on büyük ticari bankanın 2016-2017 ile 2020-2021 dönemi performansını değerlendirmişlerdir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda banka performansı üzerinde etkisi en fazla olan kriterin özkaynak karlılığı olduğu tespit edilmiştir. Performans sıralamasında ise Bandhan Bank'ın en başarılı performansı gösteren banka olduğu sonucu rapor edilmiştir.

Terzioğlu vd. (2023), Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan 9 ticari bankanın çevresel ve finansal sürdürülebilirlik performansını değerlendirmek amacıyla Entropi, MOORA, OCRA ve GİA yaklaşımlarından faydalanmışlardır. Çalışma sonucunda, MOORA ve GİA yöntemine göre Vakıfbank ilk sırada yer alırken, OCRA yöntemine göre Ziraat Bankası ilk sırada yer almaktadır.

CRITIC ve COPRAS yaklaşımlarından faydalanarak Türkiye'deki 6 katılım bankasının 2019-2022 dönemine ilişkin performansı Akbulut (2023), tarafından analiz

edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler, katılım bankalarının performans sıralamalarının yıllara göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Quynh (2023), Vietnam'da bulunan 4 kamu sermayeli bankanın çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesinde AHP ve TOPSIS modelini önermiştir. Çalışma neticesinde, önerilen modelin verimlilik ve çok yönlülük açısından kullanılabilir olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye'de bulunan 10 ticari bankanın performansını karşılaştıran Kadooğlu Aydın vd. (2023), MULTIMOORA yöntemini kullanmışlardır. 2012-2021 dönemi için yapılan çalışmanın sonucunda, banka sıralamalarının genel olarak değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Fakat Ziraat Bankası ve Türk Ekonomi Bankası tüm yıllarda en başarılı bankalar arasında olduğu da ifade edilmiştir.

Antunes vd. (2024) Çin'de faaliyet gösteren 39 ticari bankanın 2010-2018 dönemi için performansını VZA ve SSRP yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. 2010-2015 döneminde, bankaların verimlilik düzeylerinin kademeli olarak artırdığı, diğer dönemlerde ise verimlilik düzeylerinde oynaklıklar yaşandığı tespit edilmiştir.

Hindistan bankacılık sektörünün çok boyutlu performansının değerlendirilebilmesi amacıyla Sharma, Kumar (2024) tarafından, Entropi, TOPSIS ve VIKOR bütünleşik modeli kullanılmıştır. Yapılan değerlendirmeler, bankaların çevresel sürdürülebilirliğe finansal sürdürülebilirlikten daha fazla önem verdiklerine işaret etmektedir.

CRITIC ve RAFSI yöntemlerinden oluşan bütünleşik bir modelle Ali vd. (2024), 19 Irak bankasının 2007-2020 dönemi için performansını analiz etmişlerdir. Finansal sürdürülebilirlik performansının ölçüldüğü çalışmanın sonucunda en başarılı banka BTRI, en başarısız banka ise BNOR olarak belirlenmiştir.

Mohan, Irfan (2024), Hindistan'da faaliyet gösteren beş özel sermayeli bankanın 2019-2023 yıllarına ilişkin performansını yapay zekâ ve TOPSIS yöntemleri kapsamında analiz etmişlerdir. Çalışma neticesinde en başarılı bankanın, istikrarlı olarak ilk üçte yer aldığı tespit edilmiştir.

Kumar, Sharma (2024), Hindistan'da faaliyet gösteren en büyük dokuz özel sektör bankasının performansını CRITIC ve TOPSIS yöntemlerine dayalı olarak

değerlendirmişlerdir. 2015-2016 ile 2020-2021 dönemleri için yapılan analizler, Bandhan Bank'ın tüm dönemlerde en başarılı banka olduğunu göstermektedir.

Mastilo vd. (2024), Bosna Hersek bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 21 bankanın, 2022 yılına ilişkin finansal performansını incelemek için MEREC ve MARCOS yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, söz konusu dönemde finansal açıdan en başarılı bankanın Raiffeisen Bank olduğunu buna karşın, aynı dönemde finansal açıdan en başarısız bankanın ise Union Bank olduğunu göstermektedir.

Slatinice (2024), GİA yöntemini kullanarak Türkiye'deki özel sermayeli ve yabancı sermayeli toplam 21 mevduat bankasının 2012-2022 dönemi için sermaye yapısı, aktif getirisi, likidite ve karlılık performanslarını analiz etmiştir. Yapılan analizler sonucunda, bankaların başarı sıralamasının farklılıklar gösterdiği ortaya konmuştur.

MSD, MPSI ve RAWEC metodolojilerinden oluşan yeni bir hibrit karar verme modeli ile Akbulut, Aydın (2024), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 6 mevduat bankasının 2022 yılına ilişkin çok boyutlu sürdürülebilirlik performansını analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, mevduat bankalarının sürdürülebilirlik performansını belirlemede en önemli kriter, çalışanların eğitimi için harcanan toplam saattir. Çalışma kapsamında, sürdürülebilirlik açısından en başarılı bankanın Garanti Bankası olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yapılan duyarlılık ve karşılaştırma analizleri, önerilen modelin güçlü, güvenilir ve kullanışlı bir karar aracı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak önceki literatürde, bankacılık sektörlerinin ya da bu sektörlerde faaliyet gösteren bankaların performansını ÇKKV yöntemlerine dayalı olarak analiz eden birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Ancak söz konusu çalışmaların büyük bir kısmı sadece finansal performans üzerine odaklanmıştır. Bu durum, bankaların finansal performansının yanında sürdürülebilirlik göstergelerinin de dikkate alınarak gerçekleştirilen çok boyutlu sürdürülebilirlik konulu çalışmaların sayısının oldukça az seviyelerde kalmasına neden olmuştur. Rekabet koşullarının makro düzeylere ulaşmış olduğu günümüz modern finans dünyasında, bankacılık sektörünü yalnızca finansal performans açısından incelemek tek taraflı bir değerlendirmeye yol açabilir.

Çünkü banka faaliyetleri sadece finansal sonuçlar doğurmaz, bununla birlikte söz konusu faaliyetlerin çevresel, sosyal ve kurumsal açıdan da önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, bankaların gerek iç paydaşları gerekse dış paydaşları tarafından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının önemi arttıkça, bankaların yalnızca finansal kazanç sağlamakla kalmadığı, aynı zamanda çevresel, toplumsal ve kurumsal sorumluluklar da üstlendikleri görülmektedir. Bu durum, bankaların faaliyetlerini daha kapsamlı ve çok boyutlu bir şekilde değerlendirme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında, söz konusu gereklilikler dikkate alınarak banka performansı çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3.2. Çalışmanın Literatüre Katkısı

Finansal göstergelerle birlikte finansal olmayan ESG göstergelerinin sürdürülebilirlik performans analizlerine dâhil edilmesi, banka performansına dair bütünsel bir görünüm sağlar (Sharma, Kumar 2024). Sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi ve değerlendirilmesi, bankalarda hem finansal olarak kazanç sağlanmasına hem de çevresel ve sosyal sorumlulukların yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır. Sürdürülebilirlik performansının sistematik olarak analiz edilmesi, bankaların uzun vadeli sürdürülebilir büyüme stratejilerini güçlendirmekte ve küresel pazarda daha rekabetçi olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu hususlar dikkate alınarak çalışmanın mevcut literatüre katkıları şu şekilde sıralanabilir:

- Literatürde daha önce bankacılık sektörünün finansal performansın çeşitli ÇKKV yöntemlerine dayalı olarak analiz eden çok sayıda çalışma (örn: Dinçer, Görener 2011; Lemonakis 2012; Mandic vd. 2014; Ghosh 2014; Doğan, Kılıç 2022) bulunmaktadır. Fakat bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik performansını analiz eden çalışmaların (örn: Aras vd. 2016; Rebai vd. 2016; Raut vd. 2017; Ömürbek vd. 2017; Eş, Kamacı 2020; Sharma, Kumar 2024) sayısının oldukça az olduğu ifade edilebilir. Fakat bahsi geçen çalışmalarda performans ölçüm sorununun çözümüne ilişkin bir model önerilmemiştir. Dolayısıyla mevcut çalışma, bankacılık alanındaki

karar vericiler için çok boyutlu sürdürülebilirlik performans ölçümü sorunlarının ele alınmasına yönelik metodolojik bir çerçeve sunmaktadır.

- Objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden SPC literatürde ilk olarak Gligorić vd. (2023) tarafından, maden yataklarının etkinlik düzeylerinin tespit edilmesi sürecinde kullanılmıştır. Daha sonraki süreçte söz konusu yöntem, Hezam vd. (2023) tarafından, biyoyakıt üretimi için uygun biyokütle kaynaklarını sıralaması sürecinde ve Van Dua (2023) tarafından ise, ağaç işleme sürecinin verimliliğinin tespit edilmesi sürecinde kullanılmıştır. Diğer taraftan subjektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden RANCOM yöntemi de literatüre konu olan çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, Więckowski vd. (2023) tarafından, araç seçim probleminin çözüm sürecinde kullanılmıştır. Daha sonraki süreçte ise söz konusu yöntem, Norambuena vd. (2024) tarafından sürdürülebilir şehir planlama sürecinde, Więckowski vd. (2024) tarafından elektrikli araç seçiminde ve Komasi vd. (2024) tarafından ise covid-19 sürecinin turizm sektörü üzerindeki etkisinin tespit edilmesi sürecinde kullanılmıştır. Bankacılık sektörünün performans ölçüm sürecinde de çeşitli ÇKKV yöntemleri birleştirilerek nihai ağırlıkların elde edilmiş olduğu çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Akbulut (2020) Gri Entropi ve PSI; Rao vd. (2021) SD ve CRITIC; Keskin, Türkoğlu (2022) Entropi ve PSI; Akbulut, Aydın (2024) ise MPSI ve MSD yöntemlerini entegre ederek kriterlere ilişkin nihai önem ağırlıklarını tespit etmişlerdir. Fakat mevcut literatürde, objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden SPC ve subjektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden RANCOM metodolojilerinin entegre edildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple söz konusu yöntemler ilk kez bu çalışma kapsamında, Işık vd. (2023) tarafından önerilen bir toplama operatörü aracılığıyla entegre edilerek kriterlere ilişkin nihai önem ağırlıkları tespit edilmiştir.
- Nispeten yeni bir sıralama prosedürü olan AROMAN algoritması da literatürdeki çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, Bošković vd. (2023) tarafından, elektrikli araçların seçim sürecinde yaşanan sorunların çözüm sürecinde söz konusu yöntemden yararlanılmıştır. Daha sonraki süreçte ise, Nikolić vd. (2023) karar verici mekanizmaların posta

ağlarını desteklemek için, Alrasheedi vd. (2024), atık su arıtma tesislerini değerlendirmek amacıyla ve Boškovíc vd. (2024), sürdürülebilir tahrik teknolojisi değerlendirilmesi sürecinde AROMAN yöntemini kullanmışlardır. Mevcut literatür incelendiğinde, AROMAN yönteminin bankacılık örnekleme daha önce uygulanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, AROMAN metodolojisi ÇKKV literatüründe ilk kez bu çalışma kapsamında bankacılık sektörüne ilişkin bir örnekleme uygulanmaktadır.

- Bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının analiz edilebilmesi için önceki literatür, sektör profesyonellerinin görüşleri, CAMELS değerlendirme kriterleri ve finansal olmayan ESG göstergelerinin kombinasyonundan türetilen 21 performans ölçütü ile yeni ve özgün bir veriseti oluşturulmuştur.
- Bankacılık sektörünün çok boyutlu performansını iyileştirmek ve sürdürülebilir bir bankacılık sistemi inşa etmek amacıyla sektörle bağlantılı karar vericiler için yönetsel ve pratik çıkarımlar sağlanmaktadır.
- Önerilen karar verme modelinin geçerliliğini ve uygulanabilirliğini gösterebilmek amacıyla birçok duyarlılık ve kıyaslama analizi çalışma kapsamında gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bankacılık sektöründe yapılan performans değerlendirmeleri iç paydaşlarla birlikte dış paydaşlar ve karar verici mekanizmalar için oldukça önemlidir. Günümüzün küresel finans piyasalarında banka performansının sadece finansal boyutta değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Çünkü finansal faktörlerin yanı sıra banka performansını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bankalar tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen çevresel, sosyal ve yönetim konularına ilişkin veriler, bankaların performansının sadece finansal açıdan değil, finansal olmayan sürdürülebilirlik göstergelerine dayalı olarak da değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu değerlendirme süreci finansal performansın ötesine geçmekte ve performansa daha bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, bankaların çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının finansal, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim gibi dört temel boyutu içeren özgün, kapsayıcı ve bütüncül bir

kriter setine dayalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Genel olarak, sunulan hibrit çerçevenin yardımıyla, mevcut araştırma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt vermeyi amaçlamaktadır:

- Bankaların performansını çok boyutlu bir perspektiften karşılaştırmak neden önemlidir?
- Bankacılık sektöründe çok boyutlu performansın değerlendirilebilmesi için hangi değerlendirme kriterleri dikkate alınmalıdır?
- Bankacılık sektöründe çok boyutlu performans etki eden en önemli ve en önemsiz değerlendirme kriteri nedir?
- Türk ticari bankacılık sektöründe hangi banka çok boyutlu performans açısından rakiplerine göre daha başarılıdır?

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Bu çalışma, pay senetleri BİST’te işlem gören 6 mevduat bankasının 2018-2023 dönemine ilişkin finansal ve ESG verilerini kapsamaktadır. Ancak, diğer tüm ampirik çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlar:

- Çalışmaya dâhil edilen banka sayısının elde edilen sonuçları genelleştirmek için nispeten düşük olması,
- İş Bankası, QNB Finansbank ve ICBC Turkey Bank’ın eş ölçülemezlik hatasına sebebiyet vermesi sebebi ile çalışmaya dâhil edilmemiş olması,
- Analizler kapsamında sadece Türk bankalarının kullanılmış olması,
- Analiz kapsamına alınan dönemlerin veriler nedeniyle sınırlı olması ve
- Çalışma kapsamında kullanılan karar verme yöntemlerin sayısının sınırlı olması.

3.5. Veri ve Metodoloji

Bankacılık sektöründe çok boyutlu performans ölçümü, birbiriyle çelişen birçok kritere bağlı olması nedeniyle esnek ve matematiksel teknikler gerektiren karmaşık bir süreçtir. Ayrıca, bankaların müşterilerine sunmuş oldukları finansal

hizmetler ve yatırımlar aracılığıyla sürdürülebilir bir finansal sistem yaratmada oynadıkları hayati rol dikkate alındığında, bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik performans ölçüm konusunun önerilen yeni bir performansı ölçüm modeli aracılığıyla ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada önerilen modeli test etmek için Türkiye'nin önde gelen 6 ticari bankasından oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan alternatif bankaların isimleri ve pazar payları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Karar Alternatifleri

Kod	Alternatif	Aktif Büyüklük Açısından Piyasa Payı (%)
A1	Akbank T.A.Ş.	0.0828
A2	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0915
A3	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.1020
A4	Şekerbank T.A.Ş.	0.0039
A5	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.1279
A6	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0850

3.5.1. Bankacılık Sektöründe Finansal Performans

Çalışmada, analiz kapsamına alınan bankaları çok boyutlu olarak değerlendirmek üzere önceki literatürden ve Tablo 15’te bilgileri sunulmuş olan sektör profesyonellerinin ortak görüşlerinden yararlanılarak 21 değerlendirme ölçütü belirlenmiştir. Bu kapsamda, bankaları finansal açıdan değerlendirmek üzere seçilen 6 değerlendirme ölçütü CAMELS değerlendirme kriteri kapsamında belirlenmiştir. CAMELS, 1970’lerin başlarında ABD’de denetim otoriteleri tarafından oluşturulan ve ticari bankaların risk bazlı denetimi sırasında genel durumunun tespitinde ve uzaktan gözetim faaliyetlerinde kullanılan bir değerlendirme sistemidir (Gasbarro vd. 2002: 248). 1979 yılında özel sermayeli bankaların performanslarının ve finansal durumlarının derecelendirilmesinde kullanılmak üzere FFIEC tarafından kabul edilmiştir (Gilbert vd. 2002: 47). Genel olarak yerinde denetim amacıyla kullanılan CAMELS değerlendirme sisteminde, **C**: sermaye yeterliliğini, **A**: Aktif kalitesini, **M**: yönetim yeterliliğini, **E**: kazanç durumunu, **L**: likiditeyi **S**: ise piyasa risklerine duyarlılığı temsil etmektedir.

Çalışma kapsamında sermaye yeterliliğinin ölçülebilmesi amacıyla, toplam özkaynakların risk ağırlıklı varlıklara oranı kullanılmıştır. Bu oran, bankaların sermaye yapılarının ne derece güçlü olduğunu gösterir. Uluslararası düzenlemeler ve basel kriterleri, söz konusu oranın %8'in üstünde olmasını zorunlu hale getirerek, bankacılık sektöründe finansal istikrar ve güvenliğin sağlanmasını amaçlamıştır. Yüksek sermaye yeterlilik oranına sahip bankaların, ortaya çıkması muhtemel risklere karşı daha dayanıklı ve güvenilir bir risk yönetim politikasına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum bankaların hem iç paydaşları açısından hem de dış paydaşları açısından güven unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Analizler kapsamında seçilen bankaların aktif kalitesinin değerlendirilmesi amacıyla toplam kredilerin toplam aktiflere oranı kullanılmıştır. Söz konusu oran, bankaların sahip oldukları toplam varlıkların ne kadarlık bir kısmının kredi portföyünden oluştuğunu gösteren önemli bir göstergedir. Aynı şekilde bu oran, bankaların sahip oldukları aktifleri ne derece verimli kullandığını ve bankaların ne derece kredi riskine maruz kaldıklarını anlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Toplam kredilerin toplam aktiflere oranının yüksek olması, aktiflerin büyük oranda kredi olarak kullanıldığını, diğer bir ifade ile kredi riskinin artabileceğini göstermektedir. Diğer taraftan bu oranın düşük olması ise, bankanın kısıtlı düzeyde kredi kullandığını dolayısıyla kredi riskinin nispeten düşük olduğunu ifade etmektedir.

Çalışma kapsamında seçilen bankaların yönetim etkinlik kalitesinin değerlendirilmesi için net faaliyet gelirlerinin toplam varlıklara oranı kullanılmıştır. Banka yönetiminin performansı açısından oldukça önemli bir gösterge olan bu oran, bankaların sahip oldukları varlıkları ne kadar verimli yönettiğini ve bu varlıkları ne derece gelir elde etmek amacıyla kullanıldığını gösterir. Söz konusu oranın yüksek olması, banka varlıklarının etkin kullanılarak gelir elde edildiğine işaret ederken oranın düşük olması, yönetim etkinliğinde iyileştirmeler yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Banka kazançlarının incelenebilmesi için çalışmada net kârın toplam aktiflere oranı ya da diğer bir ifade ile aktif karlılık oranı tercih edilmiştir. Aktif karlılık oranı, banka varlıklarının ne derece verimli kullanılarak kar elde edildiğini

gösteren en temel finansal performans göstergelerinden biridir. Söz konusu oranın yüksek olması bankaların sahip oldukları varlıkları etkin bir şekilde kullanarak yüksek gelir elde ettiklerini gösterirken oranın düşük olması, bankaların karlılık yönetiminde iyileştirmelere gereksinim olduğunu göstermektedir.

Bankaların likidite durumlarının tespit edilmesi sürecinde, likit varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara oranından yararlanılmıştır. Bu oran, bankaların vadesi gelen kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilmek için ne kadarlık bir likit varlığa sahip olduklarını gösteren önemli bir finansal performans göstergesidir. Söz konusu oranın yüksek olması, vadesi gelen yükümlülüklerin rahatlıkla karşılanabileceğini ve likidite riskinin düşük seviyelerde olduğunu gösterirken, oranın düşük olması ise vadesi gelen yükümlülüklerin yerine getirilmesinde sorunlar yaşanabileceğini ve likidite riskinin yükselebileceğini göstermektedir. Likit varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara oranı genel olarak bankaların ödeme kapasitesi ve finansal sağlamlığı açısından kritik önem taşımaktadır.

Finansal performans göstergelerinin sonucunda ise bankaların piyasa risklerine karşı duyarlılıklarının tespiti için faiz dışı gelirlerin toplam varlıklara oranından faydalanılmıştır. Bu oran, bankaların faiz gelirlerine bağlı olmaksızın diğer gelir kaynaklarından elde edilen kazançların toplam varlıklar içerisindeki payını göstermektedir. Söz konusu oran, genel olarak bankaların gelir çeşitliliği ve piyasada meydana gelebilecek ani dalgalanmalara karşı hassasiyeti hakkında kritik bilgiler sunmaktadır. Bu oranın yüksek olması, bankalar tarafından faiz dışı gelir kaynaklarının etkin bir şekilde kullanarak piyasa risklerinin çeşitlendirildiğini ve ortaya çıkacak muhtemel risklere karşı bankaların dirençli olduklarına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bankaları finansal açıdan değerlendirmek üzere CAMELS değerlendirme kriterleri kapsamında seçilen ve yukarıda bilgileri sunulan 6 performans göstergesi, bankaların finansal performanslarının farklı boyutlarını bütüncül bir şekilde değerlendirmeye olanak tanımakta ve genel sağlık durumlarına dair önemli bir çerçeve sunmaktadır.

3.5.2. Bankacılık Sektöründe Sürdürülebilirlik Performansı

Çalışmada, değerlendirme kapsamına alınan bankaların çevresel (E), sosyal (S) ve kurumsal (G) performansının değerlendirilmesi amacıyla finansal göstergelere ek olarak önceki literatürden ve Tablo 15'te bilgileri sunulmuş olan sektör profesyonellerinin ortak görüşlerinden yararlanılarak 15 adet sürdürülebilirlik göstergesi belirlenmiştir. Bu kapsamda, belirlenen göstergelerin 5'i çevresel, 5'i sosyal ve 5'i kurumsal boyuttaki performans göstergelerinden oluşmaktadır. Çevresel performans göstergelerinden ilki ise varlık başına sera gazı yoğunluğudur. Varlık başına sera gazı yoğunluğu, bankaların sahip oldukları her bir birim varlık başına düşen sera gazı emisyon miktarını ifade etmektedir. Söz konusu çevresel performans göstergesi, bankaların özellikle karbon salınımını ne kadar kontrol altına almış olduklarının bir göstergesidir. Sera gazı yoğunluğunun yüksek olması, bankaların çevreye verdikleri zararın yüksek olduğuna işaret ederek bu konuda daha hassas ve daha dikkatli davranmaları gerektiğini göstermektedir. Düşük miktardaki sera gazı yoğunluğu ise, bankaların çevreye karşı duyarlı politikalar geliştirdiklerine ve çevresel sürdürülebilirlik kavramına önem verdiklerine işaret etmektedir. Varlık başına sera gazı yoğunluğu genel olarak Eşitlik (1)'de gösterilen şekilde hesaplanmaktadır.

$$\text{Varlık Başına Sera Gazı Yoğunluğu} = \frac{\text{Toplam Sera Gazı Emisyonu (ton CO2 eşdeğeri)}}{\text{Toplam Varlıklar}}$$

(1)

Çalışma kapsamında kullanılan ikinci çevresel performans göstergesi bankaların her bir birim varlık başına düşen enerji yoğunluğudur ya da diğer bir isimle enerji tüketim miktarıdır. Bu gösterge, bankalar tarafından sahip olunan kaynakların ne derece verimli kullanıldığını ve enerji tüketimlerinin çevresel etkilerinin kontrol altına alınıp alınmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Düşük seviyelerdeki enerji yoğunluğu seviyeleri, bankaların enerji verimliliğini artırma yönünde ciddi adımlar attığını göstermektedir. Buna karşın yüksek seviyelerdeki enerji yoğunluğu ise, enerji kullanımının sürdürülebilirlik açısından iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Varlık başına düşen enerji yoğunluğu, Eşitlik (2) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\text{Varlık Başına Enerji Yoğunluğu} = \frac{\text{Toplam Enerji Tüketimi (kWh)}}{\text{Toplam Varlıklar}} \quad (2)$$

Bankalarda çevresel sürdürülebilirliğin analizi sürecinde yararlanılan üçüncü performans göstergesi, varlık başına su yoğunluğudur. Varlık başına su yoğunluğu, bankalar tarafından sahip olunan her bir birim varlık başına düşen su tüketim miktarını göstermektedir. Söz konusu çevresel performans göstergesi, bankaların mevcut su kaynaklarını ne derece verimli kullandığını ve su tüketiminin çevresel etkilerinin ne kadar kontrol altına alındığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Düşük seviyelerdeki su yoğunluğu skoru, bankaların su kaynaklarını koruduğunu ve sürdürülebilirlik hedeflerine uyum sağlanması açısından başarılı olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın yüksek seviyelerdeki su yoğunluğu skorları ise, bankaların su tüketim politikalarının gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Su kaynaklarının korunması ve sonraki nesillere aktarılması, çevresel sürdürülebilirlik açısından oldukça önemli bir husustur. Eşitlik (3) kapsamında hesaplanan söz konusu performans göstergesi aynı zamanda bankaların çevreye olan duyarlılıklarının tespit edilmesi sürecinde de kullanılmaktadır.

$$\text{Varlık Başına Su Yoğunluğu} = \frac{\text{Toplam Su Tüketimi (m}^3\text{)}}{\text{Toplam Varlıklar}} \quad (3)$$

Bankaların çevreye olan duyarlılıklarının analiz edilmesinde kullanılan bir diğer çevresel performans göstergesi çalışan başına su yoğunluğudur. Bu performans göstergesi, bankaların operasyonel faaliyetleri sürecinde su kaynaklarını ne derece verimli kullandığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Göstergenin düşük seviyelerde olması, bankaların su tüketimini minimize ettiklerini ve çevreye olan duyarlılıklarını artırdığına işaret etmektedir. Söz konusu göstergenin yüksek seviyelerde olması ise, su tasarrufu ve çevresel sürdürülebilirlik politikalarının gözden geçirilerek revize edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Genel olarak Eşitlik (4) kapsamında hesaplanan çalışan başına su yoğunluğu, bankaların operasyonel çevresel etkilerinin değerlendirilmesi bakımından oldukça önemli bir göstergedir.

$$\text{Çalışan Başına Su Yoğunluğu} = \frac{\text{Toplam Su Tüketimi (m}^3\text{)}}{\text{Toplam Çalışan Sayısı}} \quad (4)$$

Bankacılık sektöründe çevresel performansın değerlendirilmesi amacıyla seçilen son performans göstergesi, çalışan başına kâğıt tüketimidir. Söz konusu

çevresel performans göstergesi, bankaların operasyonel süreçlerinde kâğıt kullanımını ne derece verimli yönetebildiklerinin ve kâğıt kullanımının çevreye verdiği etkinin ne derece azaltılabildiğinin tespit edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu göstergeye ilişkin skorun düşük olması, bankaların dijitalleşme sürecine entegre olduklarını ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine uyum sağladıklarını gösterirken, skorun yüksek olması kâğıt tüketim yönetiminde iyileştirmeler yapılması gerektiğini göstermektedir. Eşitlik (5)'ten yararlanılarak hesaplanan çalışan başına kâğıt tüketimi, doğal kaynakların korunması ve çevreye olan duyarlılık seviyelerinin artırılması hususlarında önemli bir göstergedir.

$$\text{Çalışan Başına Kâğıt Tüketimi} = \frac{\text{Toplam Kâğıt Tüketimi (kg)}}{\text{Toplam Çalışan Sayısı}} \quad (5)$$

Bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının analiz sürecinde yararlanılan diğer boyut sosyal sürdürülebilirliktir. Bankalarda sosyal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilebilmesi amacıyla 5 gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerden ilki, bankaların sahip olduğu toplam şube sayısıdır. Bankalar açısından şube sayısı, ekonomik birimlere sunulan fiziksel erişim imkânlarının bir göstergesidir. Bu gösterge, bankalar tarafından ekonomik birimlere sunulan ürün ve hizmetlerin toplum genelinde ne derece yaygın olduğunun ve finansal açıdan kapsayıcılığın ne derecede desteklendiğinin tespit edilmesi sürecinde kullanılmaktadır. Şube sayısının fazla olması, bankaların farklı bölgelerdeki ekonomik birimlere erişim kapasitesinin yüksek olduğunu, şube sayısının düşük olması ise hizmete erişim düzeyinin sınırlı olabileceğinin ifade etmektedir.

Bankacılık sektöründe sosyal sürdürülebilirlik boyutunun analizinde kullanılan ikinci gösterge, bankaların sahip olduğu toplam ATM sayısıdır. ATM sayısı, bankalar açısından müşterilere sağlanan self-servis bankacılık ürün ve hizmetlerinin yaygınlığını ve erişilebilirliğini gösteren temel performans göstergelerinden biridir. Yüksek sayıdaki ATM sayısı, bankaların geniş bir coğrafyaya hizmet verdiklerine, düşük ATM sayısı ise hizmete erişimin sınırlı ve daha zahmetli olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu gösterge, özellikle bankalar tarafından sunulan ürün ve hizmetlere hızlı ve kolay erişim sağlanmasındaki etkinlik düzeyinin tespit edilmesinde önemli bir ölçüt olma özelliğine sahiptir.

Çalışma kapsamına alınan bankaların, sosyal sürdürülebilirlik performansı değerlendirilirken yararlanılan bir diğer performans göstergesi, toplam çalışan sayısı olarak belirlenmiştir. Bankaların istihdama sağlamış olduğu katkı ve insan kaynağına verdiği önem çalışan sayısı ile ölçülmektedir. Bankalar bünyesinde çalışan kişi sayısının yüksek olması, bankaların sektörde istihdam yaratarak sosyal sürdürülebilirliğe önem verdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan çalışan sayısının az olması ya da azalması ise bankaların toplumsal etkisinin zayıfladığına işaret etmektedir. Bu gösterge aynı zamanda bankaların, ekonomik açıdan kalkınmaya ve toplumsal açıdan refaha katkısını ifade etmektedir.

Bankalarda sosyal sürdürülebilirliğin test edilmesi amacıyla seçilmiş olan bir diğer performans göstergesi çalışan devir oranıdır. Bu oran genel olarak, bankaların iş gücündeki istikrarının, çalışanların memnuniyet durumlarının ve kurum içerisindeki çalışma şartlarının değerlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Çalışan devir oranının yüksek olması, banka çalışanlarının memnuniyetsiz olduklarını, iş gücü kaybını veya yönetimden kaynaklı sorunların olduğunu göstermektedir. Söz konusu oranın düşük seviyelerde olması ise, çalışanların banka ile güçlü bir bağının olduğunu ve bankadaki çalışma şartlarının tatmin edici olduğunu ifade etmektedir. Çalışan devir oranı, banka çalışanlarının sürekli ve istikrarlı bir şekilde çalışabileceği bir çalışma ortamının oluşması açısından kritik öneme sahiptir. Çalışan devir hızı genel olarak, Eşitlikler (6-7) kullanılarak hesaplanmakla birlikte, bankalar için sosyal sürdürülebilirlik açısından ve uzun vadeli başarı elde edilebilmesi açısından mümkün olduğunca düşük seviyelerde olması arzu edilmektedir.

$$\text{Çalışan Devir Oranı} = \frac{\text{İsten Ayrılan Çalışan Sayısı}}{\text{Ortalama Çalışan Sayısı}} \times 100 \quad (6)$$

$$\text{Ortalama Çalışan Sayısı} = \frac{\text{Dönem Başı Çalışan Sayısı} + \text{Dönem Sonu Çalışan Sayısı}}{2} \quad (7)$$

Bankacılık sektörü için sosyal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesi amacıyla belirlenmiş olan son performans göstergesi firma tarafından çalışan eğitimi için harcanan toplam saattir. Bu göstergedeki genel olarak, banka bünyesinde çalışan kişilerin bilgi, beceri ve yetkinlik düzeylerinin artırılmasına yönelik olarak yapılmış olan yatırımların tespit edilmesi amacıyla faydalanılmaktadır. Bankalar tarafından çalışanların eğitimi için yapılan yatırımların

yüksek olması, banka çalışanlarının profesyonel olarak geliştirilmesine verilen önemi ve sürdürülebilir bir iş gücünün yetiştirilmesine yönelik olarak harcanan çabaları yansıtmaktadır. Söz konusu performans göstergesi için yapılan yatırım tutarlarının düşük olması ise, bankaların çalışanlarını geliştirmek için yeterince kaynak ayırmadığına işaret etmektedir. Bankalar tarafından çalışanların eğitimine harcanan toplam eğitim süresi genel olarak, Eşitlik (8) vasıtasıyla hesaplanmaktadır.

$$\text{Toplam Eğitim Süresi} = \text{Eğitim Programı Süresi (saat)} \times \text{Katılımcı Sayısı} \quad (8)$$

Çalışmanın amacına uygun olarak, bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının son aşamasında kurumsal sürdürülebilirlik boyutu ele alınmıştır. Bu kapsamda belirlenen ilk kurumsal sürdürülebilirlik göstergesi, denetim komitesi toplantılarıdır. Bankalar bünyesinde gerçekleştirilen denetim komitesi toplantıları, bankaların iç kontrol, risk yönetimi ve uyum süreçlerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Denetim komitesi toplantıları sayesinde, banka karar verici mekanizmalarının etkinlik düzeyleri ve finansal olarak gerçekleştirilen süreçlerin hassasiyeti ortaya konmaktadır. Bankalar tarafından belirli periyotlarla gerçekleştirilen denetim komitesi toplantıları, gerek iç paydaşlara gerekse dış paydaşlara karşı şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine bağlı olduğunun gösterilmesi ve kurumsal açıdan sürdürülebilirliğe verilen önemin ortaya konması açısından oldukça önemlidir.

Kurumsal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesinde kullanılan ikinci gösterge yönetim kurulu büyüklüğüdür. Yönetim kurulu büyüklüğü, bankaların stratejik karar alma süreçlerindeki temsil çeşitliliğinin ve etkinliğinin ölçülmesinde faydalanan temel kurumsal sürdürülebilirlik göstergelerinden biridir. Söz konusu gösterge, bankalarda karar alma süreçlerinin farklı bakış açıları kapsamında değerlendirilmesi açısından ve ortaya çıkması muhtemel risklerin daha objektif bir biçimde değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Optimal düzeydeki bir yönetim kurulu büyüklüğü, bir taraftan kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanmasını desteklerken diğer taraftan, sürdürülebilirlik ilkelerinin belirlenmesinde de etkin bir rol oynamaktadır.

Çalışmada örneklem olarak seçilen bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performansının incelenmesi sürecinde faydalanan üçüncü performans göstergesi

yönetim kurulundaki icracı olmayan direktörlerin oranıdır. Bu oran genel olarak, bankaların yönetim yapısındaki bağımsızlığının ve denetim işlevinin gücünü göstermektedir. Yönetim kurulundaki icracı olmayan üye sayısının fazla olması, alınan kararların daha tarafsız ya da daha objektif bir şekilde olmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, icracı olmayan üye sayısının fazla olması, yönetim kurulundaki çıkar çatışmalarının önüne geçilmesini sağlayarak bankaların paydaşlarına karşı daha şeffaf ve hesap verebilir olmalarını sağlamaktadır. Söz konusu oran literatürde genel olarak Eşitlik (9)'da gösterilen şekilde hesaplanmaktadır.

$$\text{İcracı Olmayan Direktör Oranı} = \frac{\text{İcracı Olmayan Üye Sayısı}}{\text{Yönetim Kurulundaki Toplam Üye Sayısı}} \times 100 \quad (9)$$

Bankacılıkta çok boyutlu performans ölçüm probleminin çözüm sürecinde kullanılan bir diğer kurumsal sürdürülebilirlik göstergesi, üst düzey yönetici sayısının şirket müdür sayısına oranıdır. Bu oran bankalardaki karar verici mekanizmaların organizasyon yapısının ve yetki dağılımının analizinde kullanılmaktadır. Oranın dengeli bir şekilde oluşturulması, karar alma süreçlerinde organizasyondaki hiyerarşik yapının sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde işlediğine işaret etmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirlik performansının analiz sürecinde kullanılan son performans göstergesi ise yönetim kurulunun görev süresidir. Bu gösterge, bankalarda görev alan yönetim kurulu üyelerinin ortalama olarak hizmet süresini ifade etmektedir. Yönetim kurulunun görev süresinin uzun olması, üyelerin çalıştıkları kurumu derinlemesine tanımalarına ve stratejik karar alma süreçlerine daha bilinçli bir şekilde dâhil olmalarına olanak sağlamaktadır. Diğer taraftan yönetim kurulunun görev süresinin kısa olması ise, sık sık değişen bir yönetim anlayışının benimsendiğini ifade etmektedir ve bu durum kurumsal sürdürülebilirlik performansı açısından bankalara uzun vadede zarar verebilir.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında, bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının analiz edilebilmesi amacıyla finansal ve finansal olmayan toplam 21 performans göstergesi belirlenmiştir. Bu göstergelerine ilişkin, 2018-2023 dönemi için hesaplanmış olan yıllık veriler Bloomberg Veri Terminali'nden elde edilmiştir. Değerlendirme kriteri olarak dikkate alınan temel

performans göstergeleri ve bu göstergelere ilişkin diğer bilgilere Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Temel Performans Göstergeleri

Tür	Kod	Tanım	Nitelik	Referans
C	C1	Toplam Özkaynak/Risk Ağırlıklı Varlıklar	Max	Mili vd. (2017), Aras, Kazak (2022), Yıldırım, Yaman (2023)
A	C2	Toplam Krediler/Toplam Aktifler	Max	Zakaria, Purhanudin (2017), Zarafat, Prabhune (2018), Prabowo vd. (2018), Rawan (2019)
M	C3	Net Faaliyet Geliri/Toplam Varlıklar	Max	Hayajneh, Yassine (2011), Khalaf vd. (2015), Cui vd. (2023), Feng, Wu (2023)
E	C4	Net Kâr/Toplam Varlıklar	Max	Mili vd. (2017), Buallay vd. (2021), Ali vd. (2023)
L	C5	Likit Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Max	Wang vd. (2020), Coetzee, Genukile (2020), Chatzitheodorou vd. (2021), Brei vd. (2024)
S	C6	Faiz Dışı Gelirler/Toplam Varlıklar	Max	Zakaria, Purhanudin (2017), Işık (2019), Karadayı (2023), Mehzabin vd. (2023)
Çevresel Göstergeler (E)	C7	Varlık Başına Sera Gazı Yoğunluğu	Min	Khan (2011), Sobhani vd. (2012), Korga, Aslanoğlu (2022), Kim vd. (2023), Greer vd. (2024)
	C8	Varlık Başına Enerji Yoğunluğu	Min	Korga, Aslanoğlu (2022), Atif vd. (2022), Kumar vd. (2023), Wei vd. (2023)
	C9	Varlık Başına Su Yoğunluğu	Min	Korga, Aslanoğlu (2022), Huang vd. (2023), Liu vd. (2023)
	C10	Çalışan Başına Su Yoğunluğu	Min	Özçelik, Avcı Öztürk (2014), Ruberti, (2023), Liu vd. (2023)
	C11	Çalışan Başına Kâğıt Tüketimi	Min	Özçelik, Avcı Öztürk (2014), Aydın vd. (2023)
Sosyal Göstergeler (S)	C12	Şube Sayısı	Max	Rebai vd. (2016), Stauropoulou, Sardianou (2019), Yıldırım, Yaman (2023)
	C13	ATM Sayısı	Max	Rebai vd. (2016), Stauropoulou, Sardianou (2019), Yıldırım, Yaman (2023)
	C14	Çalışan Sayısı	Max	Khan (2011), Stauropoulou, Sardianou (2019), Yıldırım, Yaman (2023)
	C15	Çalışan Devir Oranı	Min	Khan (2011), Özçelik, Avcı Öztürk (2014), Ielasi vd. (2023)
	C16	Firma Tarafından	Max	Khan (2011), Özçelik, Avcı

		Harcanan Toplam Saat-Çalışan Eğitimi		Öztürk (2014), Korga, Aslanoğlu (2022)
Kurumsal Göstergeler (G)	C17	Denetim Komitesi Toplantıları	Max	Umar vd. (2023), Gbenyi vd. (2023), Wulandari ve Barokah(2023), Chronopoulos vd. (2023)
	C18	Yönetim Kurulu Büyüklüğü	Max	De Andres vd. (2005), Laksmana, (2008), Gurol, Lagasio (2022), Wu vd. (2023)
	C19	Yönetim Kurulunda İcracı Olmayan Direktörlerin Oranı	Max	Oyekale vd. (2022), Muhammad vd. (2023), Oppong, Lartey (2023), Amin, Cuming (2023)
	C20	Üst Düzey Yönetici / Şirket Müdürü Sayısı	Max	Kumara, Walakumbura (2023), Khandelwal vd. (2023), Le vd. (2023), Cao vd. (2024)
	C21	Yönetim Kurulu Süresi (Yıl)	Max	Singareddy vd. (2018), Hassan vd. (2023), Tan, Valdez (2023)

3.5.3. Çalışmada Önerilen ÇKKV Metodolojisi ve Uygulama Prosedürü

Bu bölümde, ilk olarak karar verme problemlerinin çözüm sürecinde araştırmacılar tarafından oldukça sık kullanılan ÇKKV metodolojisi tanıtılmıştır. Ardından, bankacılık sektörüne ilişkin çok boyutlu performansın analiz edilebilmesi için çalışma kapsamında önerilen modeldeki objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden SPC, subjektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden RANCOM ve karar alternatiflerinin sıralanması sürecinde faydalanılmış olan AROMAN yöntemlerinin teorik çerçevesi ele alınmıştır.

3.5.3.1. ÇKKV Metodolojisi

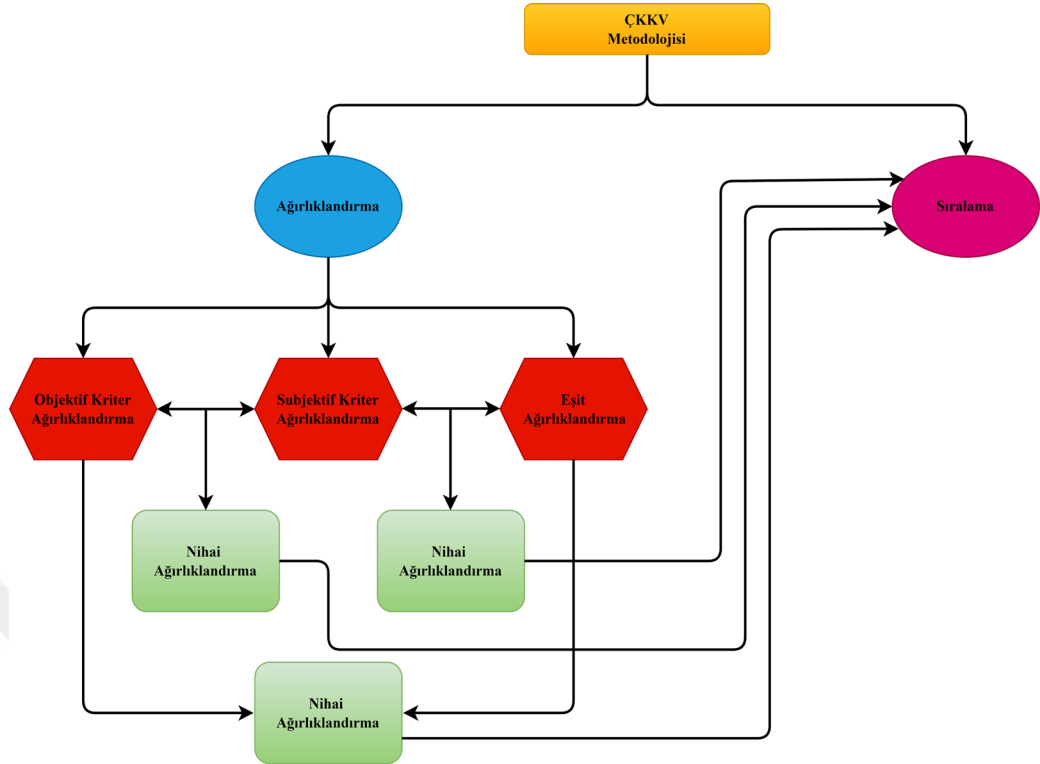
ÇKKV yöntemleri, birden fazla değerlendirme kriterinin dikkate alınması gereken karar verme problemlerinin çözüm sürecinde en iyi alternatifi belirlemek veya seçenekleri önceliklendirmek için kullanılan araçlardır. Bu yöntemler, istatistiksel ve matematiksel yöntemlere dayanması sebebiyle karar vericilere güvenilir ve objektif sonuçlar üretmektedir. Diğer taraftan söz konusu yöntemler karar verme sürecinde, araştırmacılara veya kullanıcılara hem nicel hem de nitel verileri bir arada değerlendirme imkânı sunmaktadır.

ÇKKV yöntemleri karar verme süreçlerinde genel olarak seçilen birden fazla değerlendirme kriterine ilişkin önem ağırlıklarının belirlenmesi ve yine birden fazla karar alternatifinin karşılaştırmalı olarak sıralanması amacıyla kullanılmaktadır.

Burada sözü edilen ağırlıklandırma kavramı, her bir değerlendirme kriterinin karar verme sürecindeki yüzdesel önem derecesini ifade etmektedir.

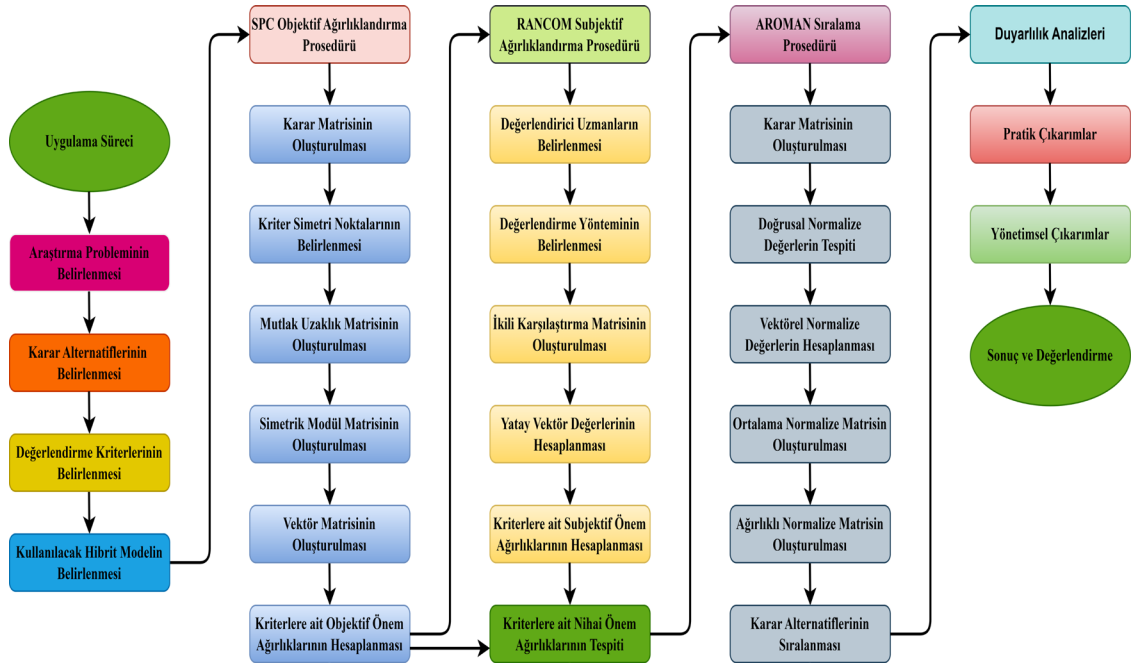
Ağırlıklandırma süreci objektif, subjektif ve eşit ağırlıklandırma olmak üzere üç temel başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan ilki olan objektif kriter ağırlıklandırmada, kriterlere ilişkin önem ağırlıkları tamamen firmalar tarafından düzenli olarak yayınlanan verilere dayalı olarak tespit edilmekte olup, hiçbir şekilde kişisel görüş veya tercihler içermez. Bu sebeple objektif ağırlıklandırma, diğer yöntemlere kıyasla daha analitik ve matematiksel bir yaklaşımdır. İkinci yöntem olan subjektif ağırlıklandırmada, kriterlere ilişkin önem ağırlıkları sektör profesyonellerinin, uzmanların veya karar vericilerin kişisel tercihlerine dayalı olarak belirlenmektedir. Bu sebeple, objektif ağırlıklandırma yöntemlerine kıyasla subjektif ağırlıklandırma yöntemleri daha esnek ve daha kişisel önyargılara açıktır. Çünkü değerlendirme kriterlerine ilişkin önem ağırlıkları, değerlendircinin tecrübesine, eğitimine, risk algısına, psikolojik durumuna vb. birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Üçüncü ve son yöntem olan eşit ağırlıklandırmada ise her bir kriterin karar alternatifleri üzerindeki etkisi eşit olarak kabul edilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Bunlara ek olarak ağırlıklandırma süreci hem objektif hem de subjektif yöntemlerin birleşimiyle daha dengeli hale getirilebilir. Diğer bir ifade ile objektif ağırlıklandırma ve subjektif ağırlıklandırma yöntemleri entegre edilerek daha dengeli kararlar alınabilir. Bu şekilde entegrasyonlar vasıtasıyla oluşturulan yaklaşımlar, hibrit yöntemler olarak ifade edilmektedir. Hibrit yöntemlerde, subjektif ağırlıklandırma yöntemleri ile elde edilen ağırlıklar, objektif ağırlıklandırma yöntemleriyle elde edilen ağırlıklarla birleştirilmektedir. Bu sayede değerlendirme kriterlerine ilişkin nihai önem ağırlıkları elde edilmektedir.

ÇKKV metodolojisi kapsamında ağırlıklandırma süreci, karar verme probleminin çözümünde hangi kriterlerin daha fazla önceliğe sahip olduğunu belirlerken, sıralama yöntemleri bu ağırlıkları kullanarak en iyi alternatifi seçmemizi sağlar. Sıralama yöntemleri genellikle ÇKKV sürecinin son adımıdır ve karar alternatiflerinin seçilen değerlendirme ölçütlerine göre en iyiden en kötüye doğru sıralanmasında kullanılmaktadır. Sıralama yöntemler sayesinde karar vericiler, hangi alternatifin daha fazla önceliğe sahip olduğunu netleştirmektedirler. Şekil 1’de sözü edilen ÇKKV metodolojisi genel olarak tanıtılmıştır.

Şekil 1. ÇKKV Metodolojisi

Çalışmanın amacına uygun olarak, bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performans probleminin çözüm sürecinde izlenen ÇKKV metodolojisi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Uygulama Süreci

3.5.3.2. SPC Objektif Ağırlıklandırma Yöntemi

SPC yöntemi, Gligorić vd. (2023) tarafından literatüre kazandırılmış olup, CILOS, IDOCRIW, Entropi, Gri Entropi, CRITIC, SV, SD, LOPCOW, MEREC vb. yöntemler gibi değerlendirme kriterlerinin objektif olarak ağırlık katsayılarının belirlenmesi sürecinde kullanılmaktadır. Söz konusu yöntem, değerlendirme kriterlerinin simetri noktalarını dikkate alarak hesaplama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Simetri noktası, kriterlerin alt ve üst değerinin ortasında yer alır. SPC yöntemini diğer objektif ağırlıklandırma prosedürlerinden ayıran birtakım avantajları bulunmaktadır (Gligorić vd. 2023: 959-960). Bunlar:

- Karar vericiler için oldukça basit ve anlaşılması kolaydır.
- Karmaşık sorunların çözümünde uygulanabilir.
- Esnek ve anlaşılır bir yaklaşım olarak, farklı problemleri çözmek için geleneksel ÇKKV teknikleriyle kapsamlı bir şekilde birleştirilebilir.
- Birçok bilim alanında başarıyla uygulanabilir.

SPC yönteminin uygulama prosedürü 6 adımdan oluşmaktadır (Gligorić vd. 2023: 959-960; Hezam vd. 2023: 6-7; Van Dua 2023: 85);

Adım 1. Karar probleminin çözümü için ilk olarak diğer tüm ÇKKV yöntemlerinde olduğu gibi Eşitlik (10)'e göre başlangıç karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi m adet alternatif ve n adet değerlendirme kriterinden oluşmaktadır.

$$DM = |x_{ij}|_{m \times n} = \begin{vmatrix} A/C & C_1 & C_2 & \cdots & C_n \\ A_1 & x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ A_2 & x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ A_m & x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{vmatrix} \quad (10)$$

Adım 2. Değerlendirme kriterlerine ilişkin simetri noktaları (SPC_j) Eşitlik (11) kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$SPC_j = \frac{\min\{x_{ij}\} + \max\{x_{ij}\}}{2} \quad (11)$$

Adım 3. Mutlak uzaklık matrisi (D), Eşitlik (12) kapsamında hesaplanmaktadır.

$$D = \left| |d_{ij}| \right|_{m \times n} = \begin{vmatrix} |x_{11} - SPC_1| & |x_{12} - SPC_2| & \cdots & |x_{1n} - SPC_n| \\ |x_{21} - SPC_1| & |x_{22} - SPC_2| & \cdots & |x_{2n} - SPC_n| \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ |x_{m1} - SPC_1| & |x_{m2} - SPC_2| & \cdots & |x_{mn} - SPC_n| \end{vmatrix} \quad (12)$$

Adım 4. Simetrik modül matrisi bu aşamada Eşitlik (13) kullanılarak elde edilmektedir.

$$R = \left| |r_{ij}| \right|_{m \times n} = \begin{vmatrix} \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i1}}{m} \right| & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i2}}{m} \right| & \cdots & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{in}}{m} \right| \\ \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i1}}{m} \right| & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i2}}{m} \right| & \cdots & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{in}}{m} \right| \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i1}}{m} \right| & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{i2}}{m} \right| & \cdots & \left| \frac{\sum_{i=1}^m d_{in}}{m} \right| \end{vmatrix} \quad (13)$$

Adım 5. Kriterlere ait simetrik modül matrisinden faydalanarak bu adımda, Eşitlik (14) vasıtasıyla vektör matrisi (Q_j) elde edilmektedir.

$$Q_j = \left| \frac{\sum_{i=1}^m r_{ij}}{m} \right| \quad (14)$$

Adım 6. SPC yönteminin son adımında, Eşitlik (15)'den faydalanılarak, her bir değerlendirme kriterine ilişkin objektif ağırlık (w_j) değerleri hesaplanmaktadır.

$$w_j = \frac{Q_j}{\sum_{j=1}^n Q_j}; \sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (15)$$

Hesaplanan ağırlık değerleri içerisinde en büyük (en küçük) değere sahip olan kriter performans üzerinde daha önemli (önemsiz) olarak değerlendirilmektedir.

3.5.3.3. RANCOM Subjektif Ağırlıklandırma Yöntemi

ÇKKV problemlerinin çözüm sürecinde, kriterlere ilişkin ağırlık katsayıları belirlenirken yalnızca objektif ağırlıklandırma yöntemleri kullanılmamaktadır. Bununla beraber, SWARA, AHP, AHS, FUCOM, DEMATEL, LBWA, MACBETH vb. yöntemler kullanılarak kriter ağırlıkları uzman görüşlerine dayalı olarak subjektif bir biçimde de elde edilebilmektedir. RANCOM yöntemi Wiğckowski vd. (2023) tarafından literatüre kazandırılmış olan bir subjektif ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntemle değerlendirme yapabilmek için ikili karşılaştırma matrislerinden

faydalanmaktadır. Karar vericiler, ikili karşılaştırma matrisini oluştururken diğer subjektif ağırlıklandırma yöntemlerden farklı olarak RANCOM yönteminde, sıralama, puanlama, sınıflandırma ve turnuva tekniği gibi çeşitli teknikler kullanabilir Wiğckowski vd. (2024). Önerilen yöntem, vektör toplamının 1'e eşit olmasını sağlayarak, ikili kriter sıralamalarının oluşturulmasına imkân sağlamaktadır. Wiğckowski vd. (2023)' e göre, RANCOM yöntemini diğer subjektif ağırlıklandırma yöntemlerinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Bunlar;

- Uzman bilgisini etkili bir şekilde yansıtan basit ve sezgisel bir tekniktir.
- Tecrübeli ve tecrübesiz kullanıcılar için ayarlanmış basit bir kullanım şekli sunar.
- Uzman kararlarında hata olasılığı ortaya çıktığında, hataları düzeltmek için daha uygun bir çözüm stratejisi sunar.
- Özellikle kriter sayısının çok olduğu durumlarda daha sağlam sonuçlar üretebilir.
- Karmaşık problemlerin çözümü için daha az zaman alarak kolay bir şekilde uygulanabilir.

RANCOM yönteminin uygulama prosedürü 4 adımdan oluşmaktadır (Wiğckowski vd. 2023: 6; Wiğckowski vd. 2024: 7-8):

Adım 1. Yöntemin ilk aşamasında seçilen kriterler uzmanlar tarafından değerlendirilerek puanlanmaktadır. Bu aşamada uzmanlar kendilerine uygun bir yöntem (sıralama, puanlama, sınıflandırma veya turnuva) kullanarak kriterleri değerlendirmektedir. Karar vericiler veya uzmanlar, daha önemli kriterlere daha düşük değerler atayarak her bir kriterin diğer faktörlere göre konumunu belirler. Beraberliklere izin verilir, yani birden fazla kriter aynı sıralama pozisyonunu paylaşabilir. Kriterlerin sıralamasında ardışık değerler veya daha farklı değerler kullanılabilir.

Adım 2. Uzman görüşleri alındıktan sonra Eşitlik (17)'de verilen ölçekten yararlanılarak, Eşitlik (16)'de gösterilen ikili karşılaştırma matrisi (MAC) oluşturulmaktadır.

$$MAC = \begin{matrix} C_1 \\ C_2 \\ \vdots \\ C_n \end{matrix} \begin{vmatrix} C_1 & C_2 & \cdots & C_m \\ a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1m} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nm} \end{vmatrix} \quad (16)$$

$$a_{ij} = \begin{cases} \text{eğer} & f(C_i) < f(C_j) & \text{ise} & 1 \\ \text{eğer} & f(C_i) = f(C_j) & \text{ise} & 0.5 \\ \text{eğer} & f(C_i) > f(C_j) & \text{ise} & 0 \end{cases} \quad (17)$$

Burada $f(C)$, C . kriterin önem fonksiyonunu ifade etmektedir.

Adım 3. Oluşturulan MAC matrisi kullanılarak bu adımda toplanmış kriter ağırlıklarının yatay vektörü (SCW_j), Eşitlik (18) vasıtasıyla hesaplanmaktadır.

$$SCW_j = \sum_{i=1}^n a_{ij} \quad (18)$$

Adım 4. RANCOM yönteminin son adımında Eşitlik (19) kullanılarak, değerlendirme kriterlerine ilişkin nihai ağırlık değerleri (w_j) elde edilmektedir.

$$w_j = \frac{SCW_j}{\sum_{j=1}^n SCW_j}; \sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (19)$$

Hesaplanan ağırlık değerleri içerisinde en büyük (en küçük) değere sahip olan kriter performans üzerinde daha önemli (önemsiz) olarak değerlendirilmektedir.

3.5.3.4. Kriterlere İlişkin Nihai Ağırlıklandırma Prosedürü

Kriter ağırlık değerlerinin tahmin edilmesinde çeşitli ÇKKV yaklaşımlarının kullanılması, ağırlık değerlerinde bazı farklılıklara yol açmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için, bu çalışmada farklı ÇKKV yöntemlerinin etkisini aynı anda dikkate alan toplama operatörü uygulanmıştır (Işık vd. 2023). Mevcut çalışmada, SPC-RANCOM kriter ağırlıkları sırasıyla $w_j^{(SPC)}$ ve $w_j^{(RANCOM)}$, olarak gösterilmiş olup, her bir kriterin nihai ağırlığı Eşitlik (20) kapsamında hesaplanmıştır.

$$w_j = \Psi w_j^{(SPC)} + (1 - \Psi) w_j^{(RANCOM)} \quad (20)$$

3.5.3.5. AROMAN Yöntemi

Bošković vd. (2023) tarafından geliştirilerek literatüre kazandırılmış olan AROMAN yöntemi analiz kapsamına alınan karar alternatiflerin sıralanması amacıyla kullanılmaktadır. Alternatiflerin sıralanması amacıyla ÇKKV literatürüne konu olan birçok yöntem (TOPSIS, COCOSO, CRADIS, RAWEC, MABAC, MAIRCA, MARCOS, EDAS, PIV, PSI vb.) bulunmaktadır. Fakat sözü edilen yöntemler genel olarak tek adımlı bir normalizasyon prosedürü kullanmaktadır. AROMAN yönteminin literatürdeki diğer yöntemlerden temel farkı, normalizasyon işleminin iki aşamalı olarak gerçekleştirmesidir. Bu sayede karar probleminin çözümü için, karar vericilere ortalama bir matris sunmaktadır. Bošković vd., (2023)'e göre AROMAN yönteminin karar vericilere sağlamış olduğu avantajlar şu şekildedir:

- Doğrusal ve vektör normalizasyon tekniklerini bir arada kullanılmasını sağlar.
- Alternatiflerin sıralanması için orijinal bir sıralama formülü kullanılır.
- Herhangi bir karar problemine uygulanabilir, çeşitlilik imkânı sunar.
- Yöntemin uygulaması oldukça kolaydır, bu sayede dünyanın her yerindeki yöneticiler karar alma sorunlarını çözmek için söz konusu yöntemi kullanabilirler.

AROMAN yönteminin uygulama prosedürü 5 adımdan oluşmaktadır (Bošković vd. 2023: 39500-39501; Bošković vd. 2024:5-6):

Adım 1. Karar alternatiflerini ve değerlendirme kriterlerini içeren başlangıç karar matrisi Eşitlik (21) kapsamında oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{21} & \cdots & x_{2j} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mj} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}; i=1, 2, \dots, m \text{ and } j=1, 2, \dots, n \quad (21)$$

Adım 2. Karar matrisinde yer alan değerler ikinci aşamada, fayda ve maliyet özellikleri gözetilmeksizin normalize edilmektedir. Bu kapsamda karar matrisinin doğrusal (linear) normalizasyonunda Eşitlik (22), vektör (vector) normalizasyonunda ise Eşitlik (23) kullanılmaktadır.

Adım 2.1. Linear Normalizasyon

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad (22)$$

Adım 2.2. Vector Normalizasyon

$$t_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij})^2}} \quad (23)$$

Adım 2.3. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen normalizasyon işleminden sonra, Eşitlik (24) vasıtasıyla, toplam ortalama normalize matris (t_{ij}^{norm}) değerleri hesaplanmaktadır.

$$t_{ij}^{norm} = \frac{\beta t_{ij} + (1-\beta)t_{ij}^*}{2} \quad (24)$$

Formülde yer alan β katsayısı 0-1 arasında değişkenlik gösteren bir ağırlıklandırma faktörüdür. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların ilgili katsayıyı genellikle 0.5 olarak uyguladığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da literatüre uygun şekilde ilgili katsayı 0.5 olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir.

Adım 3. Eşitlik (25) kullanılarak bu aşamada, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisine ($\hat{t}_{ij}$) ilişkin değerler tespit edilmektedir.

$$\hat{t}_{ij} = w_{ij} \times t_{ij}^{norm} \quad (25)$$

Adım 4. Değerlendirme kriterlerinin fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınarak, her bir kriter türü için ayrı ayrı normalize edilmiş ağırlıklı değerlerin toplamaları hesaplanmaktadır. Bu amaçla, maliyet yönlü kriterler için Eşitlik (26), fayda yönlü kriterler için ise Eşitlik (27) kullanılarak ilgili hesaplamalar gerçekleştirilmektedir.

$$L_i = \sum_{j=1}^n \hat{t}_{ij}^{(min)} \quad (26)$$

$$A_i = \sum_{j=1}^n \hat{t}_{ij}^{(max)} \quad (27)$$

Adım 5. Son aşamada ise Eşitlik (28) ile her bir karar alternatifine ilişkin başarı skoru (R_i) hesaplanmaktadır.

$$R_i = L_i^\lambda + A_i^{(1-\lambda)} \quad (28)$$

Formülde yer alan λ parametresi, kriter türünün katsayı derecesini temsil etmektedir. çalışma kapsamında her iki kriter türü mevcut olduğu için, λ parametresi 0.5 olarak hesaplamalara dahil edilmiştir. Ancak, kriter türü göz önünde bulundurulduğunda λ parametresinde değişiklik yapılabilir. Örneğin, karar verme probleminde maliyet nitelikli iki ve fayda nitelikli 1 kriter varsa, λ katsayısının 2/3 olması gerektiği anlamına gelir. Bu mantık takip edilerek, alternatifler arasındaki tercih durumları belirlenebilir. Diğer taraftan elde edilen başarı skorları değerlendirilirken en yüksek (düşük) R_i değerine sahip alternatif en başarılı (en başarısız) şeklinde değerlendirilmektedir.

3.6. Bulgular

Mevcut çalışmanın bu bölümünde, bankacılık sektöründe çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının analiz edilebilmesi için yararlanılan ÇKKV prosedürlerinin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

3.6.1. SPC Yönteminden Elde Edilen Bulgular

SPC yönteminin ilk adımında Eşitlik (10) kapsamında oluşturulan ve Tablo 10'da verilen başlangıç karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi oluşturulurken, bankaların 2018-2023 yılına ilişkin 6 yıllık verilerinin ortalaması alınarak tek bir değerlendirme matrisi oluşturulmuştur. Bu sayede bankalara ilişkin orta vadeli bir performans analizinin ortaya konulması ve önerilen modelin sağlamlığının orta vadeli olarak test edilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 10. Başlangıç Karar Matrisi

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	21.610	19.316	14.464	17.937	15.862	18.734
C2	53.404	59.944	63.049	62.603	61.536	58.037
C3	3.126	3.024	0.588	0.689	1.165	2.571
C4	3.061	3.146	0.608	0.803	1.070	2.645
C5	29.962	32.734	17.033	29.038	25.471	30.362
C6	2.071	2.837	0.373	1.600	1.508	1.989
C7	0.088	0.083	0.063	0.243	0.056	0.096
C8	0.235	0.303	0.181	0.591	0.203	0.213
C9	0.302	0.501	0.320	0.936	0.215	0.437
C10	12.538	13.534	11.127	11.994	15.317	15.001

C11	0.015	0.049	0.094	0.027	0.037	0.029
C12	733	875	1026	244	944	820
C13	5312	5358	4059	369	4172	4614
C14	12724	18607	20210	3465	16917	16023
C15	10.110	9.912	3.145	17.610	2.482	12.665
C16	458026	749729	2085080	77517	812535	626489
C17	4.000	6.500	15.500	4.333	21.000	4.167
C18	10.000	10.833	9.167	11.500	8.667	11.667
C19	0.733	0.845	0.874	0.886	0.921	0.917
C20	14.667	10.667	11.667	11.000	11.833	16.167
C21	1.000	3.000	3.000	3.000	3.000	1.000

Değerlendirme kriterlerine ilişkin simetri noktaları olarak ifade edilen SPC_j değerleri Eşitlik (11) kullanılarak hesaplanmış olup, Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Kriterlere İlişkin Simetri Noktaları

C1	18.0370	C8	0.3862	C15	10.0458
C2	58.2266	C9	0.5755	C16	1081298
C3	1.8572	C10	13.2220	C17	12.5000
C4	1.8770	C11	0.0545	C18	10.1667
C5	24.8831	C12	634.83	C19	0.8270
C6	1.6048	C13	2863	C20	13.4167
C7	0.1493	C14	11838	C21	2.0000

Eşitlik (12) kullanılarak elde edilen mutlak uzaklıklar matrisine ilişkin değerler Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Mutlak Uzaklıklar Matrisi

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	3.5733	1.2793	3.5733	0.1004	2.1753	0.6971
C2	4.8225	1.7177	4.8225	4.3764	3.3091	0.1891
C3	1.2689	1.1666	1.2689	1.1685	0.6925	0.7139
C4	1.1842	1.2690	1.2690	1.0744	0.8073	0.7685
C5	5.0792	7.8504	7.8504	4.1547	0.5877	5.4790
C6	0.4660	1.2320	1.2320	0.0048	0.0966	0.3847
C7	0.0616	0.0659	0.0865	0.0933	0.0933	0.0529
C8	0.1511	0.0835	0.2050	0.2050	0.1836	0.1729
C9	0.2731	0.0744	0.2556	0.3605	0.3605	0.1381
C10	0.6838	0.3120	2.0946	1.2283	2.0946	1.7786
C11	0.0395	0.0058	0.0395	0.0278	0.0172	0.0250
C12	97.667	240.167	390.667	390.667	309.000	185.167
C13	2448.667	2494.500	1196.167	2494.500	1308.667	1751.000
C14	886.000	6769.167	8372.167	8372.167	5079.500	4185.333

C15	0.0642	0.1343	6.9008	7.5642	7.5642	2.6192
C16	623272	331569	1003781	1003781	268763	454809
C17	8.5000	6.0000	3.0000	8.1667	8.5000	8.3333
C18	0.1667	0.6667	1.0000	1.3333	1.5000	1.5000
C19	0.0937	0.0185	0.0471	0.0594	0.0937	0.0901
C20	1.2500	2.7500	1.7500	2.4167	1.5833	2.7500
C21	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000

Simetrik modül matrisi bu aşamada Eşitlik (13) kullanılarak elde edilmektedir. İlgili matris için yapılmış olan hesaplamalar sonucunda elde edilen değerler Tablo 13'te rapor edilmiştir.

Tablo 13. Simetrik Modül Matrisi

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	0.0879	0.0984	0.1313	0.1059	0.1198	0.1014
C2	0.0600	0.0535	0.0509	0.0512	0.0521	0.0552
C3	0.3348	0.3461	1.7789	1.5198	0.8986	0.4070
C4	0.3470	0.3376	1.7469	1.3233	0.9929	0.4015
C5	0.1724	0.1578	0.3034	0.1779	0.2029	0.1702
C6	0.2749	0.2007	1.5272	0.3559	0.3775	0.2862
C7	0.8622	0.9061	1.2032	0.3116	1.3513	0.7846
C8	0.7097	0.5511	0.9208	0.2822	0.8236	0.7823
C9	0.8058	0.4863	0.7616	0.2603	1.1335	0.5571
C10	0.1089	0.1009	0.1227	0.1138	0.0891	0.0910
C11	1.7285	0.5298	0.2744	0.9657	0.6917	0.8760
C12	0.3671	0.3073	0.2622	1.1013	0.2849	0.3279
C13	0.3669	0.3638	0.4801	5.2888	0.4672	0.4224
C14	0.4410	0.3015	0.2776	1.6191	0.3317	0.3502
C15	0.4096	0.4178	1.3167	0.2352	1.6687	0.3270
C16	1.3413	0.8194	0.2946	7.9251	0.7561	0.9806
C17	1.7708	1.0897	0.4570	1.6346	0.3373	1.7000
C18	0.1028	0.0949	0.1121	0.0894	0.1186	0.0881
C19	0.0914	0.0793	0.0767	0.0757	0.0728	0.0731
C20	0.1420	0.1953	0.1786	0.1894	0.1761	0.1289
C21	1.0000	0.3333	0.3333	0.3333	0.3333	1.0000

Yöntemin son aşamasında ilk olarak, Eşitlik (14) kullanılarak kriterlere ilişkin vektör matrisi (Q) elde edilmiştir. Ardından, Eşitlik (15)'den faydalanılarak kriterlere ilişkin objektif ağırlık katsayıları (w_j) hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara Tablo 14'te yer verilmiştir.

Tablo 14. SPC Objektif Ağırlıklandırma Yöntemi Sonuçları

	Q_j	w_j	Sıralama
C1	0.1075	0.0084	17
C2	0.0538	0.0042	21
C3	0.8809	0.0686	5
C4	0.8582	0.0668	6
C5	0.1974	0.0154	15
C6	0.5037	0.0392	13
C7	0.9032	0.0703	4
C8	0.6783	0.0528	9
C9	0.6674	0.0520	10
C10	0.1044	0.0081	18
C11	0.8444	0.0657	7
C12	0.4418	0.0344	14
C13	1.2315	0.0959	2
C14	0.5535	0.0431	12
C15	0.7292	0.0568	8
C16	2.0195	0.1573	1
C17	1.1649	0.0907	3
C18	0.1010	0.0079	19
C19	0.0782	0.0061	20
C20	0.1684	0.0131	16
C21	0.5556	0.0433	11

SPC yöntemine göre elde edilen objektif ağırlık katsayıları, 2018-2023 dönemi için bankaların çok boyutlu performansı üzerinde etkisi en fazla olan 3 kriterin C16 (firma tarafından çalışan eğitimi harcanan toplam saat), C13 (ATM sayısı) ve C17 (denetim komitesi toplantı sayısı) olduğunu göstermektedir. Buna karşın, aynı dönem için çok boyutlu banka performansı üzerinde etkisi en az olan 3 kriterin ise C2 (toplam kredilerin toplam aktiflere oranı), C19 (yönetim kurulunda icracı olmayan direktörlerin oranı) ve C18 (yönetim kurulu büyüklüğü) olduğu tespit edilmiştir.

3.6.2. RANCOM Yönteminden Elde Edilen Bulgular

RANCOM yöntemi, değerlendirme kriterlerinin ağırlıklandırılmasında uzman görüşlerini dikkate alan subjektif bir ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntem kullanılarak değerlendirme kriterlerine ilişkin önem ağırlıklarının elde edilebilmesi amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur. Başvurulan ve görüşleri alınan uzmanlara ilişkin bilgiler Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15. Değerlendirici Uzmanlar ve Özellikleri

Uzman	Kurum	Görev	Deneyim	Eğitim
Uzman-I	Garanti Bankası	Yönetim Kurulu Üyesi	35	Doktora
Uzman-II	Garanti Bankası	Yönetim Kurulu Üyesi	43	Lisans
Uzman-III	Garanti Bankası	Yönetim Kurulu Üyesi	36	Lisans
Uzman-IV	Garanti Bankası	Yönetim Kurulu Üyesi	32	Yüksek Lisans

Tablo 15’te bilgisi verilen uzmanlarla bir araya gelinerek çalışmanın amacı, kapsamı ve seçilen değerlendirme kriterlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Uzmanlardan, seçilen değerlendirme kriterlerini Eşitlik (17) kapsamında, puanlama yöntemi kullanılarak değerlendirmeleri istenmiştir. Ardından, uzmanlardan alınmış olan uzlaşılmış görüşler Eşitlik (16) kapsamında birleştirilerek Tablo 16’da rapor edilen ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 16. İkili Karşılaştırma Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15	C16	C17	C18	C19	C20	C21
C1	0.5	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0
C2	1	0.5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
C3	1	0	0.5	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
C4	1	0	1	0.5	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
C5	1	0	0	1	0.5	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
C6	0	0	0	0	0	0.5	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
C7	0	0	0	0	0	0	0.5	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0
C8	0	0	0	0	0	0	1	0.5	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
C9	0	0	0	0	0	0	0	1	0.5	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
C10	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0.5	0.5	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
C11	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0.5	0.5	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
C12	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0.5	0.5	0.5	1	0	1	1	1	1	1
C13	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0.5	0.5	1	1	1	1	1	1	1	1
C14	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0.5	0	0.5	0.5	0.5	1	1	1	1	1
C15	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0.5	0.5	0	1	0	1	1	0.5
C16	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0.5	1	0.5	1	0	1	1	1
C17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.5	0	1	0	0
C18	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0.5	1	0.5	0
C19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.5	0	0
C20	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0.5	1	0.5	0
C21	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0.5	0	1	1	1	1	0.5

Oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi kullanılarak, ilk olarak kriter ağırlıklarının yatay vektörü (SCW_j), Eşitlik (18) vasıtasıyla hesaplanmıştır. Ardından, değerlendirme kriterlerine ilişkin subjektif önem ağırlıkları (w_j) Eşitlik (19) kapsamında hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. RANCOM Subjektif Ağırlıklandırma Yöntemi Sonuçları

	SCW_j	w_j	Sıralama
C1	13.5	0.0612	9
C2	16.5	0.0748	5
C3	16.5	0.0749	4
C4	18.5	0.0839	1
C5	14.5	0.0658	8
C6	10.5	0.0476	11
C7	7.5	0.0340	13
C8	6.5	0.0295	16
C9	6.5	0.0296	15
C10	5	0.0227	19
C11	5	0.0228	18
C12	17.5	0.0794	2
C13	15	0.0681	6
C14	15	0.0680	7
C15	12.5	0.0567	10
C16	17	0.0771	3
C17	1.5	0.0068	20
C18	8	0.0363	12
C19	0.5	0.0023	21
C20	6	0.0272	17
C21	7	0.0317	14

Sektör profesyonellerinin görüşleri doğrultusunda hesaplanarak Tablo 17’de rapor edilen kriterlere ilişkin subjektif önem ağırlıkları dikkate alındığında, çok boyutlu banka performansına orta vadede en fazla etki eden 3 kriter C4 (net karın toplam aktiflere oranı), C12 (şube sayısı) ve C16 (firma tarafından çalışan eğitimi için harcanan toplam saat) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, çok boyutlu banka performansı üzerinde etkisi en az olan 3 kriterin ise C19 (yönetim kurulunda icracı olmayan direktörlerin oranı), C17 (denetim komitesi toplantıları) ve C10 (çalışan başına su yoğunluğu) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.6.3. Kriterlerin Nihai Ağırlıklarına İlişkin Bulgular

Farklı ÇKKV yöntemlerinin etkisini aynı anda dikkate alan toplama operatörü Eşitlik (20) kapsamında uygulanarak, bankalarda çok boyutlu performansın analiz edilmesi amacıyla seçilmiş olan değerlendirme kriterlerine ilişkin nihai ağırlıklar hesaplanmıştır. Tablo 18’de elde edilen sonuçlar verilmiştir.

Tablo 18. Kriterlerin Nihai Ağırlıkları

	$w_j^{(SPC)}$	$w_j^{(RANCOM)}$	$w_j^{(NİHAİ)}$	Sıralama
C1	0.0084	0.0612	0.0348	17
C2	0.0042	0.0748	0.0395	15
C3	0.0686	0.0748	0.0717	4
C4	0.0668	0.0839	0.0754	3
C5	0.0154	0.0658	0.0406	14
C6	0.0392	0.0476	0.0434	11
C7	0.0703	0.0340	0.0522	8
C8	0.0528	0.0295	0.0411	12
C9	0.0520	0.0295	0.0407	13
C10	0.0081	0.0227	0.0154	20
C11	0.0657	0.0227	0.0442	10
C12	0.0344	0.0794	0.0569	5
C13	0.0959	0.0680	0.0820	2
C14	0.0431	0.0680	0.0556	7
C15	0.0568	0.0567	0.0567	6
C16	0.1573	0.0771	0.1172	1
C17	0.0907	0.0068	0.0488	9
C18	0.0079	0.0363	0.0221	18
C19	0.0061	0.0023	0.0042	21
C20	0.0131	0.0272	0.0202	19
C21	0.0433	0.0317	0.0375	16

Değerlendirme kriterlerine ilişkin nihai ağırlık skorları dikkate alındığında, 2018-2023 dönemi için banka performansı üzerinde orta vadede en etkili olan 3 kriterin sırasıyla C16 (firma tarafından çalışan eğitimi için harcanan toplam saat), C13 (ATM sayısı) ve C4 (net karın toplam aktiflere oranı) olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte banka performansı üzerinde etkisi en az olan 3 değerlendirme kriterinin ise C21 (yönetim kurulunda icracı olmayan direktörlerin oranı), C10 (çalışan başına su yoğunluğu) ve C20 (üst düzey yöneticilerin şirket müdür sayısına oranı) olduğu yapılan hesaplamalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu sonuç, banka performansını orta vadede artırmak için çalışan banka karar verici mekanizmalarına, çalışanların eğitimine daha fazla önem vermeleri gerektiğini göstermektedir.

3.6.4. AROMAN Yönteminden Elde Edilen Bulgular

SPC ve RANCOM yaklaşımından elde edilen nihai ağırlıklar, çalışmanın bu aşamasında AROMAN yöntemi kapsamına alınarak, çalışmanın amacına uygun

olarak bankaların orta vadede çok boyutlu performans açısından sıralanmasında kullanılmıştır. AROMAN yönteminin ilk aşamasında Eşitlik (21)'e göre oluşturulan ve Tablo 10'da rapor edilen başlangıç karar matrisi oluşturulmaktadır. Ardından yöntemin ikinci aşamasında, karar matrisinde yer alan değerler fayda ve maliyet durumlar gözetilmeksizin normalize edilmektedir. Diğer bir ifade ile karar matrisinde yer alan tüm değerler normal dağılıma uygun hale getirilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Eşitlik (22) kullanılarak, değerlendirme kriterleri doğrusal (linear) normalize edilmektedir. Doğrusal normalizasyon işlemine ilişkin sonuçlar Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Doğrusal Normalizasyon

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	1.0000	0.6790	0.0000	0.4860	0.1956	0.5975
C2	0.0000	0.6781	1.0000	0.9537	0.8431	0.4804
C3	1.0000	0.9597	0.0000	0.0395	0.2271	0.7813
C4	0.9666	1.0000	0.0000	0.0767	0.1819	0.8028
C5	0.8235	1.0000	0.0000	0.7646	0.5374	0.8490
C6	0.6891	1.0000	0.0000	0.4980	0.4608	0.6561
C7	0.1700	0.1472	0.0369	1.0000	0.0000	0.2164
C8	0.1314	0.2964	0.0000	1.0000	0.0521	0.0783
C9	0.1213	0.3969	0.1456	1.0000	0.0000	0.3085
C10	0.3368	0.5745	0.0000	0.2068	1.0000	0.9246
C11	0.0000	0.4270	1.0000	0.1491	0.2829	0.1837
C12	0.6250	0.8074	1.0000	0.0000	0.8955	0.7370
C13	0.9908	1.0000	0.7398	0.0000	0.7623	0.8510
C14	0.5529	0.9043	1.0000	0.0000	0.8034	0.7500
C15	0.5042	0.4911	0.0438	1.0000	0.0000	0.6731
C16	0.1895	0.3348	1.0000	0.0000	0.3661	0.2735
C17	0.0000	0.1471	0.6765	0.0196	1.0000	0.0098
C18	0.4444	0.7222	0.1667	0.9444	0.0000	1.0000
C19	0.0000	0.5986	0.7514	0.8170	1.0000	0.9809
C20	0.7273	0.0000	0.1818	0.0606	0.2121	1.0000
C21	0.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	0.0000

Karar matrisinde yer alan değerlendirme kriterleri ilişkin veriler ikinci aşamada Eşitlik (23)'ten faydalanılarak vektör (vector) normalizasyon işlemine tabi tutulmaktadır. Bu sayede, alternatiflerin sıralanmasında araştırmacılar tarafından kullanılan diğer ÇKKV yöntemlerinden farklı olarak AROMAN yönteminde, karar

matrisi iki kez normalize edilmiş olmaktadır. Vektör normalizasyonuna ilişkin olarak yapılan hesaplamalardan elde edilen bulgulara Tablo 20’de yer verilmiştir.

Tablo 20. Vektör Normalizasyon

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	0.4864	0.4348	0.3256	0.4037	0.3570	0.4217
C2	0.3643	0.4089	0.4300	0.4270	0.4197	0.3959
C3	0.5939	0.5745	0.1118	0.1308	0.2213	0.4885
C4	0.5742	0.5901	0.1140	0.1505	0.2006	0.4962
C5	0.4383	0.4788	0.2492	0.4248	0.3726	0.4441
C6	0.4490	0.6151	0.0808	0.3469	0.3270	0.4314
C7	0.2925	0.2783	0.2096	0.8093	0.1866	0.3214
C8	0.2996	0.3858	0.2309	0.7534	0.2581	0.2718
C9	0.2422	0.4014	0.2563	0.7497	0.1722	0.3503
C10	0.3837	0.4142	0.3405	0.3671	0.4688	0.4591
C11	0.1244	0.4057	0.7833	0.2226	0.3108	0.2454
C12	0.3673	0.4388	0.5143	0.1224	0.4733	0.4112
C13	0.5014	0.5057	0.3832	0.0348	0.3938	0.4356
C14	0.3317	0.4851	0.5268	0.0903	0.4410	0.4177
C15	0.3857	0.3781	0.1200	0.6719	0.0947	0.4832
C16	0.1843	0.3016	0.8389	0.0312	0.3269	0.2520
C17	0.1436	0.2334	0.5565	0.1556	0.7540	0.1496
C18	0.3938	0.4266	0.3610	0.4529	0.3413	0.4594
C19	0.3461	0.3990	0.4125	0.4183	0.4344	0.4328
C20	0.4668	0.3395	0.3713	0.3501	0.3766	0.5145
C21	0.1622	0.4867	0.4867	0.4867	0.4867	0.1622

İki aşamalı olarak gerçekleştirilen normalizasyon işleminin ardından, Eşitlik (15) kullanılarak toplam ortalama normalize matris değerleri hesaplanmaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere Eşitlik (24) içerisinde yer alan β katsayısı, 0-1 arasında değişkenlik gösteren bir ağırlıklandırma faktörüdür. Literatürde daha önce yapılmış olan ampirik çalışmalar incelendiğinde, araştırmacıların ilgili katsayıyı çalışmalarında genellikle 0.5 olarak hesaplamalara dahil ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada kapsamında da literatüre uygun şekilde ilgili katsayı 0.5 olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir. Yapılan hesaplamalar neticesinde elde edilen toplam ortalama normalize matrise ilişkin bulgular Tablo 21’de rapor edilmiştir.

Tablo 21. Toplam Ortalama Normalize Matris

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	0.3716	0.2785	0.0814	0.2224	0.1382	0.2548

C2	0.0911	0.2717	0.3575	0.3452	0.3157	0.2191
C3	0.3985	0.3835	0.0279	0.0426	0.1121	0.3174
C4	0.3852	0.3975	0.0285	0.0568	0.0956	0.3248
C5	0.3154	0.3697	0.0623	0.2973	0.2275	0.3233
C6	0.2845	0.4038	0.0202	0.2112	0.1970	0.2719
C7	0.1156	0.1064	0.0616	0.4523	0.0466	0.1345
C8	0.1078	0.1706	0.0577	0.4383	0.0776	0.0875
C9	0.0909	0.1996	0.1005	0.4374	0.0431	0.1647
C10	0.1801	0.2472	0.0851	0.1435	0.3672	0.3459
C11	0.0311	0.2082	0.4458	0.0929	0.1484	0.1073
C12	0.2481	0.3115	0.3786	0.0306	0.3422	0.2870
C13	0.3731	0.3764	0.2807	0.0087	0.2890	0.3216
C14	0.2212	0.3473	0.3817	0.0226	0.3111	0.2919
C15	0.2225	0.2173	0.0410	0.4180	0.0237	0.2891
C16	0.0935	0.1591	0.4597	0.0078	0.1733	0.1314
C17	0.0359	0.0951	0.3083	0.0438	0.4385	0.0399
C18	0.2096	0.2872	0.1319	0.3493	0.0853	0.3649
C19	0.0865	0.2494	0.2910	0.3088	0.3586	0.3534
C20	0.2985	0.0849	0.1383	0.1027	0.1472	0.3786
C21	0.0406	0.3717	0.3717	0.3717	0.3717	0.0406

Değerlendirme kriterlerine ilişkin hesaplanmış olan nihai ağırlıklar Eşitlik (25) kapsamında AROMAN yöntemine dâhil edilerek, Tablo 22’de gösterilen ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmiştir.

Tablo 22. Ağırlıklandırılmış Normalize Matris

	A1	A2	A3	A4	A5	A6
C1	0.0129	0.0097	0.0028	0.0077	0.0048	0.0089
C2	0.0036	0.0107	0.0141	0.0136	0.0125	0.0087
C3	0.0286	0.0275	0.0020	0.0031	0.0080	0.0228
C4	0.0290	0.0300	0.0021	0.0043	0.0072	0.0245
C5	0.0128	0.0150	0.0025	0.0121	0.0092	0.0131
C6	0.0124	0.0175	0.0009	0.0092	0.0086	0.0118
C7	0.0060	0.0055	0.0032	0.0236	0.0024	0.0070
C8	0.0044	0.0070	0.0024	0.0180	0.0032	0.0036
C9	0.0037	0.0081	0.0041	0.0178	0.0018	0.0067
C10	0.0028	0.0038	0.0013	0.0022	0.0057	0.0053
C11	0.0014	0.0092	0.0197	0.0041	0.0066	0.0047
C12	0.0141	0.0177	0.0215	0.0017	0.0195	0.0163
C13	0.0306	0.0309	0.0230	0.0007	0.0237	0.0264
C14	0.0123	0.0193	0.0212	0.0013	0.0173	0.0162
C15	0.0126	0.0123	0.0023	0.0237	0.0013	0.0164
C16	0.0110	0.0186	0.0539	0.0009	0.0203	0.0154

C17	0.0018	0.0046	0.0150	0.0021	0.0214	0.0019
C18	0.0046	0.0063	0.0029	0.0077	0.0019	0.0081
C19	0.0004	0.0010	0.0012	0.0013	0.0015	0.0015
C20	0.0060	0.0017	0.0028	0.0021	0.0030	0.0076
C21	0.0015	0.0139	0.0139	0.0139	0.0139	0.0015

Yöntemin son bölümünde, ilk olarak değerlendirme kriterlerinin fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınarak, ağırlıklı normalize matriste yer alan değerlerin toplamaları hesaplanmaktadır. Bu doğrultuda, maliyet nitelikli kriterler için Eşitlik (26), fayda yönlü kriterler için Eşitlik (27) kullanılarak sırasıyla L_i ve A_i değerleri tespit edilmektedir. Ardından son aşamada ise Eşitlik (28)'den yararlanılmak suretiyle her bir karar alternatifine ilişkin başarı skoru (R_i) elde edilmektedir. Yapılan tüm işlemlere ilişkin sonuçlara ve bankaların orta vadeli başarı sıralamalarına Tablo 23'te yer verilmiştir.

Tablo 23. AROMAN Yöntemi Sonuçları

	L_i	A_i	R_i	Sıralama
A1 (AKBNK)	0.0309	0.1815	0.6019	4
A2 (GARAN)	0.0460	0.2246	0.6885	1
A3 (HALKB)	0.0330	0.1800	0.6060	3
A4 (SKBNK)	0.0895	0.0817	0.5850	5
A5 (VAKBN)	0.0209	0.1727	0.5603	6
A6 (YKBNK)	0.0438	0.1846	0.6389	2

Tablo 23'ün son sütununda yer alan sıralama sonuçları dikkate alındığında, 2018-2023 dönemi için AROMAN yöntemine göre yapılmış olan orta vadeli performans sıralamasında A2 ile kodlanan Garanti Bankası diğer bankalara göre daha başarılı bir performans ortaya koymuştur. Bu bankayı, başarı sıralamasında sırasıyla Yapı Kredi Bankası > Halkbank > Akbank > Şekerbank ve Vakıfbank takip etmiştir. Garanti Bankası'nın orta vadede diğer bankalara göre daha başarılı olması 2023 yıl sonu itibarıyla, i) Türkiye'nin en büyük ikinci özel sermayeli bankası konumunda olması ile, ii) piyasada %20,3 pazar payı ile TL kredilerde en büyük özel banka konumunda olması ile, iii) %21,0 pazar payı ile özel bankalar arasında en büyük TL müşteri mevduatı portföyüne sahip olması ile, iv) 25 milyona yakın bireysel müşteri ile bireysel kredilerde lider konumunda olmasıyla, v) 8,3 milyar ABD doları piyasa değeri sayesinde BIST-100'deki en değerli banka olması ile, vi) 2020 itibarıyla karbon nötr banka ve net sıfır bankacılar birliğine katılan ilk Türk Banka olması ile,

vii) Bloomberg cinsiyet eşitliği endeksinde 89,06 puan ile 7 yıldır üst üste yer alan tek Türk Bankası olması ile, viii) 2021’de kömürden çıkmayı taahhüt eden Türkiye’deki ilk banka ve en geç 2040 yılında portföyündeki kömür faaliyetlerine ilişkin riskleri sıfırlayacağını taahhüt etmesiyle, ix) Türkiye’de hibrit ve elektrikli araçların kurumsal firmaların filolarında yaygınlaştırılmasını desteklemek amacıyla 2021 yılında Türkiye’de bir ilk olarak sunulan Kurumsal Yeşil Taşıt Kredisi imkanı sunması ile, x) Binalarda verimli enerji kullanımını desteklemek ve yalıtım yatırımlarını geliştirmek üzere Çevreci Bina Yalıtım Kredisi imkanı sunması ile, xi) hanelerde elektrikli araçlarının daha verimli şarj edilebilmesi için sağlanan Elektrikli Şarj İstasyonu Kredisi imkanı sunması ile, xii) Binalarında güneş enerjisinden faydalanmak isteyen müşteriler için Türkiye’de bir ilk olan Bireysel Çatı Güneş Enerjisi Sistemi Alışveriş Kredisi imkanı sunması ile, xiii) 9. kez üst üste Türkiye’nin (World Finance), 6. kez üst üste Avrupa’nın En iyi Bireysel Bankası (European CEO ödülleri) olması ile, xiv) S&P Kurumsal Sürdürülebilirlik değerlendirmesi sıralamasında Türkiye’deki bankalar arasında en yüksek skora sahip olması vb. ile açıklanabilir.

3.7. Duyarlılık Analizleri

Bankaları karşılaştırmak için önerilen çerçevesinin uygunluğunun kapsamlı bir duyarlılık analizi ile doğrulanması, elde edilen sonuçların istikrarı ve güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde, önerilen kavramsal çerçevenin sağlamlığını test etmek amacıyla beş aşamadan oluşan bir dizi duyarlılık analizi gerçekleştirilmektedir. İlk olarak, mevcut çalışmada kriterlerin ağırlık değerlerindeki değişikliklerin alternatiflerin sıralama performansı üzerindeki etkileri 210 farklı senaryo üzerinden incelenmiştir. İkinci olarak, ψ parametresinin değerlerinin değiştirilmesinin alternatiflerin sıralama düzeni üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üçüncü olarak, bu çalışmada önerilen kavramsal çerçevenin sağlamlığını test etmek için en kötü alternatifin kaldırılmasının nihai sıralama sonuçları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Dördüncü aşamada, önerilen ÇKKV çerçevesinin sıralama sonuçları, çeşitli ÇKKV yaklaşımları ile karşılaştırılarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Beşinci ve son aşamada ise AROMAN modelinde yer alan λ

parametresindeki değişimin, karar alternatiflerinin sıralama performansını nasıl etkilediği test edilmiştir.

3.7.1. Kriter Ağırlıklarındaki Değişikliklerin Alternatiflerin Sıralaması Üzerindeki Etkisinin Analizi

ÇKKV literatüründe ağırlık katsayılarına ilişkin birçok duyarlılık analizi bulunmasına rağmen, bu çalışma için Božanić vd. 2021; Pamucar vd. 2021 tarafından uygulanan yaklaşım tercih edilmiştir. Bu duyarlılık analizi yöntemi uygulanarak, en önemli kriterin (C16) ağırlığı her senaryoda %2 oranında azaltılmıştır. Ardından, kalan 20 kritere ilişkin ağırlıkları tahmin etmek için aşağıdaki denklem kullanılmıştır:

$$w_n^* = w_n \frac{(1-w_{21}^*)}{(1-w_{21})} \text{ için } n \neq 16 \quad (29)$$

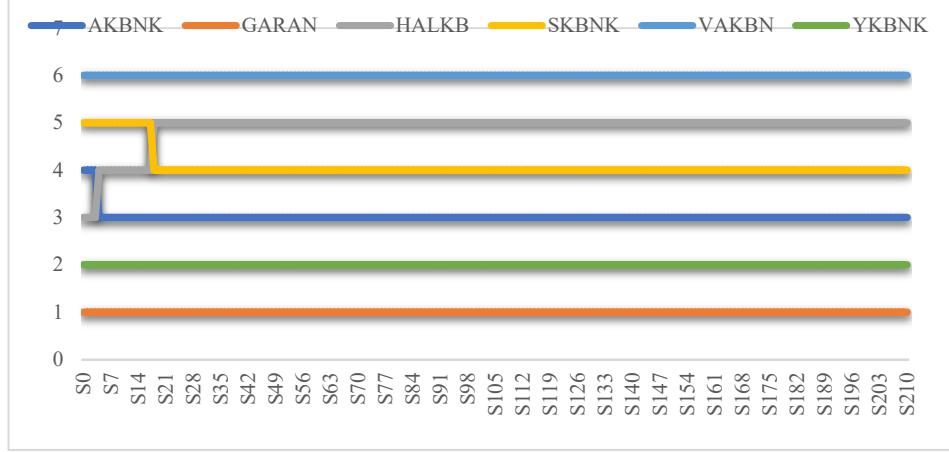
Eşitlikte, w_n^* bir sonraki senaryoda w_n için yeni değeri temsil etmektedir. Örneğin ilk senaryo (S1) için C16 kriterinin yeni ağırlık değeri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$w_{16}^* \cong 0.1172 \times 0.98 \cong 0.1148$$

C1 kriterinin S1 durumundaki yeni ağırlık değeri aşağıda gösterildiği gibi elde edilir:

$$w_1^* \cong 0.0348 \frac{(1 - 0.1148)}{(1 - 0.1172)} \cong 0.0349$$

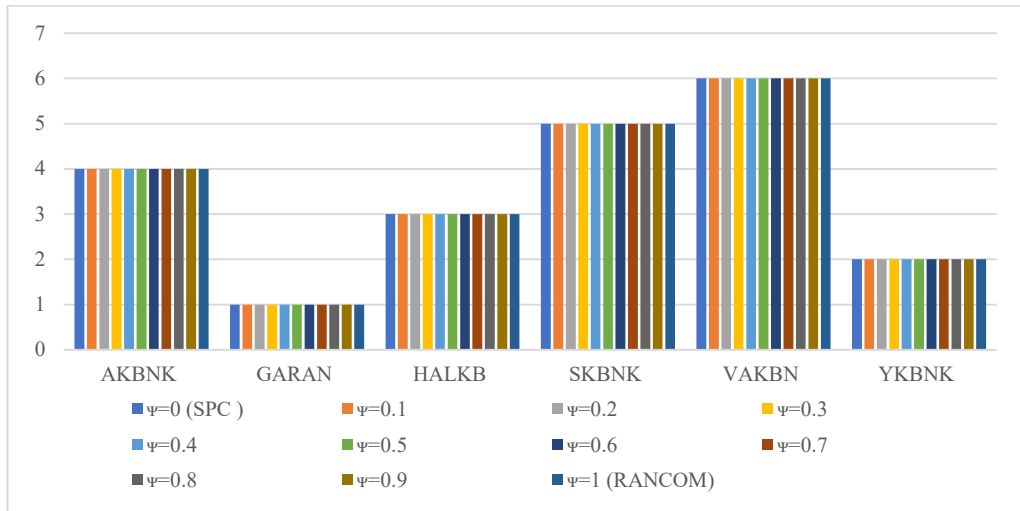
Diğer 20 kriterin ağırlıkları Eşitlik (20) uygulanarak tek tek hesaplanmıştır. 210 farklı senaryoya dayalı olarak elde edilen yeni ağırlık katsayıları oluşturulmuştur. Her bir senaryo ile bulunan yeni ağırlıklar AROMAN modeline aktararak alternatiflerin yeni sıralamaları belirlenmiştir. Elde edilen yeni sıralamalara ilişkin bulgular Şekil 3'te verilmiştir. Şekil 3'e göre alternatiflerin sıralamasında çok büyük değişikliklerin olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, gerçekleştirilmiş olan duyarlılık analizinden elde edilen sonuçların büyük ölçüde istikrarlı ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Yeni Ağırlıklara Dayalı Olarak Alternatiflerin Sıralanması

3.7.2. Kriterlerin Nihai Ağırlıklarının Belirlenmesinde Kullanılan ψ Parametresindeki Değişimlerin Sıralama Üzerindeki Etkisinin Analizi

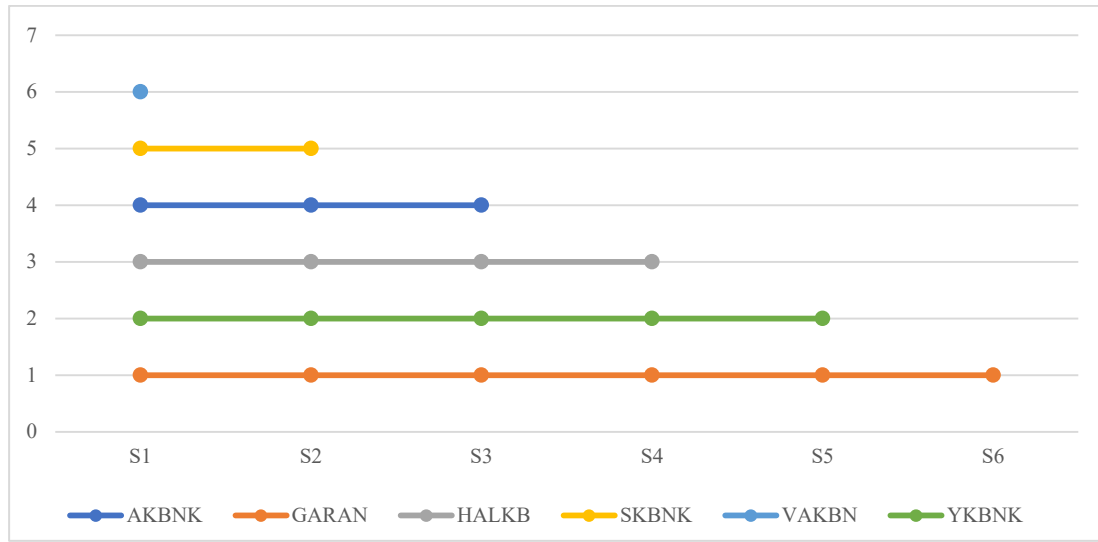
Kriterlerin nihai ağırlıklarını hesaplamak için ψ parametresinin değeri literatüre uygun bir biçimde 0.5 olarak belirlenmiştir. ψ parametresine ilişkin değerler 0 ile 1 arasında değişen tam sayılar olarak belirlenerek, bunların alternatiflerin sıralaması üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 10 senaryoya göre yapılan sıralamalar Şekil 4'te verilmiştir. Şekil 4 dikkate alındığında, alternatiflerin AROMAN yönteminden elde edilen sıralamalarındaki konumlarından hiçbir değişim yoktur. Bu sonuç önerilen kavramsal çerçevenin tutarlı ve güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 4. ψ Parametresine Göre Alternatiflerin Yeniden Sıralanması

3.7.3. Sıralamaların Tersine Dönmesi Olgusunun Sıralama Düzeni Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

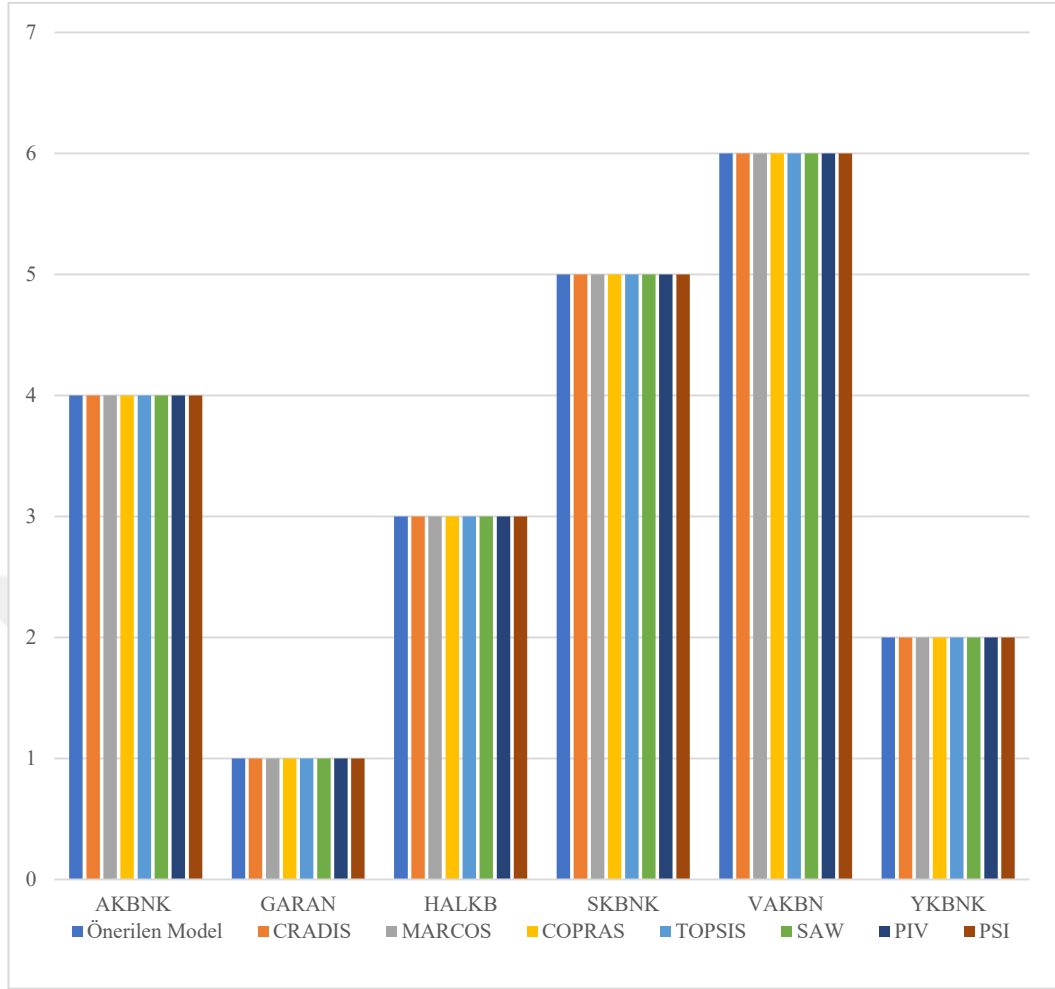
Çalışmada önerilen kavramsal çerçevenin, sıralamayı tersine çevirme konusundaki etkinliğini anlamak için, en az önemli alternatifin elenmesine dayalı senaryolar geliştirilmiştir (Dwivedi vd. 2023; Nedeljković vd. 2021). Buna göre, her bir senaryoda en iyi alternatif kalana kadar sırasıyla en kötü alternatifler analizden çıkarılmıştır (Yu vd. 2022; Zolfani vd. 2021). Altı senaryoya göre elde edilen sonuçlar Şekil 5'te sunulmuştur. Şekil 5'teki bilgiler, en kötü alternatiflerin analizden çıkarılmasının ilk sıralama sonuçlarını etkilemediğini göstermektedir.

Şekil 5. Alternatiflerin Çeşitli Senaryolara Dayalı Sıralamaları

3.7.4. Önerilen Modelin Çeşitli ÇKKV Modelleri ile Karşılaştırılması

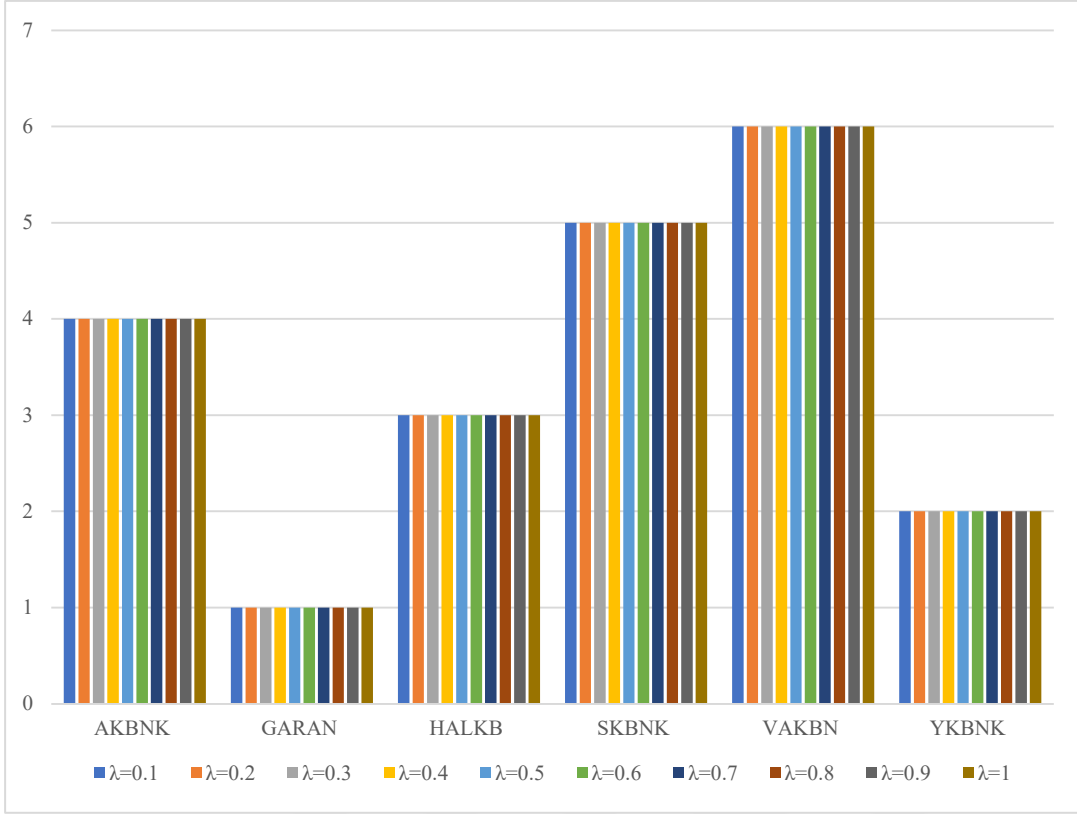
Çalışma kapsamında önerilen entegre karar verme yönteminin uygulanması sonucunda elde edilen sıralamalara ilişkin bulgular, ÇKKV literatüründe yer alan ve araştırmacılar tarafından oldukça sık kullanılan, CRADIS (Puška vd. 2022), MARCOS (Stević vd. 2020), COPRAS (Zavadskas vd. 2001), TOPSIS (Hwang, Yoon 1981), SAW (Churchman, Ackoff 1954), PIV (Mufazzal ve Muzakkir 2018) ve PSI (Maniya, Bhatt 2010) yöntemleri ile karşılaştırılmış olup, sonuçlar Şekil 6'da gösterilmiştir. Şekil 6'da gösterilen sonuçlar dikkate alındığında, önerilen hibrit ÇKKV aracının maksimum düzeyde sağlam ve güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Şekil 6. Farklı ÇKKV Yöntemlerine Göre Alternatiflerin Sıralama Sonuçları

3.7.5. AROMAN Modelinde Kullanılan λ Parametresindeki Değişimlerin Sıralama Üzerindeki Etkisinin Analizi

AROMAN yönteminin son aşamasında, bankaların sıralanması için λ parametresi literatüre dayalı olarak 0.5 olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir. Ancak, söz konusu 0-1 aralığında farklı değerler alabilmektedir. Dolayısıyla, duyarlılık analizlerinin son aşamasında λ parametresinde meydana gelen değişimlerin, karar alternatiflerinin sıralamasında nasıl bir değişime sebep olduğu test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan Şekil 7’de rapor edilmiştir. Şekil 7’de yer alan bulgular değerlendirildiğinde, λ parametresinde meydana gelen değişimlerin, önerilen model kapsamında elde edilen sıralamayı değiştirmedeği ifade edilebilir. Bu sonuç, uygulanan modelin tutarlı ve güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 7. λ Parametresine Göre Alternatiflerin Yeniden Sıralanması

3.8. Pratik ve Yönetimsel Çıkarımlar

Bankacılık sektörünün genel performansının finansal, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim temelinde değerlendirilmesi, müşterilere sunulan hizmet kalitesinin artırılması, risklerin etkin bir şekilde yönetilmesi, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik performansının finansal ve finansal olmayan performans göstergeleri dikkate alınarak sağlam ve etkili bir metodolojik çerçeveye dayalı olarak analiz edilmesi, bankacılık sektörüyle ilgili çeşitli paydaş gruplarının daha pratik, güçlü ve rasyonel kararlar almasını kolaylaştırmaktadır. Bankaların çok boyutlu sürdürülebilirlik performansını ölçen bu çalışmanın mevcut literatüre ve banka karar verici mekanizmalarına bazı pratik çıkarımları bulunmaktadır. Bunlar:

- Uygulamanın ilk pratik katkısı, bankaların çok boyutlu sürdürülebilirlik performansını analiz etmek için yeni ve entegre bir kavramsal çerçeve sunmasıdır.

- Önerilen karar çerçevesi, ileri matematik bilgisi olmayan karar vericilerin kolayca uygulayabileceği basit ve anlaşılır bir uygulama prosedürüne sahiptir.
- Objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden SPC ve subjektif ağırlıklandırma yöntemlerinden RANCOM metodolojisini entegre eden birleşik ağırlıklandırma sistemi, kriterlerin ağırlık değerleri konusunda daha nihai sonuçlar elde edilmesine katkıda bulunmaktadır.
- Duyarlılık ve karşılaştırma analizleri sonucunda ulaşılan sonuçlar, sunulan karar çerçevesinin azami derecede sağlam ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Mevcut çalışmanın yönetsel çıkarımları ise şu şekildedir:

- Finansal aracılık sürecinin en önemli aktörlerinden biri olan bankaların çok boyutlu performansına odaklanan bu çalışmanın sonuçları, bankacılık sektörünü düzenleyen ve denetleyen mekanizmalar için banka performansının izlenmesi ve finansal sistemin sürdürülebilirliği açısından kritik çıkarımlar sağlamaktadır.
- Bankaların performanslarının çok boyutlu sürdürülebilirlik açısından karşılaştırılması, operasyonel ve sürdürülebilirlikle ilgili faaliyetlerinin temelini oluşturmakta ve uygulanan stratejilerin başarısı hakkında ilgili tüm paydaşlara önemli bilgiler sağlamaktadır.
- Önerilen performans değerlendirme aracıyla elde edilen bulgular, bankaların yönetim kurullarına genel performansın iyileştirilmesi ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde edilmesi konusunda yardımcı olabilir.

SONUÇ

Küreselleşme ve rekabet koşullarının makro düzeyde yaşandığı günümüz dünyasında, bankalar finansal sistem bünyesinde hem fon arz edenler açısından hem de fon talep edenler açısından oldukça önemli görevler üstlenmektedirler. Bu açıdan, finansal sistemdeki en önemli finansal araçlardan biri olan bankaların sürekli olarak denetlenmesi, performanslarının gözlemlenmesi, ölçülmesi ve ölçümler sonucunda elde edilen bulguların ise objektif bir biçimde değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bankaların performansları analiz edilirken yalnızca finansal açıdan değil aynı zamanda finansal olmayan sosyal, çevresel ve yönetsimsel sürdürülebilirlik kaygıları nedeniyle, banka performansının çok boyutlu analizi bankacılık sektöründeki tüm paydaşlar için önemli ve kritik bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında, bankaların çok boyutlu sürdürülebilirlik performansının değerlendirmesine ilişkin karar problemini ele almak için entegre bir ÇKKV modeli önerilmektedir. Önerilen model BİST’te işlem gören 6 mevduat bankasının 2018-2023 yılı verileri kullanılarak orta vadeli bir sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesi sürecinde test edilmiştir. Bu bağlamda, SPC- RANCOM ve AROMAN modeli ilk kez bu çalışma kapsamında entegre edilmiştir.

Nihai ağırlıklandırma prosedürü sonuçlarına göre, firmanın çalışan eğitimi için harcamış olduğu toplam saat, ATM sayısı ve net kârın toplam aktiflere oranı, seçilen banka örnekleminin çok boyutlu sürdürülebilirlik performansına etki eden en önemli üç kriter olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yönetim kurulunda icracı olmayan direktörlerin oranı, çalışan başına su yoğunluğu ve üst düzey yöneticilerin şirket müdür sayısına oranı ise banka çok boyutlu sürdürülebilirlik performansı üzerinde en az etkili olan üç kriter olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, literatürde yer daha önce yapılmış olan Ecer (2019), Doğan, Kılıç (2022), Yıldırım, Yaman'ın (2023) sonuçlarıyla benzerlik gösterirken, Alp vd. (2015), Ersoy (2018) ve Bektaş'ın (2023) sonuçlarından farklıdır.

AROMAN sıralama yöntemi kapsamında Garanti BBVA’nın çok boyutlu sürdürülebilirlik performansı açısından en başarılı banka olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bankayı ise başarı sıralamasında sırasıyla Yapı Kredi, Halkbank, Akbank, Şekerbank ve Vakıfbank takip etmiştir. Bu sonuç Özçelik, Öztürk (2014),

Kestane vd. (2019), Doğan, Kılıç (2022) tarafından elde edilen sonuçlarla benzerlik gösterirken, Eş, Kamacı (2020), Bektaş (2022) ve Terzioğlu vd. (2023) tarafından elde edilen sonuçlardan farklıdır. Bu farklılıkların nedeni genel olarak söz konusu çalışmalarda kullanılan performans kriterlerine, kullanılan ÇKKV prosedürlerine, seçilen banka örnekleme ve analizlerde incelenen dönemlere bağlanabilir. Diğer taraftan, çalışmadan ulaşılan sonuçlar ve genel olarak literatürde yer alan ampirik çalışmalar incelendiğinde genel olarak, kamu sermayeli bankaların performansının özel sermayeli bankaların performansından daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun sebepleri arasında şunlar gösterilebilir;

- Kamu sermayeli bankaların yönetimi, özel sektör bankalarına kıyasla daha fazla bürokratik engellemelere takılmaktadır. Devletin ekonomideki müdahaleleri, piyasa koşullarından bağımsız olarak bankaların stratejik kararlarını etkileyebilir, bu da genellikle daha düşük verimlilikle sonuçlanabilir.
- Kamu sermayeli bankalar genel olarak devletin ekonomik kalkınma hedeflerini finanse eden kuruluşlardır. Bu sebeple söz konusu bankalar zaman zaman yüksek riskli ya da düşük kârlı projeleri finanse edebilmektedirler. Bu durum bankaların karlılık durumları ve performansı üzerinde olumsuz etki yaratabilir.
- Türkiye’de yüksek enflasyonun yaşandığı dönemlerde TCMB tarafından belirlenen faiz oranlarının artması veya azalması, bankaların genel performansı üzerinden oldukça etkilidir. Özel sermayeli bankalar, enflasyonist ortama daha hızlı entegre olurken, kamu sermayeli bankalar devletin siyasi hedefleri kapsamında düşük faizli veya yüksek riskli krediler kullandırmaya devam edebilir. Bu durumda uzun vadede hem karlılık hem de genel performans üzerinde negatif etki yaratabilir.
- Kamu sermayeli bankalar, karar verici mekanizmalar tarafından alınan belirli politikaları takip ettikleri için, piyasa şartlarına daha az esneklikle tepki vermektedirler. Özel sermayeli bankalar ise enflasyonist ortamda daha hızlı strateji değışiklikleri yaptıklarından bu süreç daha esnek ve daha karlı geçmektedir.

- Özellikle covid-19 sürecinde, ekonomideki canlılığın desteklenmesi ve ekonomik faaliyetlerin devam etmesi için kamu sermayeli bankalar tarafından ekonomik birimlere sunulmuş olan düşük faizli krediler, bankacılık sektöründe kısa vadede büyümeyi teşvik etmiş olsa da uzun vadede bankaların sermaye yapılarını zayıflatıcı bir etkiye sebep olmuştur. Bu durum bankalarda net faiz gelirlerinin düşmesine ve takipteki kredi oranlarının yükselmesine sebep olmuştur.
- Türkiye’de 6 Şubat 2023 yılında meydana gelen deprem felaketinden sonra kamu bankaları tarafından, depremden etkilenen bölgelerdeki kredilerin ertelenmesi, yeniden yapılandırma imkânlarının sunulması ve piyasa faiz oranlarının altındaki oranlarla yeni kredilerin ekonomik birimlere sunulması da bankalarda mali yapıyı zorlayarak orta ve uzun vadede gerek karlılık seviyelerinin gerekse performansın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.
- Küresel pandemi ve 6 Şubat depreminin ardından yaşanan ekonomik durgunluk dönemi ve ödemelerdeki aksamalar da yine bankacılık sektöründe takipteki kredi oranlarının yükselmesinde etkin bir rol oynamıştır.
- Ekonomideki olağanüstü dönemlerde kamu sermayeli bankaların ekonomideki karar birimlerine düşük faizle kredi imkânı sunması, sektördeki rekabet ortamının dengesini bozarak finansal sürdürülebilirliği de olumsuz etkileyebilir. Bunun sonucunda bankaların yaşadığı gelir kaybı, sermaye yeterlilik oranların düşmesine neden olabilir.

Özetle, kamu sermayeli bankaların genel performansının özel sermayeli bankalara göre daha düşük olmasının sebebi, bu bankaların daha fazla regülasyon ve devlet müdahalesine tabi olmaları, hedef odaklı kredi politikalarını izlemeleri ve piyasa koşullarına uyum sağlamada daha fazla zorluk yaşamalarıdır. Ayrıca, yüksek enflasyon ve Merkez Bankası'nın aldığı politikalar da bu bankaların performansını ciddi ölçüde etkileyebilir, çünkü kamu sermayeli bankalar ekonomik kalkınma hedefleri kapsamında özel sermayeli bankalara kıyasla daha fazla düşük faizli kredi verebilirler, bu da bankaların kar marjlarını ve genel finansal performansını olumsuz yönde etkileyebilir.

Çalışmanın amacına uygun olarak, sunulan kavramsal çerçevenin doğruluğu ve geçerliliği duyarlılık analizler vasıtasıyla beş aşamada kontrol edilmiştir. İlk aşamada, kriterlerin ağırlık değerlerine ilişkin değişikliklerin alternatiflerin başlangıçtaki sıralamaları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. İkinci aşamada ψ parametresinin değişen değerlerinin etkisi analiz edilmiştir. Üçüncü aşamada, önerilen ÇKKV modelinin sıralamanın tersine çevrilmesi sorununa karşı direnci analiz edilmiş ve sağlamlık incelemesinin dördüncü aşamasında, önerilen metodolojinin bulguları bazı yaygın ve sağlam karar verme yaklaşımlarının sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Beşinci ve son aşamada ise AROMAN modelinin λ parametresindeki değişimin, karar alternatiflerinin sıralama performansını nasıl etkilediği test edilmiştir. Yürütülen duyarlılık çalışmasının sonuçları, önerilen ÇKKV aracının karar vermek için istikrarlı, güvenilir ve dayanıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut çalışmanın bankacılık alanında çalışan uygulayıcılara ve araştırmacılara en önemli katkısı, bankacılık sektöründeki çok boyutlu performans değerlendirme problemini çözmek için SPC RANCOM ve AROMAN'a dayalı hibrit bir ÇKKV modeli sunmasıdır. Bir diğer değerli katkı ise bankaların finansal ve finansal olmayan göstergelerine dayanan yeni bir kriter seti sunmaktır. Ayrıca, araştırmacılar ve karar vericiler bu modeli R, MATLAB, Python vb. gibi ileri matematiksel bilgi ve yazılımlar olmadan kolayca uygulayabilirler.

Öte yandan, gelecekte yapılacak bilimsel çalışmalar için farklı göstergelerin de analiz sürecine dahil edilerek daha kapsamlı bir performans değerlendirmesi yapılması önerilebilir. Ayrıca, araştırma problemi göz önünde bulundurularak, bankanın çok boyutlu sürdürülebilirlik performansını analiz etmek için LOPCOW, WENSLO, CoCoSo, ARLON, ARTASI, ALWAS, vb. gibi diğer sağlam ÇKKV teknikleri de kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Afşar, Aslı ve Afşar, Muharrem (2007). *Finansal Sistem ve İşleyişi*. Eskişehir: Gülen Ofset Yayınları.
- Afşar, Muharrem ve Afşar, Aslı (2010). *Finansal Ekonomi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akbulak, Yavuz, Kavaklı, Emre ve Tokmak, Ayşe (2004). *Kayıp yıllar: Türkiye'de 1980'li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Akbulut, Osman Yavuz (2019). “CRITIC ve EDAS Yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi”. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akbulut, Osman Yavuz (2020). “Gri Entropi Temelli PSI ve ARAS ÇKKV Yöntemleriyle Türk Mevduat Bankalarının Performans Analizi”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 171-187.
- Akbulut, Osman Yavuz (2023). “Evaluation of Financial Performance of Participation Banks Operating in Turkey with CRITIC Based COPRAS Method”. *International Journal of Current Social Science*, 2(1), 15-24.
- Akbulut, Osman Yavuz ve Ünal, Hüseyin (2022). *Bütünleşik Entropi ve WEDBA Yöntemleri ile Kamu Sermayeli Bankaların Performans Analizi*. (Editör: Çamlı, A. Y.) İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar, (s. 15-34). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Akbulut, Osman Yavuz, and Aydın, Yüksel (2024). “A Hybrid Multidimensional Performance Measurement Model using the MSD-MPSIRAWEC Model for Turkish Banks”. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 11(3), 1157- 1183.
- Akgüç, Öztin (1989). *100 Soruda Bankacılık*. Ankara: Gerçek Yayınevi.
- Akgüç, Öztin (2007). “Türkiye’de Yabancı Bankalar”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 6-17.

- Akın, Müge (2010). *Uluslararası Bankacılıkta Ticari Kredilerin Firma Analizi Açısından Etkinliği: Sektörde Bir Uygulama*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Akkoç, Soner, and Vatansever, Kemal (2013). “Fuzzy Performance Evaluation with AHP and TOPSİS Methods: Evidence from Turkish Banking Sector After the Global Financial Crisis”. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 6(11), 53-74.
- Akrep, Mehmet Yunuz (2017). “Sümer Ekonomisinde Tapınak Faktörü”. *Mavi Atlas*, 5(2), 458-473.
- Aktan, Coşkun Can (2002). *Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu: Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alam, Hassan Mobeen, Ali Raza, and Muhammad Akram (2011). “A Financial Performance Comparison of Public vs Private Banks: The Case of Commercial Banking Sector of Pakistan”. *International Journal of Business and Social Science*, 2(11), 56-64.
- Ali, Jaber, Hussain, Khansaa Naser, Alnoor, Alhamzah, Muhsen, Yousif Raad and Atiyah, Abbas Gatea (2024). “Benchmarking Methodology of Banks Based on Financial Sustainability Using CRITIC and RAFSI Techniques”. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 7(1), 315-341.
- Ali, Mohsin, Azmi, Wajahat, Kowsalya, V., and Rizvi, Syed Aun R. (2023). “Interlinkages Between Stability, Carbon Emissions and the ESG Disclosures: Global Evidence from Banking Industry”. *Pacific-Basin Finance Journal*, 82, 102154
- Alkin, Emre, Savaş, Tuğrul ve Akman, Vedat (2001). *Bankalarda Risk Yönetimine Giriş*. İstanbul: Çetin Matbaacılık.
- Aloğlu, Ziya Tunç (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri*. TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

- Alp, İhsan, Öztel, Ahmet ve Köse, Mehmet Said (2015). “Entropi tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: Bir vaka çalışması”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 5-81.
- Alrasheedi, Adel Fahad, Mishra, Arunodaya Raj, Pamucar, Dragan, Devi, Sarita & Cavallaro, Fausto (2024). “Interval-valued intuitionistic fuzzy AROMAN method and its application in sustainable wastewater treatment technology selection”. *Journal of intelligent & fuzzy systems*, (Preprint), 1-24.
- Altay, Erdinç (2015). *Bankacılıkta Risk*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Altıntaş, Mehmet Altay (2006). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği*. İstanbul: Turhan Kitabevi.
- Altıparmak, Aytekin (2002). “Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 35-59.
- Altun, Fatih (2006). *Bankacılık Sektöründe Yabancı Sermaye Girişi ve Ulusal Ekonomi Üzerindeki Etkisi*. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Amile, Mahrooz, Maedeh Sedaghat, and Morteza Poorhossein (2013). “Performance Evaluation of Banks using Fuzzy AHP and TOPSIS, Case study: State-owned Banks, Partially Private and Private Banks in Iran”. *Caspian Journal of Applied Sciences Research* 2(3), 128-138.
- Amin, Qazi Awais and Cumming, Douglas (2023). “The politician as a CEO, corporate governance, and firm value”. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, (87), 101804.
- Anafarta, Nur Arzu (2014). *Performans Karnesi- Bankacılık Sektöründe Stratejik Yönetim ve Performans Ölçüm Sürecinde Bir Uygulama*. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Anbar, Adem (2009). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914”. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(84), 17-37.

- Anderson, Addison (2001). *Riskler ve Risk Yönetimi*. Ankara: Seminer Notları.
- Antunes, Jorge, Hadi-Vencheh, Abdollah, Jamshidi, Ali, Tan, Yong, and Wanke, Peter (2024). “Cost Efficiency of Chinese Banks: Evidence from DEA and MLP-SSRP Analysis”. *Expert Systems with Applications*, 237, 121432.
- Apak, Sudi ve Arzu Tay (2012). “Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Önemi”. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-103.
- Arabacı, Havva (2018). “Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi (2000-2016)”. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Aras, Güler, and Hacıoglu Kazak, Evrim (2022). “Enhancing firm value through the lens of ESG materiality: evidence from the banking sector in OECD countries”. *Sustainability*, 14(22), 15302.
- Aras, Güler, Nuray, and Furtuna, Özlem Kutlu (2018). “Multidimensional comprehensive corporate sustainability performance evaluation model: Evidence from an emerging market banking sector”. *Journal of cleaner production*, 185, 600-609.
- Aras, Güler, Tezcan, Nuray, and Furtuna, Özlem Kutlu (2016). “Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının TOPSIS Yöntemiyle Karşılaştırılması”. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 81,1-23.
- Ardıç, Hülya (2004). *1994 – 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yaratıldığı Hareketlerin İncelenmesi*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Argın, Aydın (1993). *Avrupa Topluluğu Tek Pazarına Uyum Açısından Türk Bankacılık Sisteminin Uyum Gerekleri*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Arslan, Emre Can (2017). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Katkıları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series.

- Arslan, İbrahim (2007). “Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 50-66.
- Atan, Murat (2002). *Risk yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Atif, Muhammad, Alam, Md Samsul, and Islam, Md Shahidul (2023). “Firm-level energy and carbon performance: Does sustainable investment matter?” *Business Strategy and the Environment*, 32(4), 2275-2295.
- Atik, Murat (2013). *Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye'deki Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Avşarlıgil, Nuri, Doğru,ERCÜMENT, and CİĞER, Ayşegül (2023). “The Bank Performance Ranking in the Emerging Markets: A Case of Turkey”. *Sosyoekonomi*, 31(55), 69-84.
- Aydemir, Namık (2002). “Dünden Bugüne Bankacılık” *YDK-Yüksek Denetim Review*, 1(3), 7-28.
- Aydın, Demet ve Başkır, Bahar (2013). “Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları”. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 29-47.
- Aydın, Nurhan (2006). *Bankacılık Uygulamaları*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, Yüksel (2020). “A hybrid multi-criteria decision making (MCDM) model consisting of SD and COPRAS methods in performance evaluation of foreign deposit banks”. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 7(2), 160-176.
- Aydın, Mücahit, Koç, Pınar, and Tumay, Muhammed (2023). “Investigating the environmental Kuznets curve hypothesis with recovered paper consumption,

- human development index, urbanization, and forest footprint”. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 20(8), 9053-9064.
- Aysan, Ahmet Faruk, Muhammed Habib Dolgun ve Turhan, İbrahim (2013). “Assessment of the participation banks and their role in financial inclusion in Turkey”. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(5), 99-111.
- Babuşçu, Şener. (2005). *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Risk Yönetimi*. Ankara: Akademi Consulting&Training.
- Bağcı, Haşim ve Rençber, Ömer Faruk (2014). “Kamu bankaları ve halka açık özel bankaların PROMETHEE yöntemi ile kârlılıklarının analizi”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 38-47.
- Bahar, Ozan (2004). “Türkiye’de Atatürk döneminde (1923-1938) uygulanan para politikaları”. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), 155-166.
- Bakan, Sumru (2001). “Osmanlı’dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi”. *İktisat Dergisi*, 417, 31-39.
- Bakdur, Alper (2003). *Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Kurumların Yapıları: Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneri*. Devlet Planlama Teşkilatı, DPT Uzmanlık Tezi Ankara.
- Banu, A.R.Rihana, and Santhiyavalli, G. A. (2018). “TOPSIS Approach to Evaluate the Financial Performance of Scheduled Commercial Banks in India”. *International Journal of Economics and Research*, 21(1), 24-33.
- Başar, Mehmet ve Coşkun, Metin (2006). *Bankacılık Uygulamaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Batır, Tugba Eyceyurt, Volkman, David A. ve Güngör, Bener (2017). “Determinants of Bank Efficiency in Turkey: Participation Banks Versus Conventional Banks”. *Borsa Istanbul Review*, 17(2), 86-96.
- Bayraktar, Kaya (2002). “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-88.

- Bayraktar, Kaya (2011). “Osmanlı Bankasının Merkez Bankası Fonksiyonu (1863-1875)”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 91-101.
- Bayram, Erdi (2021). “Türkiye’deki Katılım Bankalarının CRITIC Temelli EDAS Yöntemiyle Performans Değerlendirmesi”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 55-72.
- Bayram, Erdi (2022). “Türkiye’deki Özel Sermayeli Bankaların Finansal Performans Analizi: SWARA Ağırlıklı CODAS Yöntemi”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 992-1004.
- BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001). “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik”. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/02/20010208.htm#7>. Erisim Tarihi: 25.05.2024.
- Bektaş, Selahattin (2022). “Türkiye’deki kamu sermayeli bankaların sürdürülebilirlik performanslarının hibrit ÇKKV model ile değerlendirilmesi: 2014-2021 dönemi MEREC-ARAS modeli örneği”. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 426-442.
- Bektaş, Selahattin (2023). “Özel sermayeli bir mevduat bankasının sürdürülebilirlik performansının hibrit ÇKKV modeliyle değerlendirilmesi: 2009-2021 dönemi Akbank örneği”. *İzmir İktisat Dergisi*, 38(4), 884-907.
- Berk, Niyazi (2001). *Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım.
- Berksoy, Taner (1995). “Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e, ‘93- ‘94 Petrol-İş Yıllığı”. *Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası*, 36, 596-622.
- Bessis, Joel (2002). *Risk Management in Baking, Second Edition*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Birkan, Rehber (2015). *Finansal Performansın Ölçülmesinde Ekonomik Katma Değer ve Bankacılık Sektöründe Piyasa Değeri İle İlişkisinin Analizi (2004-2013 Borsa İstanbul Uygulaması)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Biswas, Debasish (2015), “The Effect of Portfolio Diversification Theory: Study on Modern Portfolio Theory of Stock Investment in The National Stock Exchange”. *Journal of Commerce and Management Thought*, 6(3), 445-455.
- Bonner, Clemens, Lelyveld, Iman Van, and Zymek, Robert (2015). “Banks’ Liquidity Buffers and the Role of Liquidity Regulation”. *Journal of Financial Services Research*, 48, 215-234.
- Boratav, Korkut (2008). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Bošković, Sara, Švadlenka, Libor, Jovčić, Stefan, Dobrodolac, Momčilo, Simić, Vladimir, and Bacanin, Nebojša. (2023). “An alternative ranking order method accounting for two-step normalization (AROMAN)—A case study of the electric vehicle selection problem”. *IEEE Access*, 11, 39496-39507.
- Bošković, Sara, Švadlenka, Libor, Jovčić, Stefan, Simic, Vladimir, Dobrodolac, Momčilo, and Elomiya, Akram (2024). “Sustainable propulsion technology selection in penultimate mile delivery using the FullEX-AROMAN method”. *Socio-Economic Planning Sciences*, 95, 102013.
- Boyacıoğlu, Mehmet Acar (2003). “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 523-538.
- Božanić, Darko, Milić, Aleksandar, Tešić, Duško, Salabun, Wojciech, and Pamučar, Dragan (2021). “D numbers–FUCOM–fuzzy RAFSI model for selecting the group of construction machines for enabling mobility”. *Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering*, 19(3), 447–471.
- Brei, Michael, Mohan, Preeya, Barahona, Agustin Perez, and Strobl, Eric (2024). “Transmission of natural disasters to the banking sector: Evidence from thirty years of tropical storms in the Caribbean”. *Journal of International Money and Finance*, 141, 103008.
- Buallay, Amina, Fadel, Sayed M., Alajmi, Jasim, and Saudagaran, Shahrokh (2021). “Sustainability reporting and bank performance after financial crisis: evidence from developed and developing countries”. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 31(4), 747-770.

- Bucevska, Vesna, and Misheva, Branka Hadzi (2017). “The Determinants of Profitability in TheBanking İndustry: Empirical Research on Selected Balkan Countries”. *EasternEuropean Economics*, 55(2), 146-167.
- Buluş, Abdulkadir ve Kabaklarlı, Esra (2010). “1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 1-22.
- Bulut, Kemalettin (2015). *Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bumin, Mete (2016). “Yeniden Yapılandırma Sonrası 2004-2014 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü”. *Maliye ve Finans Yazıları*, 105, 177-222.
- Cabral, Ines, Dierick, Frank, and Vesala, Jukka M. (2002). *Banking İntegration in the Euro Area*. Frankfurt: European Central Bank ECB Occasional Paper Series.
- Canabarro, Eduardo. and Duffie, Darrell (2003). *Measuring and marking counterparty risk, Asset/Liability Management for Financial Instituons*. Instituonal Investor Books.
- Candan, Hasan ve Özün, Alper (2006). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cantekinler, Meltem (2007). *Bankacılık Sektöründe Performans Yönetimi ve Özel Bir Bankada Performans Yönetimine İlişkin Uygulama*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Cao, Zhiyan, Upadhyay, Arun, and Zeng, Hongchao (2024). “Are all female directors equal? incentives and effectiveness of female independent directors”. *Journal of Banking and Finance*, 162, 107110.
- Ceylan, Ali ve Korkmaz Turhan (2000). *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Chaibi, Hasna, and Ftiti, Zied (2015). "Credit Risk Determinants: Evidence From A Cross-Country Study". *Research In International Business and Finance*, 33, 1-16.
- Chang, Chuen-Ping (2006). "Managing Business Attributes and Performance for Commercial Banks". *The Journal of American Academy of Business*, 9(1), 104-109.
- Chatzitheodorou, Kyriakos, Tsalis, Thomas A., Tsagarakis, Konstantinos P., Evangelos, Grigoroudis, and Ioannis, Nikolaou (2021). "A new practical methodology for the banking sector to assess corporate sustainability risks with an application in the energy sector". *Sustainable Production and Consumption*, 27, 1473-1487.
- Chaudhuri, Tamal Datta, and Ghosh, Indranil (2014). "A Multi-Criteria Decision-Making Modelbased Approach For Evaluation of the Performance of Commercial Banks in India". *IUP Journal of Bank Management*, 13(3), 23-33.
- Chaudhuri, Tinni, Mitra, Soham, Guha, Banhi, Biswas, Sanjib, and Kumar, Pankaj (2023). "CSR Contributions for environmental sustainability: A comparison of private banks in emerging market". *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 6(2), 747-771.
- Chiaramonte, Laura (2018). *Bank Liquidity and the Global Financial Crisis*. Palgrave Macmillan Studies in Banking and Financial Institutions.
- Chronopoulos, Dimitris K., Rempoutsika, Lemonia M., and Wilson, J. O. (2024). "Audit committee oversight and bank financial reporting quality". *Journal of Business Finance and Accounting*, 51(1-2), 657-687.
- Churchman, C. West, and Ackoff, Russel L. (1954). "An approximate measure of value". *Journal of the Operations Research Society of America*, 2(2), 172-187.
- Cimat, Ali ve Taş Mahir (2007). "Türkiye’de ve Dünyada Kıyı Bankacılığı Uygulamaları ve Vergi Cennetleri Üzerine Bir Uygulama". *Mevzuat Dergisi*, 80, 1-17.

- Coetzee, Johan, and Genukile, Lwazi (2020). “The short-and long-run drivers of lending behaviour by South African banks”. *African Journal of Economic and Management Studies*, 11(4), 639-651.
- Corrigan, Edward G. (1982). *Are Banks Special?* Annual Report Essay, Federal Reserve Bank of Minneapolis.
- Coşkun, Mustafa Nejat, Ardor, Hkan Naim, Çermikli, Affan Hakan, Eruygur, Hakkı Ozan, Öztürk, Fahriye, Tokatlıoğlu, İbrahim ve Dağlaroğlu, Tolga (2012). *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Crouhy, Michel, Galai, Dan, and Mark, Robert (2006). *The Essentials of Risk Management*. New York: McGraw-Hill.
- Cui, Xinghua, Xu, Ning, Yan, Xiangwu, and Zhang, Wenjie (2023). “How does social credit system constructions affect corporate carbon emissions? Empirical evidence from Chinese listed companies”. *Economics Letters*, 231, 111309.
- Çalış, Aslı ve Baynal, Kasım (2016). “Kümeleme Analizi ile Bankacılık Sektöründe Satış Stratejilerinin Belirlenmesi”. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 13-41.
- Çankaya, Fikret ve Öz, Mehmet (2001). *Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Çelen, Aydın (2014). “Comparative Analysis of Normalization Procedures in TOPSIS Method: With an Application to Turkish Deposit Banking Market”. *Informatica*, 25(2), 185-208.
- Çetin, M. Koray ve Çetin, Emre İpekçi (2010). “MULTI-CRITERIA Analysis of Banks’ Performances”. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 2(2), 73-78.
- Çiftaslan, Malik Ejder ve Rençber, Ömer Faruk (2022). “IDOCRIW ve CoCoSo Yöntemleri İle Sistemik Önemli Bankaların Performans Analizi: Türkiye

- Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 54-72.
- Çilek, Arif (2022). "Bütünleşik SV-CoCoSo Teknikleriyle Etkinlik Analizi: Mevduat Bankaları Gruplarında Bir Uygulama". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26), 52-69.
- Çivi, Halil (1985). *Türkiye'de Bankacılık, Teori, Uygulama ve Sonuçlar*. Ankara: Fon Matbaası.
- Çolak, Ömer Faruk ve Yiğidim, Aslan (2001). *Türk Bankacılık Sektöründe Kriz*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- De Andres, Pablo, Azofra, Valentin, and Lopez, Felix (2005). "Corporate boards in OECD countries: Size, composition, functioning and effectiveness". *Corporate Governance. An International Review*, 13(2), 197-210.
- Demireli, Erhan (2007). "Finansal Yatırım Kararlarında Risk Unsuru ve Riske Maruz Değer". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 122134.
- Demireli, Erhan (2010). "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Dietrich, Andreas, and Wanzenried, Gabrielle (2009). "What Determines the Profitability of Commercial Banks? New Evidence from Switzerland". *In 12th conference of the Swiss society for financial market researches*, 2-39.
- Dietrich, Andreas, and Wanzenried, Gabrielle (2014). "The Determinants of Commercial Banking Profitability in Low-, Middle-And High-Income Countries". *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54(3), 337-354.
- Dinçer, Hasan ve Görener, Ali (2011). "Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(12), 109-127.

- Doğan, Betül ve Kılıç, Muhammet Burak (2022). “Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Entropi ve Gri İlişkisel Analizi ile Değerlendirilmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 9(3), 2027-2057.
- Doğan, Mesut (2013). “Measuring Bank Performance with Gray Relational Analysis: The Case of Turkey”. *Ege Akademik Bakis*, 13(2), 215-225.
- Doğan, Öznur (2015). *Banka Türleri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Doumpos, Michael ve Zopounidis, Constantin (2010). “A Multicriteria Decision Support System for Bank Rating”. *Decision support systems*, 50(1), 55-63.
- Duran, Tunakan (2016). *Makroekonomik Değişkenlerin Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankalar Özelinde Mevduat Kredi ve Karlılık Gelişimine Etkileri: Türkiye Örneği*. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- Düllmann, Klaus, and Masschelein, Nancy (2007). “A Tractable Model to Measure Sector Concentration Risk in Credit Portfolios”. *Journal of Financial Services Research*, 32(1-2), 55-79.
- Dündar, Burcu (2006). *Birleşmeler ve Stratejik İşbirliklerinin Şirketlerin Küreselleşmeleri Üzerindeki Etkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Dwivedi, Ankur, Kumar, Anoop, and Goel, Varun (2023). “A consolidated decision-making framework for nano-additives selection in battery thermal management applications”. *Journal of Energy Storage*, 59, 106565.
- Ece, Nalan (2011). “Dünya’da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi, Akademik Bakış Dergisi”. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 25, 1-17.
- Ecer, Fatih (2019). “Özel sermayeli bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir yaklaşım: Entropi-ARAS bütünleşik modeli”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 365-390.

- Eğilmez, Mahfi (2019). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekenel, Meral Senem (2009). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründeki Uygulamaları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- El Tiby, Ahmed Amr Mohamed (2010). *İslamic Banking-How to Manage Risk and Improve Profitability*. Wiley Finance Publications.
- Elitaş, Cemal ve Özdemir, Yaşar (2006). “Bankalarda İç Kontrol Sistemi”. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 143-454
- Elliotand, Viktor, and Lindblom, Ted (2016). *Basel III, Liquidity Risk and Regulatory Arbitrage*. UK: Palgrave Macmillan.
- Erdem, Ekrem (2006). *Para ve Banka*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları.
- Erdoğan, Seli (1993). “Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, 483-496.
- Eroğlu, Nadir (2007). “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Erol, İbrahim (2002). *Para-Banka Teori ve Politika*. Manisa: Emek Matbaacılık.
- Ersoy, Mehmet ve Süner Aybüke (2018). “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Katılım Bankacılığında Kamu Girişimi”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 167-180.
- Ersoy, Nazlı (2018). “Entropi tabanlı bütünleşik ÇKKV yaklaşımı ile kurumsal sürdürülebilirlik performans ölçümü”. *Ege Academic Review*, 18(3), 367-385.
- Ertuğrul, Ahmet ve Zaim, Osman (1996). *Türk Bankacılığında Etkinlik: Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz*. Ankara: Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları.
- Esmer, Yusuf ve Bağcı, Haşim (2016). “Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 17-30.
- Eş, Abdülhamit ve Kamacı, Tuğçe Betül (2020). “Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının EDAS ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”. *Bolu*

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(4), 807-831.

Eyceyurt Batır, Tuğba (2016). *Türkiye’de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Kârlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden Karşılaştırılmaları*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Fang, Lily Hua (2005). “Investment Bank Reputation and the Price and Quality of Underwriting Services”. *The Journal of Finance*, 60(6), 2729-2761.

Feng, Zifeng, and Wu, Zhonghua (2023). “ESG disclosure, REIT debt financing and firm value”. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 67(3), 388-422.

Ferguson, Niall (2008). *The Ascent Of Money: A Financial History Of The World*. İstanbul: Penguin.

Frederick, Alex (1989). *Investments: An Introduction To Analysis And Management*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Funso, Kolapo T., Kolade, Ayeni, and Ojo, Oke (2012). “Credit Risk and Commercial Banks’ Performance In Nigeria: A Panel Model Approach”. *Australian Journal of Business and Management Research*, 2(2), 31-38.

Gasbarro, Dominic, Sadguna, Gde Made, and Zumwalt, Kenton (2002). “The Changing Relationship Between CAMEL Ratings and Bank Soundness during the Indonesian Banking Crisis”. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 19, 247–260.

Gazel, Yiğit Han, Altinirmak, Serpil ve Karamaşa, Çağlar (2021). “Türkiye’de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Performanslarının Sıralanması”. *Sosyoekonomi*, 29(48), 161-180.

Gbenyi, Gabriel Tyona, Tsegba, Ioraver Nyenger, and Duenya, Moses Imoter (2023). “Audit committee attributes and share price reaction of listed Deposit money banks in Nigeria”. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 23(4), 1-16.

- George, Gerard, and Prabhu, Ganesh (2000). "Developmental Financial Institutions as Catalysts of Entrepreneurship in Emerging Economies". *Academy of Management Review*, 25(3), 620-629.
- Ghosh, Amit (2015). "Banking-Industry Specific And Regional Economic Determinants Of NonPerforming Loans: Evidence From Us States". *Journal Of Financial Stability*, 20, 93-104.
- Gilbert, R. Alton, Meyer, Andrew P. and Vaughan, Mark D. (2002). "Could A CAMELS Downgrade Model Improve Off-site Surveillance?" *Review - Federal Reserve Bank of Saint Louis*, 84(1), 47-63.
- Gishkori, Maria Aslam, and Ullah, Naeem (2013). "Technical Efficiency of Islamic and Commercial Banks: Evidence From Pakistan Using DEA Model (2007-2011)". *Journal of Business and Management*, 7(4), 68-76.
- Gligorić, Zoran, Gligorić, Milo's, Miljanović, Igor, Lutovac, Suzana, and Milutinović, Aleksandar (2023). "Assessing Criteria Weights by the Symmetry Point of Criterion (Novel SPC Method)--Application in the Efficiency Evaluation of the Mineral Deposit Multi-Criteria Partitioning Algorithm". *CMES-Computer Modeling in Engineering & Sciences*, 136(1), 955-979.
- Görmez, Yüksel (2008). "Banking in Turkey: History and Evolution". *Bank of Greece Working Paper*, 83, 7-43.
- Gözkonan, Ümit Hasan ve Küçükbay, Füsun (2019). "Katılım Bankaları ile Geleneksel Bankaların ÇKKV Yöntemleri ile Performans Değerlendirilmesi: TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analiz". *International Journal Of Economic & Administrative Studies*, 25, 71-94.
- Greer Fiona, Raftery, Paul, and Horvath, Arpad (2024). "Considerations for estimating operational greenhouse gas emissions in whole building life-cycle assessments". *Building and Environment*, 111383.
- Greuning, Hennie, and ve Iqbal, Zamir (2007). *Risk Analysis For Islamic Banks*. The World Bank Books.

- Grujić, Miloš (2016), “Application of The Modern Portfolio Theory in Diversification of The Debt Securities Portfolio in Emerging Markets”, *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Istočnom Sarajevu*, 13, 67-80.
- Guru, Shivani, and Mahalik, Debendra Kumar (2021). “Ranking the Performance of Indian Public Sector Bank Using Analytic Hierarchy Process and Technique for Order Preference By Similarity to an Ideal Solution”. *International Journal of Process Management and Benchmarking*, 11(1), 28-43.
- Gülhan, Ünal (2009). *Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Günel, Mehmet (2007). *Para, Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Yeni Dönem Yayınları.
- Günceler, Bülent (2009). *2001 Krizi Sonrası T.C. Ziraat Bankası ve T. Halk Bankasında Yapılan Yeniden Yapılanma Çalışmaları*. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gündoğdu, Aysel (2016). *Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Gündoğdu, Aysel (2020). *Herkese Göre Finans*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güney, Alptekin (2017). *Banka İşlemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gürol, Burcu, and Lagasio, Valentina (2022). “Women board members’ impact on ESG disclosure with environment and social dimensions: evidence from the European banking sector”. *Social Responsibility Journal*, 19(1), 211-228.
- Hasanov, Fakhri, Bayramlı, Nigar, and Al-Musehel, Nayef (2018). “Bank-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability: Evidence From An Oil-Dependent Economy”. *International Journal of Financial Studies*, 6(3), 78.
- Hassan, M. Kabir, Houston, Reza, Karim, M.Sydul, and Sabit, Ahmed (2023). “CEO duality and firm performance during the 2020 coronavirus outbreak”. *The Journal of Economic Asymmetries*, 27, e00278.

- Havrylchyk, Olena (2006). "Efficiency of the Polish Banking Industry: Foreign Versus Domestic Banks". *Journal of Banking and Finance*, 30(7), 1975-1996.
- Hayajneh, Osama Suhail, and Yassine, Fatima Lahcen Ait (2011). "The impact of working capital efficiency on profitability—an empirical analysis on Jordanian manufacturing firms". *International Research Journal of Finance and Economics*, 66, 67-69.
- Hazar, Adalet ve Babuşcu, Şenol (2017). *Bankacılığa Giriş, Temel Bankacılık Bilgileri*. Ankara: Akademi Consulting & Training.
- Hezam, Ibrahim M., Vedala, Naga Rava Devi, Kumar, Bathina Rajesh, Mishra, Arunodaya Raj, & Cavallaro, Fausto (2023). "Assessment of Biofuel industry sustainability factors based on the intuitionistic fuzzy symmetry point of criterion and rank-sum-based MAIRCA Method". *Sustainability*, 15(8), 6749.
- Ho, Chien-Ta, and Wu, Yun-Shan (2006). "Benchmarking Performance Indicators for Banks". *Benchmarking: An International Journal*, 13(1/2), 147-159.
- Huang, Daohan, Wen, Fenghua, Li, Guijun, and Wang, Yongsheng (2023). "Coupled development of the urban water-energy-food nexus: A systematic analysis of two megacities in China's Beijing-Tianjin-Hebei area". *Journal of Cleaner Production*, 419, 138051.
- Hull, John (2012). *Risk Management And Finansal Institutions*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Ielasi, Federica, Bellucci, Marco, Biggeri, Mario, and Ferrone, Lucia (2023). "Measuring banks' sustainability performances: The BESGI score". *Environmental Impact Assessment Review*, 102, 107216.
- Işık, Özcan (2019). "Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı ARAS Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99.

- Işık, Özcan (2020). “SD Tabanlı MABAC ve WASPAS Yöntemleriyle Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performans Analizi”. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 29, 61-78.
- Işık, Özcan (2021). *Akbank’ın 2009-2019 Dönemi Finansal Performansının PSI Yöntemi İle Değerlendirilmesi*. (Editör: Aydın, Y.) Ekonomi ve Finans Çalışmaları (s. 299-312). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Işık, Özcan (2022). “Covid-19 Salgınının Katılım Bankacılığı Sektörünün Performansına Etkisinin MEREC-PSI-MAIRCA Modeliyle İncelenmesi”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 363-385.
- Işık, Özcan ve Ersoy, Ersan (2020). *Özel Sermayeli Mevduat Bankalarında Faiz Gelir ve Giderlerine Dayalı Performans Analizi: CRITIC ve EDAS Yöntemleri ile Bir Uygulama*. (Editörler: Karaca, S.S. ve Demireli E.) Finans Teorisine Uygulamalı Katkılar-2 (s. 69-89). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Işık, Özcan, Shabir, Mohsin, and Belke, Murat (2023). “Is there a causal relationship between financial performance and premium production? Evidence from Turkish insurance industry”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1388-1412.
- İslatince, Nuray (2024). “Financial Performance Comparison Of Private And Foreign-Capitalized Deposit Money Banks In The Turkish Banking Sector For The Period 2012-2022 With Gray Relation Analysis And Gray Relation Level And Ranking”. *In Obstetrics and Gynaecology Forum*, 34(2), 192-203.
- Jakubík, Petr, and Heřmánek, Jaroslav (2008). *Stress Testing of the Czech Banking Sector*. IES Working Paper.
- Jaradat, Qabas Mohammad (2022). “Financial performance ranking of islamic banks in Jordan employing Edas and Topsis methods”. *Pearson Journal*, 7(19), 256-267.
- Jorion, Philippe (2007). *Financial Risk Manager Handbook*. New Jersey: John Wiley & Sons.

- Kadooğlu Aydın, Gülден, Hazar, Adalet, Babuşcu, Şenol ve Uçar, Dilhan (2023). “Bankaların Multi-Moora Yöntemi ile Risk Bazlı Performans Ölçümü–Türkiye Uygulaması”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24(2), 171-192.
- Kahraman, Onur (2019). *Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Çok Kriterli Karar Alma Yöntemleriyle Analizi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kanalıcı, Hülya (1997). *Hisse Senedi Fiyatlarının Tespiti ve Tesir Eden Faktörler*. Ankara: SPK Yayınları.
- Kanuşağı, İlhan (2019). *Elektronik Bankacılık Uygulamalarında İNG Bank Örneği*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karaayhan, İsmail (2008). *Bankalarda Performans Değerlendirme ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları Üzerine Bir Uygulama*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Karabıçak, Mevlüt (2000). “Türkiye’deki Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 49-65.
- Karacan, Ali İhsan (2000). *Bankacılık ve Kriz*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Karaçor, Zeynep ve Alptekin, Volkan (2006). “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 306-342.
- Karadayı, Nilgün (2023). “Determinants of return on assets”. *European Journal of Business and Management Research*, 8(3), 37-44.
- Karagöz, Kadir ve Ergün, Suzan (2010). “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın KAYNAKLARI: Ekonometrik Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 169-185.
- Kargın, Elif (2006). *Bankacılıkta Hizmet Pazarlaması, Bireysel Bankacılık Hizmetleri Uygulamasında Bir Banka Akbank Örneği*. Dokuz Eylül

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kaval, Hasan (2000). *Bankalarda Risk Yönetimi*. Ankara: Yaklaşım Yayınları

Kaya, Feridun (2017). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Kaya, Yasemin Türker (2001). *Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları.

Kayhan, Mustafa Ömür (2009). *Bankacılık Hizmetlerinin Pazarlanması: Halk Bankası Samsun Bölge Koordinatörlüğü Uygulama Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kent, Marian (2005). *The Great Powers and the end of the Ottoman Empire*. Londra: Routledge.

Keskin, Ekrem, İnan, Emre. A. Mumcu, Melike ve Erdönmez, Pelin (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958-2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Keskin, Meltem ve Türkoğlu, Serap Pelin (2022). “BIST Sürdürülebilir Endekste İşlem Gören Bankaların WEDBA Yöntemiyle Performans Değerlendirmesi”. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(102), 3237-3244

Kestane, Ali ve Kurnaz, Niyazi (2019). “Finans Kuruluşlarında Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Sürdürülebilirlik Performansı Değerlendirmesi: Türkiye Bankacılık Sektöründe Uygulama”. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 14(4), 1323-1358.

Keyder, Nur (1991). *Money, Theory. Policy*. Ankara: Application.

Khalaf, Bashar Abu, Yaseen, Hadeel, and Omet, Ghassan (2015). “The evolution of bank competition: have conditions changed in the Jordanian banking sector?” *In Economic Forum* 5(3), 100-107.

- Khan, Md. Habib-Uz-Zaman, Azizul Islam, Muhammad, Kayeser Fatima, Johra, and Ahmed, Khadem (2011). "Corporate sustainability reporting of major commercial banks in line with GRI: Bangladesh evidence". *Social responsibility journal*, 7(3), 347-362.
- Khandelwal, Chandni, Kumar, Satish, Tripathi, Vibha, and Madhavan, Vinodh (2023). "Joint impact of corporate governance and risk disclosures on firm value: Evidence from emerging markets". *Research in International Business and Finance*, 66, 102022
- Kılıç, Uğur Hakan (2012). *KOBİ Sahipleri ve Finansçı Olmayan Yöneticiler İçin Finans*. Ankara: Sinemis Yayın Grup.
- Kim, Sang Joon, Kim, Hohyun, and Atukeren, Erdal (2023). "Effects of board Independence on greenhouse gas emissions and financial consequences: Evidence from South Korea". *Environments*, 10(3), 56.
- Kocaimamoğlu, Sururi (1977). *Bankacılık Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koç, Selahattin (2013). "Bankaların Karşılaştıkları Riskleri Yönetmedeki Etkinliği, Türkiye Ölçeği". *Maliye Dergisi*, 165, 275-297.
- Kolari, James, and Gup, Benton (2004). *Commercial banking: The Management of Risk*. John Willey & Sons Incorporated.
- Komasi, Hossein, Nemati, Alireza, Zolfani, Sarfaraz Hashemkhanı, Williams, Nigel L. & Bazrafshan, Ramin (2024). "Investigating the effects of COVID-19 on tourism in the G7 countries". *Technological and Economic Development of Economy*, 30(4), 1064-1086.
- Korga, Selda ve Aslanoğlu, Suphi (2022). "Sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans ilişkisi üzerine bir araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(2), 633-645.
- Korkmaz, Esfender (2012). "Dış Borç Krizine Yol Açan Gelişmeler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44(1-4),

- Korzeb, Zbigniew, and Samaniego-Medina, Reyes (2019). "Sustainability performance: a comparative analysis in the polish banking sector". *Sustainability*, 11(3), 5(1), 653-668.
- Kosmidou, Kyriaki, and Zopounidis, Constantin (2008). "Measurement of Bank Performance in Greece". *SouthEastern Europe Journal of Economics*, 1(1), 79-95.
- Köse, Ahmet H. ve Yeldan, Erinç (1998). "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997". *Toplum ve Bilim*, 77, 45-67.
- Köse, Ali (2018). *Türkiye'deki Ticari Bankaların Faiz Dışı Gelirlerinin Banka Performansı Üzerine Etkisinin Kamu, Özel, Yabancı Sermayeli Bankalarda Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kula Ferit (2003). "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 141-154.
- Kumar, Aman, Mittal, Arvind, and Pradhan, Ashis Kumar (2023). "Magnitude and determinants of energy intensity: evidence from Indian firms". *Environmental Science and Pollution Research*, 30(2), 3270-3281.
- Kumar, Pawan, and Sharma, Deergha (2023). "Benchmarking the Financial Performance of Indian Commercial Banks by A Hybrid MCDM Approach". *International Journal of Process Management and Benchmarking*, 15(3), 285-309.
- Kumar, Pawan, and Sharma, Deergha (2024). "Prioritising the Financial Performance of Indian Private Sector Banks by A Hybrid MCDM Approach". *International Journal of Process Management and Benchmarking*, 16(4), 490-511.
- Kumara, A. A. A. G., and Walakumbura, S. H. M. L. (2023). "Corporate governance on financial performance: evidence from listed commercial banks in Sri Lanka". *KJMS*, 5(1), 66-76.

- Kutlar, Aziz ve Sarıkaya, Murat (2003). “Asimetrik Enformasyon ve Marjinal Maliyet Fiyatlama Modeli Çerçevesinde Türkiye’de Kredi Tayınlaması ve Faiz Oranlarının Tahmini”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Küçük, Bumin (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Bankacılık Faaliyetlerinin Gelişimi*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Laksmana, Indrarini (2008). “Corporate board governance and voluntary disclosure of executive compensation practices”. *Contemporary accounting research*, 25(4), 1147-1182.
- Le, Hanh Thi My, Ting, Irene Wei Kiong, Kweh, Qian Long, and Ngo, Ha Lam Tan (2023). “CEO duality, board size and firm performance: evidence in Vietnam”. *International Journal of Business Excellence*, 29(1), 98-120.
- Lemonakis, Christos (2012). “Measurement of Commercial Banks Performance in EU Countries”. *A Multi- Criteria Approach*, 560(5), 93-138.
- Liu, Ranran, Dong, Xiaobin, Wang, Xuechao, Zhang Peng, Liu, Mengxue, and Zhang, Ying (2023). “Relationship and driving factors between urbanization and natural ecosystem health in China”. *Ecological Indicators*, 147, 109972.
- Makri, Vasiliki, Tsagkanos, Athanasios, and Bellas, Athanasios (2014). “Determinants Of Non-Performing Loans: The Case Of Eurozone”. *Panoeconomicus*, 61(2), 193-206.
- Mamatzakis, Emmanuel, and Bermpei, Theodora (2014). “What Drives Investment Bank Performance? The Role of Risk, Liquidity and Fees Prior to and During the Crisis”. *International Review of Financial Analysis*, 35, 102-117.
- Mandic, Ksenija, Delibasic, Boris, Knezevic, Snezana, and Benkovic, Sladjana (2014). “Analysis of the Financial Parameters of Serbian Banks through the Application of the Fuzzy AHP and TOPSIS Methods”. *Economic Modelling*, 43, 30-37.

- Maniya, Kalpesh, and Bhatt, Mangal Guido (2010). "A selection of material using a novel type decision-making method: Preference selection index method". *Materials & Design*, 31(4), 1785-1789.
- Marjanović, Ivana, and Popović, Žarko (2020). "MCDM approach for assessment of financial performance of Serbian banks. Business Performance and Financial Institutions in Europe". *Business Models and Value Creation Across European Industries*, 71-90.
- Mastilo, Zoran, Štilić, Anđelka, Gligović, Dejan, and Puška, Adis (2024). "Assessing the Banking Sector of Bosnia and Herzegovina: An Analysis of Financial Indicators through the MERECE and MARCOS Methods". *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 13(1), 167-197.
- McCarthy, Ian (1980). "Off Shore Banking Centres Benefits and Costs". *Finance and Development*, 16(4), 45-48.
- Mehzabin, Saima, Shahriar, Ahanaf, Hoque, Muhammad Nazmul, Wanke, Peter, and Azad, Md. Abul Kalam (2023). "The effect of capital structure, operating efficiency, and non-interest income on bank profitability: new evidence from Asia". *Asian Journal of Economics and Banking*, 7(1), 25-44.
- Menicucci, Elisa, and Paolucci, Guido (2016). "The Determinants of Bank Profitability: Empirical Evidence from European Banking Sector". *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 14(1), 86-115.
- Mercan, Muhammet, Reisman, Arnold, Yolalan, Reha, and Emel, Ahmet Burak (2003). "The Effect of Scale and Mode of Ownership on The Financial Performance of The Turkish Banking Sector: Results of a DEA-Based Analysis". *Socio-Economic Planning Sciences*, 37(3), 185-202.
- Mermoud, Aslı Yüksel (2011). *Finansal Küreselleşme Işığında Elektronik Bankacılık ve Riskler*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Mıkayılov, Gahir (2015). *Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Reklam Harcamalarıyla Bankacılık Performansı Arasındaki İlişki*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kütahya.

- Milenković, Nada, Radovanov, Boris, Kalaš, Branimir, and Horvat, Aleksandra Marcikić (2022). “External Two Stage DEA Analysis of Bank Efficiency in West Balkan Countries. *Sustainability*, 14(2), 978.
- Mili, Mehdi, Sahut, Jean-Michel, Trimeche, Hatem, and Teulon, Frédéric (2017). Determinants of the capital adequacy ratio of foreign banks’ subsidiaries: The role of interbank market and regulation”. *Research in international business and finance*, 42, 442-453.
- Mishkin, Frederic (1986). *The Economics Of Money*. New York: Banking And Financial Markets, Little and Brown.
- Mizrahi, Rozi ve Kandemir, İltan (2018). “Türk Bankacılık Sektörünün Basel III Kriterleri Perspektifinde Değerlendirilmesi”. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi* 1(2), 148-161.
- Mohan, N., and Irfan, Mohammad. (2024). “Applying AI and TOPSIS-MCDM Tool in Evaluating Top Five Private Indian Bank Performances. In Applications of Block Chain technology and Artificial Intelligence”. *Lead-ins in Banking, Finance, and Capital Market*, 291-303.
- Mufazzal, Sameera, and Muzakkir, S. M. (2018). “A new multi-criterion decision making (MCDM) method based on proximity indexed value for minimizing rank reversals”. *Computers & Industrial Engineering*, 119, 427–438.
- Muhammad, Muhammad I., Tukur, Yahaya, Dabari, Ishaya J., and Hanga, Bilyaminu. Y. (2023). “Board attributes and credit risk exposure of listed deposit money banks in Nigeria: the moderating effect of risk committee size”. *Journal of Economics, Management and Trade*, 29(8), 99-112.
- Mullineux, Andrew W., Murinde, Victor, and Pinijkulviwat, Adisorn (2003). *17. Reforming the Traditional Structure of a Central Bank to cope with the Asian Financial Crisis: Lessons from the Bank of Thailand*. Handbook of International Banking.
- Munteanu, Ionica (2012). “Bank Liquidity and its Determinants in Romania”. *Procedia Economics and Finance*, 3, 993-998.

- Murinde, Victor, and Kariisa-Kasa, Joram (1997). "The Financial Performance of the East African Development Bank: A Retrospective Analysis". *Accounting, Business & Financial History*, 7(1), 81104.
- Murthy, Bhanu K. V. & Deb, Ashis Taru (2008). *Operationalizing And Measuring Competition: Determinants Of Competition In Private Banking Industry in India*. Ashis, Operationalizing and Measuring Competition: Determinants of Competition in Private Banking Industry in India.
- Nedeljković, Miroslav, Puška, Adis, Doljanica, Suzana, Virijević Jovanović Saša, Brzaković, Pavle, Stević, Žljeko, and Marinkovic, Dragan (2021). "Evaluation of rapeseed varieties using novel integrated fuzzy PIPRECIA–Fuzzy MABAC model". *PLoS ONE*, 16(2), e0246857.
- Nikolić, Ivana, Milutinović, Jelena, Božanić, Darko & Dobrodolac, Momčilo (2023). "Using an interval type-2 fuzzy AROMAN decision-making method to improve the sustainability of the postal network in rural areas". *Mathematics*, 11(14), 3105.
- Norambuena, Reyes-Pedro, Martinez-Torres, Javier, Nemati, Alireza, Hashemkhani Zolfani, Sarfaraz & Antucheviciene, Jurgita (2024). "Towards Sustainable Urban Futures: Integrating a Novel Grey Multi-Criteria Decision Making Model for Optimal Pedestrian Walkway Site Selection". *Sustainability*, 16(11), 4437.
- Nosratabadi, Saeed, Pinter, Gergo, Mosavi, Amir, and Semperger, Sandor (2020). "Sustainable banking; evaluation of the European business models". *Sustainability*, 12(6), 2314.
- Oksay, Gün (2007). *Türkiye’de Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması ve Yapılandırma Sonrası Performanslarının Analizi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Oktar, Suat ve Dalyancı, Levent (2010). "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 1-22.

- Oktar, Suat ve Varlı, Arzu (2009). “İttihat ve Terakki Dönemi’nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-I Milli Bankası”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 1-20.
- Oktay, Tuğba (2013). *Hisse Senedi Fiyatlarını Etkileyen Makroekonomik Faktörler: BIST’te Yer Alan Otomotiv ve İnşaat Sektörleri Üzerine Bir Uygulama*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Oppong, Seth, and Safo Lartey, Joshua King (2023). “Towards a psychology of corporate governance: theoretical insights on non-executive director and CEO performance”. *Business Perspectives and Research*, 1-16.
- Oral, Ceren ve Geçdoğan, Sinem (2020). “Kurumsal Sürdürülebilirlik Ölçümü İçin AHP ve TOPSIS Yöntemlerinin Kullanılması: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 4166-4183.
- Oyekale, Ponnle Josiah, Olaoye, Samuel A, and Nwaobia, Appolos N. (2022). “Corporate governance mechanisms and social sustainability disclosure in non-financial firms listed in Nigeria”. *Current Trends in Social and Management Sciences Research*, 1(1), 14-35.
- Öcal, Tezer (1973). *Türk Banka Sistemi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Öcal, Tezer ve Çolak, Ömer Faruk (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ömürbek, Vesile, Aksoy, Esra ve Akçakanat, Özen (2017). “Bankaların sürdürülebilirlik performanslarının aras, moosra ve copras yöntemleri ile değerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14-32.
- Öncü, Semra ve Aktaş, Rabia (2007). “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 247-266.

- Özbek, Murat (2003). *Karşılaştırılmalı Rasyo Analizi Yöntemiyle Ekonomik Krizlerin Banko Bilançolarına Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özçelik, Funda ve Avcı Öztürk, Burcu (2014). “Evaluation of banks' sustainability performance in Turkey with Grey Relational Analysis”. *Journal of Accounting and Finance/Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63, 189-210.
- Özçelik, Özer ve Tuncer, Güner (2007). “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Özdemir, Zekai (2010). “Bilanço Yapısı İtibarıyla Türk Bankacılık Sistemi”. *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, 50, 867-899.
- Özden, Ünal Halit (2009). *Türkiye’ deki Mevduat Bankalarının Performansları ÇKKV Yöntemleri ile Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özer, Emre (2014). *II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli Bankacılığın Sürekliliği (1908-1932)*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özer, Kemal ve Saygın, Oğuz (2022). “Katılım Bankacılığının Finansal Performans Analizi: Türkiye Uygulaması”. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 257-273.
- Özulucan, Abitler ve Deran, Ali (2009). “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 85-108.
- Özyurt, Gülsün (2003). “Kredi Türevleri”. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 31, 32-44.
- Pamucar, Dragan, Žižović, Mališa, Biswas, Sanjib, and Božanić, Darko (2021). *A new logarithm methodology of additive weights (LMAW) for multi-criteria decision-making: Application in logistics*. Facta Universitatis, Series.
- Parasız, İlker (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (2003). *Para Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Parasız, İlker (2007). *Modern Bankacılık: Teori ve Uygulama*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Parasız, İlker ve Eroğlu, İlhan (2017). *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi: Yapısal Dönüşüm ve Politika Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Parlakkaya, Raif ve Çürük, Suna Akten (2011). “Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği”. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.
- Pehlivan, Pınar (2016). “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 296-324.
- Pehlivan, Pınar (2022). *Bankacılık Tarihi, Güncel Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Çalışmaları*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Pişkinoglu, Arzu (2003). “Operasyonel Risk Yönetiminde Yaşanan Gelişmeler”. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 33, 44-48.
- Polatoğlu, Mehmet Gökhan (2019). “Atatürk Dönemi’nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(66), 444-478.
- Poyraz, Erkan (2013). *Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Prabowo, Fahrul Puas Sriawan Rio, Sarita, Buyung, Syaifuddin, Dedy Takdir, Saleh, Salma, Hamid, Wahyuniati, and Budi, Nuryamin (2018). “Effect of equity to assets ratio (EAR), size, and loan to assets ratio (LAR) on bank performance”. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 9(4), 1-16.
- Presley, John (2012). *Directory of Islamic Financial Institutions*. Routledge.
- Puška, Adis, Stević, Željko, and Pamučar, Dragan (2022). “Evaluation and selection of healthcare waste incinerators using extended sustainability criteria and multi-criteria analysis methods”. *Environment, Development and Sustainability*, 1–31.
- Quynh, Vu Thi Nhu (2023). “An integrated dynamic generalized trapezoidal fuzzy AHPTOPSIS approach for evaluating sustainable performance of bank”. *Advances in Decision Sciences*, 27(1), 1-17.

- Radić, Nemanja, Fiordelisi, Franco, and Girardone, Claudia (2012). “Efficiency and Risk-Taking in Pre-Crisis Investment Banks”. *Journal of Financial Services Research*, 41(1-2), 81-101.
- Rao, Sama Hamumantha, Kalvakolanu, Sripathi, and Chakraborty, Chinmay (2021). “Integration of ARAS and MOORA MCDM Techniques for Measuring the Performance of Private Sector Banks in India”. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 29(2), 279-295.
- Raut, Rakesh, Cheikhrouhou, Naoufel, and Kharat, Manoj (2017). “Sustainability in the banking industry: A strategic multi-criterion analysis”. *Business strategy and the environment*, 26(4), 550-568.
- Rawan, Abuzarqa (2019). “Evaluating banks financial performance using financial ratios: a case study of Kuwait local commercial banks”. *Oradea Journal of Business and Economics*, 4(2), 56-68.
- Rebai, Sonia, Azaiez, Mohamed Naceur, and Saidane, Dhafer (2016). “A multi-attribute utility model for generating a sustainability index in the banking sector”. *Journal of Cleaner Production*, 113, 835-849.
- Rezaei, Mohammad, and Ketabi, Saeedeh (2016). “Ranking the banks through performance evaluation by integrating fuzzy AHP and TOPSIS methods: a study of iranian private banks”. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6(3), 19-30.
- Rose, Peter S., and Hudgins, Sylvia C. (2008). *Bank Management and Financial Services*. McGraw-Hill Companies.
- Rozzani, Nabilah and Abdul Rahman, Rashidah (2013). “CAMELS and Performance Evaluation of Banks in Malaysia: Conventional Versus Islamic”. *Journal of Islamic Finance and Business Research*, 2(1), 36-45.
- Ruberti, Marcello (2023). The chip manufacturing industry: environmental impacts and eco-efficiency analysis”. *Science of the Total Environment*, 858, 159873.
- Saker, Selvin (1998). *Türk Bankacılık Sisteminde Ticari Bankalarda Fon Yönetim Kararları*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

- Sama, Hanumantha Rao, Kosuri, Sri Venkateswara Kumar, and Kalvakolanu, Sripathi (2022). "Evaluating and Ranking the Indian Private Sector Banks-A Multi-Criteria Decision-Making Approach". *Journal Of Public Affairs*, 22(2), E2419.
- San, Ong Tze, Theng, Lim Yee, and Heng, Teh Boon (2011). "A Comparison on Efficiency of Domestic and Foreign Banks in Malaysia: A DEA Approach". *Business Management Dynamics*, 1(4), 33-49.
- Sarıkamış, Cevat (2000). *Sermaye Pazarları*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Sarısır, Serdar (2009). "Cumhuriyetin ilk Yıllarında Yerel Banka Girişimleri: Niğde Örneği". *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 26, 199-216.
- Saunders, Anthony, and Cornett, Marcia Millon (2008). *Financial Institutions Management- A Risk Management Approach*. USA: McGraw-Hill.
- Sayım, Ferhat ve Er, Selami (2009). "Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk". *TMSF CAT Dergisi*, 22, 7-17.
- Seçme, Gökhan (2022). "Firma Performans Değerlendirmesine Çok Kriterli Yaklaşım: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama". *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 457-480.
- Seçme, Neşe Yalçın, Bayraktaroğlu, Ali, and Kahraman, Cengiz (2009). "Fuzzy Performance Evaluation in Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS". *Expert Systems with Applications*, 36(9), 11699-11709.
- Serdaroğlu, Ü. Serdar (2011). *Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası ve Poliçe İşlemleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sevilengül, Orhan (1997). *Banka Muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Seyidoğlu, Halil (2001). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sezgin, Metin ve Şendoğdu, Aslan (2008). *Günümüz Bankacılığında Banka Hizmet Pazarlaması*. İstanbul: Literatür Yayınevi.

- Sharma, Deergha, and Kumar, Pawan (2024). "Prioritizing the attributes of sustainable banking performance". *International Journal of Productivity and Performance Management*, 73(6), 1797-1825.
- Siew, Lam Weng, Fai, Liew Kah, and Hoe, Lam Weng (2017). "Evaluation on the Financial Performance of the Malaysian Banks with TOPSIS model". *American Journal of Service Science and Management*, 4(2), 11-16
- Singareddy, Raja R.R., Chandrasekaran, Shabana, Annamalai, Balamurugan, and Ranjan, Pratyush (2023). "Corporate governance data of 6 Asian economies (2010–2017)". *Data in Brief*, 20, 53–56.
- Sobhani, Farid Ahammad, Amran, Azlan, and Zainuddin, Yuserrie (2012). "Sustainability disclosure in annual reports and websites: a study of the banking industry in Bangladesh". *Journal of cleaner production*, 23(1), 75-85.
- Sönmez, Kazım Konur Alp (2014). *Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Bankaların Gelişimi ve Yabancı Sermayeli Altı Bankayı Özsermaye Serbest Nakit Akımları Yöntemi İle Değerlendirilmesi*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Stauropoulou Athanasia, and Sardianou Eleni (2019). "Understanding and measuring sustainability performance in the banking sector". *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 362, 012128.
- Stephens, John J. (2001). *Managing Currency Risk Using Financial Derivatives*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Stević, Željko, Pamučar, Dragan, Puška, Adis, and Chatterjee, Prasejit (2020). "Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement of Alternatives and Ranking According to COMpromise Solution (MARCOS)". *Computers & Industrial Engineering*, (140), 106231.
- Sümer, Gökhan (2016). "Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/2, 485-508.

- Süslü, Bora (2001). “Türkiye’de 1990 Sonrası İzlenen Faiz Politikası”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3) ,1-18.
- Şahin, Hüseyin (2009). *Türkiye Ekonomisi*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Şıklar, İlyas (2004). *Para Teorisi ve Politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2015). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Takan, Mehmet (2001). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Takan, Mehmet ve Boyacıoğlu, Melek Acar (2013). *Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tan, M. Wilson. and Valdez, Julian Troy (2023). “Leveraging electronic device outputs for service quality assessment of public transportation systems: An initial look at the Philippines’ service contracting program through data analytic lens”. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives* 22, 100963.
- Taşar, M. Okan (2010). “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makroekonomik Etkilerinin Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 76-97.
- TBB (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- TBB (2012). *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- TBB, Türkiye Bankalar Birliği (2023). “Bankalarımız Kitabı 2023”. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4141/Bankalar_imiz_2023.pdf, Erişim Tarihi: 23.04.2024.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2008). “Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”. https://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dundenbugune_TCMB.pdf, 30/10/2023.

- Tekin, Bilgehan (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Katılım Bankacılığına Yönelik Bilgi, Algı ve Farkındalık Düzeyleri ve Tercihlerine Etkisi”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4, 195-150.
- Terzioğlu, Mehmet Kenan, Temelli, Süreyya, Yaşar, Aysu ve Özdemir, Özgür (2023). “Bankacılık Sektöründe Finansal Ve Çevresel Performansların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırılması”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 21-45.
- Tetik, Nevzat ve Şahin, Ahmet (2020). “Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 293-314.
- Tezel, Yahya Sezai (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Thorne, Janine, and Du Toit, Charlotte (2009). “A Macro-Framework for Successful Development Banks”. *Development Southern Africa*, 26(5), 677-694.
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2023). “Bankalarımız Kitabı 2023”. <https://yonetim.tkbb.org.tr/upload/Katılım%20Bankaları%202023.pdf>. Erişim Tarihi: 23.04.2024.
- Tokgöz, Erdinç (2011). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2011*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Toprak, Metin (1996). *Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Toprak, Metin ve Coşkun, Metin (2012). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, Metin ve Demir, Osman (2001). “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-26.
- Tulgar, Duygu (2018). *Türkiye’de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret*. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.

- Turan, Zübeyr (2011). “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Tutucuoğlu, Rabia Saliha (2010). *Dünyada ve Türkiye’de Bireysel Bankacılığın Gelişimi Nedenleri ve Bankacılık Sektörü Açısından Oluşturduğu Riskler*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uçarkaya, Sinem (2006). *Kamu Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Rolü*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Uluyol, Osman (2019). “1980-2000 Döneminde Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi”. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 73-107.
- Umar, Umar Habibu, Abduh, Muhamad, and Besar, Mohd Hairul Azrin (2023). “Audit committee attributes and islamic bank risk-taking behavior”. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 14(6), 868-886.
- Ustaoglu, Didar (2014). *Türkiye’ de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Uzunoglu, Sadi (1996). *Bankacılık*. İstanbul: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Van Dua, Tran (2023). “Combination of symmetry point of criterion, compromise ranking of alternatives from distance to ideal solution and collaborative unbiased rank list integration methods for woodworking machinery selection for small business in Vietnam”. *EUREKA: Physics and Engineering*, (2), 83-96.
- Vardar, Tuna (2010). *Bankaların Tüzel Müşteri Segmentasyonunun, Niteliksel ve Niceliksel Kümeleme Analizi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Vurucu, Mehmet ve Arı, Mustafa Ufuk (2017). *Güncel Gelişmeler Işığında Bankacılık Hizmet ve Ürünleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Wang, Chia-Nan, and Le, Anh Luyen (2018). "Measuring The Macroeconomic Performance Among Developed Countries And Asian Developing Countries: Past, present, and future". *Sustainability*, 10(10), 3664.
- Wang, Zhenjie, Wang, Zhuquan, and Su, Xinhui (2020). "Are banks misled by leverage misestimate of Chinese listed companies?" *Nankai Business Review International*, 11(4), pp. 507-535.
- Wanke, Peter, Azad, Abul Kalam, and Emrouznejad, Ali (2018). "Efficiency in BRICS Banking Under Data Vagueness: A Two-Stage Fuzzy Approach". *Global Finance Journal*, 35, 58-71.
- Warf, Barney (2002). "Tailored for Panama: Offshore Banking at the Crossroads of the Americas. Geografiska Annaler: Series B". *Human Geography*, 84(1), 33-47.
- Weatherford, Jack (1997). *The History of Money*. New York: Crown Publisers, Inc.
- Wei, Lili, Feng, Xiwen, Liu, Peng, and Wang, Naikun (2023). "Impact of intelligence on the carbon emissions of energy consumption in the mining industry based on the expanded STIRPAT model". *Ore Geology Reviews*, 159, 105504.
- Więckowski, Jakub, Kizielewicz, Bartłomiej, Shekhovtsov, Andrii, and Sałabun, Wojciech (2023). "RANCOM: A novel approach to identifying criteria relevance based on inaccuracy expert judgments". *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 122, 106114.
- Więckowski, Jakub, Wątróbski, Jarosław, Shkurina, Anna, and Sałabun, Wojciech (2024). "Adaptive multi-criteria decision making for electric vehicles: a hybrid approach based on RANCOM and ESP-SPOTIS". *Artificial Intelligence Review*, 57(10), 1-25.
- Wu, Jialing, Wang, Daojuan, Fu, Xiaoxia, and Meng, Weina (2023). "Antecedent configurations of ESG disclosure: evidence from the banking sector in China". *Sustainability*, 15(17), 13234.

- Wulandari, Septiani, and Barokah, Zuni (2023). "Determinants of audit report lag: evidence from commercial banks in Indonesia". *The Indonesian Journal of Accounting Research*, 25(3), 413-436
- Yağcılar, Gamze Göçmen (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. Ankara: BDDK Yayınları.
- Yalçinkaya, Hüseyin Serdar (2011). *Basel II Kriterleri Çerçevesinde Kaynak Kullanım Optimizasyonu*. Konya: Kömen Yayınları.
- Yamaltdinova, Adilya (2017). "Kırgızistan Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi". *International Review of Economics and Management*, 5(2), 68-87.
- Yardımcıoğlu, Mahmut ve Büyükşalvarcı, Ahmet (2007). "Bankacılık Sektörü Pratiğinde Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi". *Maliye Dergisi* 153, 143-159.
- Yarlıkaş, Serdar ve Öztürk, Canan (2021). "Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının CRITIC-MOORA Önem Katsayısı Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi". *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(77), 3124-3136.
- Yayar, Rüştü ve Baykara, Halid Velid (2012). "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama". *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.
- Yazıcı, Mehmet (2015). *Bankacılığa Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yeler, Mustafa (2006). *Müşteri İlişkileri (CRM) ve Türkiye’de Bankacılık Sektöründe CRM Uygulamalarında Eğitimin Rolü*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yenici, Veysel Akın (2006). *Türk Bankacılık Sistemi İçerisinde Bireysel Bankacılık Ürünleri ve Muhasebeleştirilmesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yesmine, Tamanna, Hossain, M. Emran, Khan, Md. Akhtaruzzaman, Mitra, Sandip, Saha, Sourav Mohan, and Amin, Md. Ruhul (2023). "Benchmarking the

- banking sector of Bangladesh: a comprehensive analysis of performance and efficiency". *Asian Journal of Economics and Banking*, 7(1), 121-145.
- Yetiz, Ansu (2009). *Ofis Mobilyaları ve Ofis Mobilyalarının Tasarımını Etkileyen Ergonomi Faktörünün İncelenmesi Adana’da Bir Banka Örneği*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Yetiz, Filiz (2016). “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2),107-117.
- Yetiz, Filiz (2021). “TOPSIS Yöntemi ile Türk Katılım Bankalarının Performans Analizi ve Bankacılıkta Risk Yönetim Politikalarının Önemi”. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 3(1), 121-138.
- Yıldırım, Hakan ve Yaman, Bahri Ozan (2023). “Türk bankacılık sektöründe 2018-2022 dönemi sürdürülebilirlik performanslarının ENTROPI, TOPSIS ve ARAS yöntemleri ile analizi”. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 39-48.
- Yıldırım, Oğuz (2004). “Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler”. *Dış Ticaret Dergisi*, 30(4), 1-13.
- Yıldırım, Oğuz (2017). *Türk Bankacılık Sistemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Yaşar (2010). *Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yılmaz, Ökkeş ve Yakut, Emre (2022). “Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık TOPSİS ve Bulanık VİKOR Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 307-330.
- Yu, Yang, Wu, Shibo, Yu, Jianxing, Chen, Haicheng, Zeng, Qingze, Xu, Ya, and Ding, Hongyu (2022). “An integrated MCDM framework based on interval 2-tuple linguistic: A case of offshore wind farm site selection in China”. *Process Safety and Environmental Protection*, 164, 613–628.

- Yücel, Fatih ve Kalyoncu, Hüseyin (2010). “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”. *Maliye Dergisi*, 159, 53-69.
- Zakaria, Zuriawati, and Purhanudin, Noorfaiz (2017). “Bank risks and total productivity changes in Malaysian banks”. *International Journal of Business Management and Economic Research (IJBMER)*, 8(2), 894-901.
- Zarafat, Hashem, and Prabhune, Prajakta Atul (2018). “Analysing the determinants of total risk in basel iii transition era: evidence from Indian public and private sector banks”. *Asian journal of management sciences and education*, 7(3), 67-77.
- Zarakolu, Avni (1974). *Cumhuriyet’in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Zavadskas, Edmundas Kazimieras, Kaklauskas, Arturas, and Kvederytė, Nerija (2001). “Multivariant design and multiple criteria analysis of a building life cycle”. *Informatica*, 12(1), 169-188.
- Zhang, Chuanyong (2016). “Review of managing the risks of offshore banking and its implications for the China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone”. *Journal of Shanghai Jiaotong University (Science)*, 21, 33-43.
- Zirekoğlu, Nazan (2014). *Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmelerin Hanehalkı Üzerinde Etkileri*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Zolfani, Sarfaraz Hashemkhani, Görçün, Ömer Faruk, and Küçükönder, Hande (2021). “Evaluating logistics villages in Turkey using hybrid improved fuzzy SWARA (IMF SWARA) and fuzzy MABAC techniques”. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(6), 1582–1612.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Osman Yavuz AKBULUT
Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2018
Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi	2020

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2022	İstanbul Arel Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı YÖKDİL (İngilizce) (62,5)